

TOR BROSTIGEN

SAMER I PLENEN?

EN NORMATIV VURDERING AV
SIVIL ULYDIGHET I ALTA-SAKEN

Hovedfagsoppgave i statsvitenskap
Institutt for statsvitenskap
Universitetet i Oslo

Mai 2003

“Vi ønsker alle at blive befriet for Pligterne overfor vor Næste, men det er nettopp Bevistheden om disse pligter, der har gjort oss til mennesker. Uden den vilde vi leve som Dyr”

Lev Tolstoj

(Gorki MCML:15)

Forord

Denne oppgaven har jeg arbeidet med ved flere anledninger opp gjennom årene. Interessen for normativ teori generelt, og sivil ulydighet spesielt, fikk jeg allerede da jeg tok hovedfagskurs på slutten av åttitallet. Kurs i normativ teori med Raino Malnes og demokratikurset til William Lafferty var både morsomme og lærerike.

William Lafferty var min første veileder og skal ha takk for å ha hjulpet meg et godt stykke på vei. Jeg la oppgaven på hylla fordi jeg fikk mer lyst til å jobbe med politikk enn å studere det.

Jeg har forsøkt å bli ferdig ved flere anledninger, men først nå fikk jeg anledning til å komme helt i mål. Jeg vil takke veilederen min, Anne Julie Semb. Hun har vært pådriver, inspirator og konstruktiv kritiker. Uten hennes hjelp hadde denne hovedoppgaven neppe blitt levert.

Det er mange som jeg opp gjennom årene har diskutert oppgaven med og som har lest tidligere utkast til enkeltkapitler. Ingen nevnt, ingen glemt. I innspurten er det likevel to personer som jeg vil takke, Tanja Storsul og Aina Edelmann. Begge har lest hele oppgaven og kommet med innspill og kritikk.

Jeg vil også takke arbeidsplassen min, SV, som har vist at de tar etter- og videreutdanning på alvor. Jeg har både fått permisjon og ikke minst forståelse for at arbeidet med oppgaven har tatt tid og fordret oppmerksomhet. Til slutt vil jeg takke Lars Svanberg Jakobsen for å ha loset oppgaven trygt gjennom Bill Gates' vanskelige verden.

Bekkestua, 25. mai 2003

Tor Brostigen

Innhold

Kapittel 1. Innledning	1
1.1. Hvorfor skal en følge loven?	2
1.2. Sivil ulydighet i Norge.....	3
1.3. I begynnelsen var Sokrates	5
1.3.1. Kontraktteorien.....	6
1.3.2. Fra Thoreau til Martin Luther King.....	6
1.4. Altasaken.....	7
1.4.1. Forhistorien.....	8
1.4.2. Sivil ulydighet.....	9
1.4.3. Aksjonister i anleggsveien.....	10
1.5. Definisjoner.....	12
1.6. Veien videre.....	14
Kapittel 2. Metode	16
2.1. Teoriutvikling	17
2.1.1. Forskningsprogrammer.....	17
2.1.1.1. Forskningsprogrammer og normativ teori	19
2.1.2. Kumulativitet.....	20
2.1.2.1. Kumulativitet og normativ teori.....	21
2.1.3. Data.....	21
2.1.3.1. Data og normativ teori.....	22
2.2. Wide reflective equilibrium.....	24
2.2.1. Intuisjoner	25
2.2.1.1. Intuisjoner og teoriavhengighet.....	26
2.2.2. Fra intuisjon til prinsipp.....	27
2.2.3. WRE og kontraktsituasjonen	28
2.2.4. Uavhengighetskravet	29
2.2.5. Mulighetskravet	29
2.3. Essentially contested concepts.....	30
Kapittel 3 Sivil ulydighet.....	33
3.1. Kan sivil ulydighet finne sted i alle stater?.....	34
3.2. Rawls' teori om sivil ulydighet.....	38
3.2.1. Definisjon av sivil ulydighet.....	38
3.2.1.1. Handlingen må bryte loven	40
3.2.1.2. Appell til majoriteten.....	42
3.2.1.3. Handlingen må bidra til å endre politikken.....	44
3.2.1.4. Handlingen må være offentlig.....	44
3.2.1.6. Den sivilt ulydige må akseptere straffen.....	46
3.2.2. Rettferdiggjørende betingelser for sivil ulydighet.....	47
3.2.2.1. Protesten skal hindre urettferdighet	48
3.2.2.2. Lovlige midler må prøves først	49
3.2.2.3. Grenser for bruk av sivil ulydighet	51
3.2.2.4. Uskyldige må ikke rammes	51
3.3. Kjernerdefinisjon av begrepet sivil ulydighet.....	52
3.3.1. Demokratikriteriet.....	53
3.3.2. Lovkriteriet	53

3.3.3.	Appellkriteriet.....	54
3.3.4.	Ikkevoldkriteriet	54
Kapittel 4.	Demokrati og lydighet.....	55
4.1.	Problemet.....	55
4.1.1.	Moralsk forpliktelse.....	56
4.2.	Tankeeksperimentet.....	56
4.3.	Singers forenklete verden	58
4.3.1.	Tre forenklete verdener.....	59
4.3.1.1.	Avvikeren.....	60
4.3.2.	Singers begrunnelser.....	61
4.3.2.1.	Felles begrunnelser.....	61
4.3.2.1.1.	Lovlig endring.....	62
4.3.2.1.2.	Samtykke.....	63
4.3.2.1.3.	Likhet og rimelighet.....	64
4.3.3.	Demokratiargumentet for å følge loven.....	65
4.3.3.1.	Minoritetsproblemet.....	67
4.3.3.1.1.	Når diskrimineres minoriteten?.....	68
4.3.4.	Deltakelse	69
4.3.4.1.	'Quasi-consent'	70
4.3.5.	Ignoranten og Gratispassasjeren.....	72
4.3.5.1.	Ignoranten.....	72
4.3.5.2.	Gratispassasjeren.....	73
4.4.	Innvendinger	74
4.4.1.1.	Essensielle rettigheter.....	75
4.4.1.2.	Ikke-essensielle rettigheter.....	76
4.5.	Veien videre.....	77
Kapittel 5	Altasaken	79
5.1.	Sivil ulydighet i Altsaken?.....	79
5.1.1.	Lovkriteriet	80
5.1.1.1.	Bruk av lovlige midler.....	80
5.1.1.2.	Antatt lovbrudd	81
5.1.1.2.1.	Aksjonister i anleggsveien	82
5.1.1.2.2.	Samer i plenen.....	82
5.1.1.3.	Prøvesak	83
5.1.1.3.1.	Skjønnsaken	84
5.1.1.3.2.	Saken mot Folkeaksjonens ledelse.....	85
5.1.1.4.	Aksjonistene må akseptere straffen.....	87
5.1.2.	Appellkriteriet.....	88
5.1.2.1.	Fantes det valgmuligheter?.....	90
5.1.3.	Ikkevoldkriteriet	91
5.1.3.1.	Uskyldige må ikke rammes.....	93
5.1.4.	Demokratikriteriet.....	95
5.1.5.	Det foregikk sivil ulydighet.....	96
5.2	Kan sivil ulydighet i Altasaken rettferdiggjøres?.....	97
5.2.1	Det norske demokratiet.....	97
5.2.1.1.	Politiske rettigheter i Norge.....	97
5.2.1.2.	Brudd på ikke-essensielle rettigheter	100
5.2.2.	Et rimelig kompromiss	102
5.2.2.1.	Minoriteten.....	103

5.2.2.1.1.	Miljøminoriteten	103
5.2.2.1.2	Den samiske minoriteten.....	109
5.3.	Konkluderende bemerkninger.....	114
Kap. 6	Avslutning.....	115
6.1.	Metodekonklusjoner	115
6.2.	Teorikonklusjoner	119
6.2.1.	Kjernerdefinisjon av sivil ulydighet.....	119
6.2.2.	Fair play	121
6.3.	Empirikonklusjoner	122
Litteratur	123

Kapittel 1. Innledning

Våren 2003 la regjeringen fram en proposisjon som ”handler om retten til land og vann i Finnmark” (Ot.prp. 53 (2002-03): 7). Lovforslaget, Finnmarksloven, er en ”følge av striden om inngrep i tradisjonelle samiske bruksområder i forbindelse med utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget” (Ibid.)

Regjeringen tror ikke at proposisjonen ”vil være sluttsteinen”, men at den ”innebærer et stort skritt på veien” (Ibid). Om det er skritt på veien, er det uenighet om. Sametingspresident Nystøs kommentar bærer ikke preg av det. Samme dag som proposisjonen ble lagt fram uttalte han i en pressemelding at; ”(d)et kan synes som om kampen mot neddemmingen av Alta-elva på 1980-tallet, og samefolkets lojalitet overfor norske myndigheters løfter siden da, har vært forgjeves.” (Pressemelding 3.04.03). Tidligere leder av Samerettsutvalget, Tor Falch, konkluderer også med at lovforslaget ikke oppfyller ”statens plikter etter folkeretten” (Aftenposten 15.5.03). Sametinget avviste også lovforslaget med 34 mot 3 stemmer 23. mai.

Finnmarksloven er dermed ikke den siste i en rekke av hendelser som fulgte i kjølvannet konflikten om utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget. Det er denne konflikten oppgaven skal handle om.

1.1. Hvorfor skal en følge loven?

Hvilke grunner finnes det for å følge loven? Forsøket på å finne et svar på dette har vært helt sentralt innenfor fagfelt som moralfilosofi og normativ politiske teori. I tillegg har spørsmålet om lovlidighet vært helt sentralt i forbindelse med ulike gruppers opprør mot det de oppfatter som urettferdige lover.

Når noen velger å bryte loven i protest mot det de oppfatter som urettferdighet, utfordres ikke bare selve loven eller vedtaket, men også legitimiteten til lovgivende institusjoner. Bruk av sivil ulydighet gir innbyggerne i et land en anledning til å tenke etter om vedtak og måten de fattes på er riktig. Lovbruddene i forbindelse med utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget har ført til en omfattende debatt om sivil ulydighet kan forsvares. I tillegg har aksjonene vært foranledningen til offentlige utredninger, debatt og lovendringer, først og fremst knyttet til samenes situasjon i Norge.

H.L.A Hart skriver at dersom det eksisterer rettigheter, så innebærer det at det finnes ”at least one natural right, the equal right of all men to be free” (Hart, 1955: 175). Det innebærer at innskrenkninger av menneskers frihet, som lover kan betraktes som, må begrunnes. Slike begrunnelser kan deles inn i to hovedtyper. Den første er at loven eller vedtaket er rettferdig og at det å bryte loven vil være å opptre urettferdig. Problemet er at det ofte er uenighet om en lov eller et vedtak er rettferdig. De som satte seg ned foran anleggsmaskinene for å hindre utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget, ville nettopp hindre at det ble begått det de oppfattet som en urettferdig handling.

Den andre hovedtypen er at måten vedtaket er fattet på er rettferdig. Selv om enkelte kan oppfatte konkrete vedtak som urettferdige, så krever en rettferdig beslutningsprosedyre at en ikke bryter loven for å få vedtaket omgjort. På dette punktet er også meningene ofte delte. De som sultestreiket utenfor Stortinget, ønsket å vise at måten beslutninger ble fattet på i Norge ikke var rettferdige.

Denne oppgaven skal drøfte bruk av sivil ulydighet i forbindelse med utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget. Problemstillingen er tredelt. For det første skal jeg i denne oppgaven drøfte begrepet sivil ulydighet. I tillegg skal jeg vurdere om bruk av sivil ulydighet kan rettferdiggjøres. Til slutt skal jeg drøfte om aksjonene mot utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget, heretter kalt Altasaken, var sivile ulydighetsaksjoner og om de kunne rettferdiggjøres.

Oppgaven er delt i seks kapitler. I det neste kapitlet, metodekapitlet, vil jeg blant annet drøfte hvordan normativ teori kan forstås og hvordan de kan anvendes. De to neste kapitlene er teorikapitler. I kapittel tre vil jeg drøfte begrepet sivil ulydighet. Deretter vil jeg drøfte begrunnelser for at en skal følge loven. Deretter kommer analysen av Altasaken, før oppgaven avsluttes.

1.2. Sivil ulydighet i Norge.

Hvor utbredt sivil ulydighet har vært i Norge, avhenger av hvilke handlinger en definerer som sivilt ulydige. I en historisk gjennomgang av sivile ulydighetshandlinger hevder Åsne Berre Persen og Jørgen Johansen (1998) at slike handlinger har gått som en rød tråd gjennom norsk historie. Etter deres mening begynte det med Hans Nielsen Hauges kamp for religionsfrihet. Senere eksempler var arbeiderbevegelsens kamp mot militærvesenet, lærerstreiken under krigen og aksjoner mot veiutbygging og industriforensning i dag. Deres konklusjon er at "sivil ulydighet såvisst er *vanskelig*, men først og fremst *nødvendig* i ethvert samfunn - også i det norske." (Persen og Johansen 1998: 15, *forf. uth.*).

Persen og Johansen peker på at lovbrudd som politisk virkemiddel har en lang tradisjon i Norge. De mener også at "sivil ulydighet har blitt mer akseptert som politiske kampform i Norge" etter Altasaken (Persen og Johansen 1998:15). Sivil ulydighet har ofte blitt brukt i natur- og miljøvernsaker, ikke minst etter Altasaken. Natur og Ungdoms aksjoner mot forurensning fra Kronos Titan i Jøssingfjorden på begynnelsen av åttitallet, ble etterfulgt av mange slike aksjoner, store og små. (Persen og Ranum 1997). I tillegg til Natur og Ungdom har også Bellona benyttet seg av sivil ulydighet i mange saker, blant annet som protest mot industriforensning.

Sivil ulydighet har også blitt tatt i bruk av stortingsrepresentanter i Norge. Ved valget i 1924 måtte flere av Arbeiderpartiets kandidater drive valgkamp under påtatte navn, fordi de var innkalt til soning. Grunnen var opprør mot militærvesenet, både av rene pasifistiske grunner og fordi militæret ble brukt av myndighetene for å få slutt på streiker og boikotter. Etter valget gikk de i fengsel. To nyvalgte stortingsrepresentanter, ”Tranmæl og Olsen-Hagen, ble løslatt da Stortinget trådte samme og ble fulgt i triumf fra fengselet til Løvebakken. De andre måtte sone”(Persen og Johansen 1998:144). Året etter ble det tatt et oppgjør med bruk av militærstreik som virkemiddel i Arbeiderpartiet, noe som blant annet resulterte i at Mot Dag ble ekskludert (Maurseth 1987:505).

Nesten åtti år senere har det vært to tilfeller av bruk av sivil ulydighet hvor stortingsrepresentanter har vært involvert. Det første var Karin Andersens (SV) protest mot utbygging av et skytefelt, regionfelt Østlandet. Det andre tilfellet var Heidi Sørensen (SV) som i 2002 protesterte mot utbygging av Snøhvit, et gassfelt i Barentshavet. Heidi Sørensens lovbrudd førte til reaksjoner både fra medrepresentanter og andre. Debatten dreide seg ikke minst om hvorvidt stortingsrepresentanter i samme grad som borgere kan opptre sivilt ulydige.

En leder i Dagbladet illustrerer noe av problemet med bruk av sivil ulydighet, både når det gjelder stortingsrepresentanter og andre. Dagbladet støtter Heidi Sørensens ”rett til å vurdere denne saken som så viktig at hun må sette seg ut over sine nye forpliktelser som folkevalgt lovgiver, og begå lovbrudd”, men mener at Snøhvit ikke er ”en sak som krever fortsatt aktiv og lovstridig protest etter at beslutningen er truffet på korrekt vis i regjeringen og Stortinget, men vi respekterer at Heidi Sørensen vurderer dette på en annen måte.” (Dagbladet 9. juni 2002)

Dagbladets leder viser også at man kan være uenige om vedtaket om utbygging samtidig som en godtar at andre har en annen mening og at de kan bryte loven for å få omgjort et vedtak. Debatten omkring Heidi Sørensens bruk av sivil ulydighet tyder også på at debattklimaet i Norge er betydelig mildere enn den var under Altasaken.

Dette er trolig en følge både av sakens omfang og av at det har blitt et vanligere politisk virkemiddel. Altasaken kan i denne sammenheng ses som et vannskille både når det gjelder bruk av sivil ulydighet og når det gjelder allmenn aksept for aksjonsformen.

1.3. I begynnelsen var Sokrates

Hvorvidt en skal følge loven har vært et sentralt problem i politisk teori og praksis siden antikken. Den tidligste drøftingen av problemet jeg har lest er Platons dialog; Kriton. Sokrates er i sin dødselle og får besøk av Kriton som ber han om å rømme. Svaret til Sokrates er at de sammen skal finne ut om det å rømme fra straffen er rettferdig eller ikke. Den første innvendingen mot å unnsnippe loven ved å rømme er at rømming bidrar til å “destroy us, the Laws, and the whole state” (Platon 1956:455). Argumentet om at det å bryte loven undergraver beslutningsprosedyren, var også et argument mot sivil ulydighet i Altasaken. Stortingspresidenten fra Arbeiderpartiet under Altasaken, Guttorm Hansen, argumenterte for at sivil ulydighet var en fare for folkestyret dersom de som brøt loven lyktes (Hansen 1981:143).

Sokrates` andre argument for å følge loven, har også sitt motstykke i Altasaken. Begrunnelsen for at Sokrates skal rømme, er at han er urettferdig dømt. Innvendingen mot å rømme er at Sokrates bør “abide by whatever judgements the state may make” (Platon 1956:455). Det at man skulle akseptere et vedtak en er uenig i, var helt sentralt i forbindelse med Altasaken.

I tillegg bryter han avtaler han frivillig har inngått selv om han hadde “seventy years in which you could have gone away” (Platon 1956:457). Dette argumentet minner mye om John Lockes (1690) argument om at en er forpliktet til å følge loven så lenge en er bosatt i landet.

Det kan innvendes at det var det Kriton foreslo at han skulle gjøre, og det kan hevdes at det kan være gode grunner til å forsøke å unnsnippe en dødsstraff, grunner som innebærer at en ikke er forpliktet til å følge. Denne problemstillingen vil ikke bli drøftet i denne oppgaven. Mitt poeng er å vise at kravet om lydighet overfor vedtak

fattet i en stat er av gammel dato og at begrunnelsene er gjenkjennelige selv etter nærmere 2500 år.

1.3.1. Kontraktteorien

Diskusjonen om sivil ulydighet gjennom historien har ofte tatt sitt utgangspunkt i at plikter og forpliktelser er nødvendige for å skape et sivilisert samfunn. Begrunnelsen for lydighet er ofte knyttet til en hypotetisk kontrakt og formålet med kontrakten er å unngå naturtilstanden.

I hvilken grad mennesket antas å leve som dyr i denne naturtilstanden varierer. Thomas Hobbes (1651) og John Lockes (1690) beskrivelse av hvordan livet vil være i en tenkt naturtilstand, skiller seg vesentlig. Felles for dem begge var at ved å vise “what was lacking in this natural condition, or state of nature, they hoped to demonstrate the benefits of politically organized society and the rationality of accepting governmental authority” (Milo 1995: 851).

Kontrakten krever lydighet og hvor langt dette kravet om lydighet strekker seg avhenger av alternativet. Hvis alternativet er alles krig mot alle, kan det være bedre å akseptere “the rule of the lion only in order to avoid the anarchy of the wolves” (Walzer 1995: 164).

Hverken hos Hobbes eller Locke er kravet til lydighet absolutt. Hos Hobbes begrenser retten til å gjøre motstand seg til å verne om sitt eget liv, mens lydigheten til Locke ikke strekker seg lenger enn til hva en stilltiende har samtykket til. Er man uenig kan man flytte. I hvilken grad det er mulig og om det er et rimelig krav å stille til en innbygger skal jeg komme tilbake til.

1.3.2. Fra Thoreau til Martin Luther King

USA er et av de andre landene som har hatt tradisjon for å gjøre opprør. Klassikeren på området er Henry David Thoreau. Hans utgangspunkt var at “(b)edst er det styre som regerer minst” (Thoreau 1984: 23). Han nektet å betale skatt i protest mot

slaveriet og mot krigen mot Mexico. En som tok opp tradisjonen var Martin Luther King. Hans protestmarsjer mot undertrykkelse av afroamerikanere i sørstatene på femti- og sekstitallet ga ham både opphold i fengsel i USA og Nobels fredspris i Norge.

Historisk har lovbrudd ofte vært benyttet som politisk protest. I mange tilfeller, både i Norge og i andre land, har de som brøt loven senere blitt betraktet som foregangspersoner. Lovbruddene har ført til store politiske og institusjonelle endringer, noe ikke minst utviklingen i USA etter borgerrettsbevegelsen er et eksempel på.

Altasaken er et tilsvarende eksempel i Norge. Opprettelsen av Sametinget og forslaget til Finnmarklov er en følge av at aksjonister lenket seg fast for å hindre utbyggingen av en elv for over tjue år siden.

1.4. Altasaken

Utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget er trolig den mest omstridte kraftutbyggingen i norsk historie og ble et mye større politisk stridsspørsmål enn det selve utbyggingen skulle tilsi. Kraftverket er relativt lite både målt i kraftproduksjon og i størrelsen på vannmagasinet. I tillegg ligger elva fjernt fra de befolkningstette områdene i Norge og fra der vedtaket om utbygging ble fattet. Likevel utløste den store konflikter både om vannkraftutbygging og om hvordan saken ble behandlet i Norge.

Altasaken startet som en klassisk konflikt mellom vekst og vern, men utviklet seg til en konflikt om det norske demokratiet. Det skjedde på to måter. Det ene gjaldt spørsmålet om hvor mye en majoritet kan bestemme på bekostning av en etnisk minoritet. Det andre spørsmålet var om det var riktig å bryte loven for å få utbyggingen utsatt eller vassdraget vernet.

1.4.1. Forhistorien

Alta-Kautokeino-vassdraget ble første gang foreslått utbygd i 1912. Rett etter andre verdenskrig ble det igjen foreslått at Altaelva skulle demmes opp like til Kautokeino. Det ville ført til neddemming av den samiske bygda Masi.

Det var likevel ikke før i 1968 at NVE laget en foreløpig utbyggingsplan hvor neddemming av Masi var ett av alternativene. Forslaget førte til protester fra de som bodde i bygda, men det var også mange som ønsket en utbygging fordi den ville skape arbeidsplasser og økte offentlige inntekter. I utgangspunktet var Altasaken til forveksling lik tilsvarende utbyggingssaker i Norge.

Altasaken bidro også til lokale konflikter mellom ulike eierinteresser. Det ble dannet en aksjonskomite mot neddemming rett før kommunalkomiteens møte i Masi i 1970. Samme år gikk Norske Samers Riksforbund, NSR, imot utbyggingsplanene. Det samme gjorde Norsk Sameråd som var regjeringens rådgivende organ i samiske spørsmål. Tilhengere av utbygging var Finnmark fylkesting og Alta kommune.

Et forslag om at Altaelva gis varig vern nedstemmes i Stortinget med 117 mot 4 stemmer. I 1972 foreslo regjeringen at Masi vernes, noe Stortinget vedtok året etter. Det innebærer at den mest omstridte delen av utbyggingsforslaget, neddemming av Masi, ble tatt ut av de videre planene. NVEs nye forslag til utbygging var dermed mindre enn det opprinnelige, men fremdeles større enn den utbyggingen som Stortinget til slutt vedtok høsten 1978.

Det gikk sju år fra statskraftverkene la fram sin konsesjonssøknad om utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget til de sivile ulydighetsaksjonene ble avsluttet i 1981. I løpet av disse årene ble utbyggingen brukt av motstanderne som et eksempel på overmakt både mot miljøinteresser og den samiske minoritet. Tilhengere av utbygging hevdet på sin side at aksjonene mot utbyggingen var et eksempel på udemokratiske holdninger i deler av befolkningen.

Samme år som statskraftverkene søker om konsesjon, ber Norske Samers Riksforbund (NSR) om at konsesjonsbehandlingen utsettes til det foreligger “en samlet vurdering av ressursdisponering i samiske områder” (Dalland, 1994:81). Det har rent mye vann i Altaelva og det er blitt produsert mye elektrisk kraft etter at NSR ba om utsettelse av konsesjonsbehandlingen. Spørsmålet om ressursdisponeringen i samiske områder er fremdeles ikke løst, noe regjeringen også påpeker i sitt forslag til Finnmarksklov.

Våren 1978 fremmet regjeringen forslag om utbygging og Stortinget vedtok 30. november samme år utbygging med 90 mot 36 stemmer. Utbyggingsvedtaket var et “considerably reduced project” (Paine 1982:3). Målt mot forslaget fra 1970, som innebar neddemming av Masi, innebar det at vannbassenget var redusert fra 75 kvadratkilometer til 2,8 (Paine 1982:5). På tross av det reduserte omfanget av utbyggingen dannes ”Folkeaksjonen mot utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget” sommeren 1978.

1.4.2. Sivil ulydighet

I Folkeaksjonens plattform fra sommeren 1978 står det at “demonstrasjoner og større aksjonsformer avgjøres av medlemsmøte med alminnelig flertall”. På møtet i januar året etter fremmet Folkeaksjonen krav om ny stortingsbehandling av utbyggingen, og uttalte at de ville ta i bruk sivil ulydighet (Dalland, 1994:335). Forslag i Stortinget om fornyet behandling blir nedstemt med 108 mot 34 stemmer. På det tidspunkt var det klart at utbyggingsmotstandere ville bryte loven for å hindre en utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget.

Sivil ulydighet var ikke det eneste virkemiddelet og Folkeaksjonen ikke den eneste organisasjonen som protesterte mot utbygging. Striden utspilte seg også i rettsapparatet. Norges Naturvernforbund tok ut stevning mot staten og krevde at utbyggingsvedtaket ble kjent ugyldig. Hvis utbyggingsvedtaket var fattet og gjennomført på en måte som ikke tilfredsstilte lovens krav, ville mange argumenter om at en bør følge loven falle bort.

Spørsmålet om et vedtak er gyldig, har vært helt sentralt i mange ulydighetsaksjoner både i utlandet og i Norge. Borgerrettsbevegelsen protesterte mange steder mot at delstatsmyndigheter og lokale myndigheter opptrådte lovstridig blant annet ved å hindre at afroamerikanere registrerte seg. Et annet eksempel er militærnektene under Vietnamkrigen, som hevdet at USA gikk til krig uten et lovlig fattet vedtak. I mangel av et slikt vedtak hadde ikke myndighetene lov til å innkalle unge menn som soldater.

Det er derfor teoretisk fruktbart å skille mellom ulovlige aksjoner som har til hensikt å gjøre om på et vedtak, sivile ulydighetsaksjoner, og ulovlige aksjoner som har til hensikt å hindre at et 'ulovlig' myndighetsvedtak settes ut i livet. De sistnevnte vil i denne oppgaven kalles 'prøvesaker' (test cases) og formålet er enten å få prøvet lovligheten i et myndighetsvedtak ved selv å bli tiltalt, eller at man begår lovbrudd for å hindre at et vedtak gjennomføres mens lovligheten i vedtaket drøftes i rettsapparatet.

Et sentralt argument for en del av lovbruddene i Altasaken, var at vedtaket var ugyldig, men aksjonene var både rettet mot å få omgjort vedtaket og å få utbyggingen utsatt inntil saken var avgjort i rettsapparatet. Det kan derfor i praksis være vanskelig å trekke et klart skille mellom en sivil ulydighetsaksjon og prøvesaksaksjoner. Dette vil drøftes nærmere i kapittel 4.

I Altasaken var det strid både om fordeler og ulemper ved utbygging og om disse fordelene og ulempene var presentert overfor beslutningstakere på en tilfredsstillende måte. Strid om hvilken informasjon som var relevant før beslutningen ble fattet og om konsekvenser av vedtaket var grundig nok utredet, var delvis, men bare delvis en følge av uenighet om utbyggingen. Det vil bli drøftet nærmere i kapittel 5.

1.4.3. Aksjonister i anleggsveien

Femte juli 1979 stoppet medlemmer av Folkeaksjonen arbeidet med anleggsveien. Aksjonene fortsatte til fellesferien, og etterpå erklærte NVE at de ikke umiddelbart ville starte anleggsarbeidet. Denne aksjonen var den første av flere som skulle hindre utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget fram til sommeren 1981.

I oktober 1979 startet nye aksjoner, denne gangen i Oslo. 'Samisk Aksjonsgruppe' krevde at arbeidet i Alta ble stanset "inntil samenes spørsmål, reist ved domstolene, er rettskraftig avgjort" (Brev til regjeringen fra 'Samisk Aksjonsgruppe' Charta 79 1979:?????). Regjeringen etterkom ikke kravet og medlemmer av gruppen igangsatte en sultestreik. Etter åtte dager ble sultestreiken avsluttet fordi regjeringen stanset anleggsarbeidet. Samtidig ble aksjonene i Alta avblåst. Avbruddet i anleggsarbeidet utløste en motreaksjon. Det ble blant annet samlet inn 4000 underskrifter mot bruk av sivil ulydighet. Blant underskriverne var det både tilhengere og motstandere av utbygging

I mars 1980 la regjeringen fram en stortingsmelding, "Om regjeringens arbeid med gjennomføring av Stortingets vedtak om utbygging av Altavassdraget" (Stortingsmelding nr. 61 (1979-80). På nytt ble et forslag om vern av Altavassdraget forkastet med 95 mot 32 stemmer i Stortinget i mai. Det var tredje gang forslag om vern av vassdraget ble fremmet i Stortinget og forkastet.

I september samme år startet en straffesak mot Folkeaksjonens ledere. Alta herredsrett frifant lederne og mente at anleggsstarten var ulovlig. I desember samme år avsa Alta herredsrett dom i skjønssaken. Det var en rettssak som var fremmet av grunneierinteresser som mente at stortingsvedtaket var ugyldig, noe retten ikke ga dem medhold i. Dommene innebar at vedtaket om utbygging var gyldig, men at anleggsstarten ikke var det. Gjennomføringen av et gyldig vedtak hadde foregått på en ugyldig måte.

På dette tidspunkt var det mange rettssaker på grunn av Altasaken, delvis på grunn av ulike søksmål mot staten og delvis fordi de som var tiltalt for bruk av sivil ulydighet fikk sine saker prøvet for retten. I praksis ble Altasaken i større grad en prøvesak, fordi konflikten i større grad fant sted i rettssalene og i mindre grad i stortingssalen.

I januar 1981 startet den andre sultestreiken med blant annet krav om at anleggsarbeidet ble stanset. I februar fattet regjeringen vedtak om delvis anleggsstans i Alta. Sultestreiken ble avsluttet etter 31 døgn og alle aksjoner i Alta avblåst.

Sultestreiken hadde pågått så lenge at det kunne være fare for helsen til enkelte av dem som deltok.

Høyesterett opphevet Alta herredsretts frifinnelse av ledelsen i Folkeaksjonen og staten reiste ny straffesak mot dem i juni 1981. Tre måneder etter startet anleggsarbeidet på nytt i Alta, og Folkeaksjonen laget en ny leir. Utover høsten ble det mange konfrontasjoner mellom politi og aksjonister.

I november innledet Høyesterett sin behandling av skjønnsaken og avsa dom i februar 1982. Rett før dommen vedtok årsmøtet i Folkeaksjonen å nedlegge aksjonen. I mars året etter startet straffesaken mot ledelsen i Folkeaksjonen og de ble dømt til fra 60 til 90 dagers fengsel, subsidiært bøter fra 10 til 20 tusen kroner. Folkeaksjonens ledere anket ikke dommene.

De ulovlige aksjonene mot utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget varte i mange år og flere tusen mennesker deltok. Politioppbudet var enormt sett med norske øyne. I tillegg var det to sultestreiker og statsministerens kontor ble okkupert. Altasaken førte også til en omfattende debatt både i folkevalgte organer og i avisspaltene. Det er ingen tvil om at saken fikk en helt annen plass i norsk offentlighet på grunn av aksjonene. Hva slags aksjoner det var og om de kan rettferdiggjøres er spørsmålet denne oppgaven skal drøfte.

1.5. Definisjoner

Definering og bruk av begreper er et problem i all teori. I neste kapittel drøfter jeg problemet med at enkelte begreper er omstridte på måter som gjør at det er vanskelig å oppnå enighet om dem (Gallie 1956, Connolly 1983). Dette problemet vil gjelde alle de begrepene som defineres her, men jeg vil bare gi korte definisjoner som ikke avviker fra vanlig bruk av begrepene. De begrepene jeg skal definere er sivil ulydighet, intuisjon, prinsipp, forpliktelse, plikt og rettighet.

Senere i oppgaven vil begrepet sivil ulydighet drøftes nærmere, men jeg vil allerede her introdusere John Rawls' definisjon av sivil ulydighet. Rawls "begin by defining

civil disobedience as a public, nonviolent, conscientious yet political act contrary to the law usually done with the aim of bringing about a change in the law or policies of the government” (Rawls, 1971:364). Det er denne definisjonen jeg tar utgangspunkt i når begrepet drøftes nærmere i kapittel 3.

'Intuisjon' er i følge Riksmålsordboken en "umiddelbar forståelse av en sammenheng uten resonnement eller begrunnelse”(sitert etter Fjell Hansson 1987:24). En 'etisk intuisjon' blir dermed i en viss forstand en konkret etisk 'bedømmelse' som er vanskelig å begrunne. Disse intuisjonene er noe mennesker har og som må "have been made under conditions conducive to avoiding errors of judgement” (Daniels 1979:258). Intuisjoner er data innenfor normativ analyse og jeg skal i neste kapittel utdype hvordan slike data kan forstås.

'Prinsipper' betraktes som mer fundamentale oppfatninger, i motsetning til intuisjonene som kan ses på mer som enkeltstandpunkter (Rasch 1987: 192). Prinsippene er også begrunnet på andre måter. Rawls' prinsipper om rettferdighet er begrunnet som valg i en hypotetisk kontrakt underlagt visse handlingsbetingelser; blant annet at de er fattet bak et uvitenhetsslør. Andre eksempler er Kants kategoriske imperativ og Hobbes' naturrett som er "the Dictate of right Reason” (Hobbes, 1651/1983: 52) Prinsippene er også mer generelle enn intuisjonene.

Forpliktelser (Obligation) har tre karakteristika. For det første er de et resultat av en frivillig handling. For det andre er forpliktelsens innhold “always defined by an institution or practice the rules of which specify what it is that one is required to do” (Rawls 1971: 113). For det tredje er forpliktelser noe man har overfor en eller flere spesifikke individer. En innvending mot bruk av sivil ulydighet er at handlingen bryter mot en forpliktelse til å følge loven. Deler av denne oppgaven skal drøfte om og i hvilken grad en slik innvending er riktig.

'Plikter' (Duties) er i likhet med forpliktelser regler for hvordan man bør handle. Forskjellene er at plikter er noe alle mennesker har, qua mennesker og ikke knyttet til en frivillig handling. Dessuten har man plikter overfor alle andre mennesker. Pliktene

er dermed ikke begrenset til å gjelde overfor et nærmere definert individ eller et kollektiv så som borgerne i en stat.

Rettigheter er “(i)n ther strongest sense,...justified claims to the persons` important interests” og er “owed to the persons for their own sakes” (Gewirth 1995:776). Andre mennesker kan både ha plikt og forpliktelser til å respektere andre menneskers rettigheter. Ofte skilles rettigheter i to typer, 'negative' og 'positive'. De negative kan grovt betegnes med sivile og politiske rettigheter, for eksempel trosfrihet og organisasjonsfrihet. De positive kan betegnes som de sosiale og økonomiske, for eksempel retten til arbeid.

1.6. Veien videre

Målet med oppgaven er å bidra til økt forståelse for hva sivil ulydighet er og om sivil ulydighet kan rettferdiggjøres. Altasaken vil også være en illustrasjon på om og under hvilke betingelser sivil ulydighet kunne brukes i Norge på den tiden.

Det neste kapitlet vil drøfte vitenskapsteoretiske og metodeproblemer i forbindelse med utviklingen av normative teorier og bruken av dem. Jeg vil drøfte viktige likheter og forskjeller mellom utvikling og bruk normativ politisk teori og andre vitenskaplige teorier. Deretter vil jeg drøfte en måte å komme fram til konkrete etiske dommer på, en metode som Normans Daniels kaller 'wide reflective equilibrium'(WRE).

Metodekapitlet vil i tillegg forsøke å vise at intuisjoner kan betraktes som en spesiell type data, 'institutional facts'. Deretter vil jeg utdype hvorfor enkelte begreper kan være omstridt. Sivil ulydighet er et slikt begrep, noe som fører til at det kan være vanskelig å skille definisjonen av begrepet fra om sivil ulydighet kan rettferdiggjøres.

Hva sivil ulydighet er og under hvilke betingelser sivil ulydighet kan brukes vil bli drøftet i resten av oppgaven. I kapittel 3 drøfter jeg selve begrepet. Andreas Føllesdal (1982) analyserer John Rawls` definisjon av sivil ulydighet. Jeg tar utgangspunkt i denne analysen og foreslår en ny definisjon. Formålet med definisjonen er å finne fram til definisjonskriterier som det kan være stor enighet om. Denne

kjerndefinisjonen vil jeg senere bruke for å analysere aksjonene mot utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget. Denne analysen foretas i den første delen av kapittel 5.

I kapittel 4 er formålet å drøfte begrunnelser for å følge loven. Jeg tar utgangspunkt i Peter Singers (1974) argumentasjon i boka *Democracy and Disobedience* for å drøfte slike begrunnelser. Det er fremmet mange ulike begrunnelser for å følge loven (Simmons 1979) og det er alt for omfattende å drøfte alle sammen. Det er to grunner til at Peter Singers bok er valgt. For det første er argumentasjonen klar og jeg synes den er anvendelig for å vurdere om aksjonene i Altasaken kunne rettferdiggjøres. For det andre brukte William Lafferty (1981) den samme boka i en debattbok om sivil ulydighet som kom ut mens Altasaken pågikk. Mitt ståsted er at vitenskaplig utvikling foregår ved at man drøfter tidligere arbeider innenfor samme felt. Det er et konkret eksempel på at vitenskaplig utvikling er kumulativ, noe jeg redegjør nærmere for i neste kapittel. I den andre delen av kapittel 5 vil jeg bruke denne teoretiske drøftingen som utgangspunkt for en analyse av om sivil ulydighet kunne rettferdiggjøres i Altasaken.

Kapittel 2. Metode

“Tigergutt er i virkeligheten grei,” sa Nasse Nøff dovent.

“Selvfølgelig er han det,” sa Kristoffer Robin

“Alle er i virkeligheten,” sa Brumm. “Det tror i hvert fall jeg, men jeg har kanskje ikke rett.”

“Jo, det har du, Brumm,” sa Kristoffer Robin. (Milne 1928/1993:98)

I Ole Brumms verden kunne sikkert Kristoffer Robin slått fast hva sivil ulydighet er og om sivil ulydighet kan rettfærdiggjøres på samme måte som han slår fast at alle er i virkeligheten og at Tigergutt i virkeligheten er grei. Beveger en seg utenfor denne verdenen stiller det seg noe annerledes. I dette kapitlet skal jeg redegjøre for en fremgangsmåter som kan være fruktbare for å finne fram til slike begrunnelser.

Teorier er redskaper for å forstå verden og for å løse problemer. Normative teorier har “a dual purpose in both establishing valid principles of differentiating right from wrong and influencing actions and institutions in the right direction” (Malnes 1992:117). Ved å ta utgangspunkt i Imre Lakatos` vitenskapsteori (Lakatos 1970) vil jeg forsøke å vise at utvikling og bruk av normativ teori har mange likheter med det å utvikle teorier på andre vitenskaplige områder. Lakatos tar utgangspunkt i naturvitenskaplige teorier, men jeg vil forsøke å vise at hans begrepsapparat kan knyttes til Norman Daniels` metode, kalt “wide reflective equilibrium” (heretter WRE). WRE er en metode hvor formålet er å forene våre etiske instuisjoner med

normative prinsipper innenfor rammen av mer 'positive' teorier om menneske og samfunn.

Hvilke handlinger som kan kalles sivilt ulydige, er det uenighet om. Denne uenigheten skal jeg drøfte nærmere i neste kapittel. I dette kapitlet skal jeg argumentere for at teorien om 'essentially contested concepts' (Gallie 1956, Connolly 1983) er en fruktbar måte å betrakte begrepet sivil ulydighet på. Det betyr at sivil ulydighet ikke er et entydig begrep og at definisjon av begrepet er nært knyttet til argumenter for og imot bruk av sivil ulydighet. Jeg vil også bruke Searles (1969) språkteori for å vise at enkelte definisjoner ikke er verdinøytrale og at etiske intuisjoner kan ses på som en spesiell type data, såkalte 'institutional facts'.

2.1. Teoriutvikling

Vitenskapsteorien til Lakatos tar utgangspunkt i naturvitenskap. Formålet med å bruke teorien i denne oppgaven, er at den på tre punkter skaper en bedre forståelse av utvikling og bruk av teorier på andre områder enn naturvitenskapen. Det første er at teoriutvikling på begge områder er forskningsprogrammer og at disse bygger på sentrale forutsetninger som ikke begrunnes, programmets "harde kjerne". Det andre er at vitenskaplig utvikling er kumulativ, og det tredje er at data er teoriavhengige.

2.1.1. Forskningsprogrammer

Lakatos`teori tar utgangspunkt i utviklingen av teori i naturvitenskapen. Han tenker seg at vitenskapen utvikler seg ved "progressive and degenerating problemshifts in series of scientific theories" (Lakatos 1970:132). Disse teoriene henger sammen og utvikles rundt det han kaller "forskningsprogrammer". Selv om vitenskapens utvikling kan betraktes som et eneste stort forskningsprogram, er Lakatos mer opptatt av utviklingen av "particular research programmes"(Ibid). Kartesiansk metafysikk er et eksempel på et slikt program, Newtons mekanikk et annet.

Et forskningsprogram "consists of methodological rules: some tell us what paths of research to avoid (*negative heuristic*), and others what paths to pursue (*positive*

heuristic)” (Ibid). Med utgangspunkt i Descartes syn på at “the universe is a huge clockwork with push as the only cause of motion” (Lakatos 1970:133), argumenterer Lakatos for at dette synet på universet ledet forskningen i visse retninger. Lakatos mener at dette synet fremmet utviklingen av Keplers teori om ellipser. Dette er et eksempel på ’positive heuristic’ som følger av programmet. I tillegg hemmet det utviklingen av teorier som “Newtons theory of action at a distance - which were inconsistent with it (negative heuristic)” (Ibid).

Et slikt forskningsprogram bygger på sentrale teoretiske forutsetninger som tas for gitt. Dette er programmets harde kjerne (hard core). Med utgangspunkt i disse forutsetningene utformes det ’auxiliary hypotheses and initial conditions’, Dette er programmets buffer (protective belt). Det er programmets buffer “which has to bear the brunt of tests, and get adjusted and re-adjusted, or even completely replaced, to defend the thus-hardened core” (Ibid). Utvikles det nye hypoteser som kan bidra til å forklare data på en bedre måte, samt å peke ut nye retninger som programmet kan utvikles i, er programmet ’content-increasing’. Et slikt program er dermed fruktbart hvis det vurderes ut fra sine egne forutsetninger, men kan, fordi forutsetningene viste seg å være gale, i ettertid bli vurdert som et blindspor i vitenskapens utvikling

Forskningsprogrammer kan enten være ’progressive’ eller ’degenerating’. Et progressivt program leder til stadig nye oppdagelser og utvikling av hypoteser som støtter opp om hverandre. Et degenererende program derimot leder ingensteds og må enten forlates eller gyldighetsområdet for teorien innskrenkes . Det er ingen klare regler for når et program har uttømt sine muligheter, eller blir erstattet av et annet. Et program “may be frustrated by a long series of ‘refutations’ before ingenious and lucky content-increasing auxiliary hypothesis turn a chain of defeats -with *hindsight*- into a resounding success story, either by revising some false ‘facts’ or by adding novel auxiliary hypothesis” (Lakatos 1970:134).

Lakatos mener at Newtons gravitasjonsteori muligens er “the most successful research programme ever”(Lakatos 1970:133). Newtons teori stred i utgangspunktet mot mange observasjoner og mot teorier som forklarte disse observasjonene, men

“Newtonians turned,...., one counter-instance after another into corroborating instances, primarily by overthrowing the original observational theories in the light of which this ‘contrary evidence’ was established”(Ibid). Etterpå har det vist seg at Newtons teori også har sine begrensninger, ikke minst fordi den tok for gitt at både tid og rom var konstant. (Hawking 1988, Thorne 1994)

2.1.1.1. Forskningsprogrammer og normativ teori

Det kan være fruktbart å betrakte John Rawls' bok ”Theory of Justice” (1971) som starten på et forskningsprogram innenfor normativ teori. Boka har ført til en ny forståelse og diskusjon av sentrale etiske problemer, deriblant sivil ulydighet. Tre år etter at boka ble utgitt var Robert Nozicks vurdering at ”(p)olitical philosophers now must either work within Rawls' theory or explain why not” (Nozick 1974: 183).

Skillet mellom en teoris buffer og dens harde kjerne, har også sine paralleller i normativ teori. Ronald Dworkin (1977) drøfter hvordan synet på positiv diskriminering (affirmative action) er forskjellig fordi en har ulike sentrale forutsetninger. Den første kaller han 'right to equal treatment', which is the right to an equal distribution of some opportunity or resource or burden” (Dworkin 1977: 227). Dette utgangspunktet innebærer at positiv diskriminering er en form for forskjellsbehandling og dermed, prima facie, urettferdig. Det andre forutsetningen er ”the right to treatment as an equal, which is the right to be treated with the same respect and concern as anyone else”(Ibid). Dette utgangspunktet innebærer at positiv diskriminering er, prima facie, rettferdig. Konklusjonen i en normativ analyse av bruk av positiv diskriminering i et konkret tilfelle, kan avhenge av hvilken av disse to forutsetningene en anvender.

Forskjellige harde kjerner innebærer ikke alltid uenighet om hvilke handlinger eller institusjoner som er rettferdige. På samme måte som at relativitetsteorien og mekanikken bygger på ulike sentrale forutsetninger er forskjellene i forutsigelser liten i “de situasjonene vi normalt behandler” (Hawking 1988:18).

Synet på hvordan en skal forstå likhet, skiller også Rawls (1971) og Nozick (1974). Rawls kritiserer teorier som innebærer at "distributive shares are decided by the outcome of the natural lottery (bl.a. forskjeller i evner og oppvekstvilkår, *min anm.*); and this outcome is arbitrary from a moral perspective" (Rawls 1971: 74). Det innebærer at Rawls tar utgangspunkt i retten til å bli behandlet likeverdig.

Nozick kritiserer Rawls på dette punktet. Med utgangspunktet i premisset "People deserve their natural assets" slutter han til at "People deserve their holdings" (som følger av deres naturlige evner, *min anm.*) og at det en fortjener bør en få, noe som er overordnet en eller annen antagelse om likhet. (Nozick 1974: 224). Dette argumentet, hevder Nozick, ville Rawls tilbakevise fordi han var uenig i premisset. Dette premisset er en konkretisering av Dworkins (1977) likebehandlingsrett (the right to equal treatment).

2.1.2. Kumulativitet

Lakatos' teori er karakterisert som 'sophisticated falsificationism', og var et forsøk på å "improve on, and overcome the objections to, Popperian falsificationism" (Chalmers 1982:80). Om teorien er en forbedring av Poppers skal ikke drøftes her, men Popper og Lakatos har et fellestrekk jeg vil drøfte. Det er at "scientific change is rational or at least rationally reconstructible and falls in the realm of the *logic of discovery*" (Lakatos 1970:93). Dette synet på vitenskapelig endring står, i følge Lakatos, i sterk kontrast til Kuhns (1962) teori,. Overgangen fra et paradigme hos Kuhn til et annet, "is a mystical conversion which is not and cannot be governed by rules of reason and which falls totally within the realm of the (*social*) *psychology of discovery*" (Lakatos 1970:93, *forf.uth.*).

Forskningsprogrammer hos Lakatos bygger på hverandre og naturvitenskapens utvikling er dermed kumulativ. Det skiller seg fra Kuhns paradigmer, i følge Lakatos, fordi det ene ikke er bedre enn det andre, bare annerledes. Kuhn (1970) er kritisk til Lakatos' kritikk, noe jeg ikke vil gå nærmere inn på her. Mitt ståsted er at forskningsprogrammer bygger på hverandre og at utviklingen av dem er kumulativ. Jeg tror det er fruktbart å betrakte utviklingen av normativ teori på samme måte.

2.1.2.1. Kumulativitet og normativ teori

Innenfor deler av den moralfilosofiske tradisjon står tanken om at vitenskapen er kumulativ sentralt, men det er uenighet om hva det innebærer. I flere bøker argumenterer Alasdair MacIntyre (1981,1988, 1990) for at det er fruktbart å betrakte en enkelt moralfilosofisk retning som kumulativ, men at utviklingen av normativ teori ikke er det.

John Rawls` teori er et forsøk på å ”generalize and carry to a higher order of abstraction the traditional theory of the social contract as represented by Locke, Rousseau and Kant” (Rawls 1971: viii). Det betyr at kontraktsituasjonen til Rawls bygger på tidligere kontraktteori. I tillegg var Rawls` ”aim to work out a theory of justice that represents an alternative to utilitarian thought generally and so to all of these different versions of it” (Rawls 1971:22). Den utilitaristen han tok utgangspunkt i var Henry Sidgwick. Dette målet tolker jeg som at han ønsket å lage en teori som var bedre enn nytteteorien generelt og Sidgwick (1907) spesielt. En slik tolkning innebærer at det er fruktbart å betrakte utviklingen av normativ teori gjennom historien som kumulativ.

2.1.3. Data

Lakatos skiller også mellom en ’monotheoretical deductive model’ og en pluralistisk. I den første skiller det bare mellom fakta og en teori som forklarer fakta (explanatory theory). I en slik modell vil fakta enten bekrefte eller avkrefte teorien. I den pluralistiske er det to teorier. I tillegg til den teorien som forklarer data, er det en teori som fremskaffer data (interpretative theory). Min tolkning av Lakatos på dette punkt er at når en studerer naturen eller utformer et eksperiment, er det en teori eller teoretiske antagelser som hjelper en i å fremskaffe data. Det innebærer at data i en slik pluralistisk modell er teoriavhengige.

Konfrontasjonen blir da ikke mellom teori og data, men mellom to teorier, en fortolkende og en forklarende. Det er ikke slik at vi “propose a theory and Nature may shout NO; rather, we propose a maze of theories, and Nature may shout

INCONSISTENT” (Lakatos 1970:130, *forf.uth.*). I en monotoretisk modell vil en hypotese forkastes hvis den strider mot data. I en pluralistisk modell er dermed målet å oppnå konsistens mellom ulike teorier, og “in case of a clash we may reject ‘facts’ as “monsters””. (Lakatos 1970:130).

2.1.3.1. Data og normativ teori

En normativ analyse er et eksempel på en pluralistisk modell hvor dataene er intuisjoner. Det kan være fruktbart å betrakte data innenfor en slik pluralistisk modell som det John Searle (1969) kaller “institutional fact”. Boka hans, *Speech Acts*, er ”an essay in the philosophy of language”, men jeg vil forsøke å vise at boka også kan være fruktbar på andre områder.

Searle hevder at en kan gå fra deskriptive til normative utsagn uten å gjøre bruk av normative premisser. Han tar utgangspunkt i David Humes skille mellom "er"- og "bør"-utsagn. Hume argumenterte med at ”I hvert moralsystem som jeg til nå har møtt har jeg alltid lagt merke til at forfatteren en tid resonnerer på den vanlige måten og fastslår Guds eksistens eller kommer med bemerkninger om menneskelige forhold; så plutselig overraskes jeg ved å finne at jeg i stedet for de vanlige forbindelsene av utsagn, *er* og *er ikke*, ikke møter noe utsagn som er forbundet med *bør*, eller *bør ikke*. Denne forandringen er umerkelig, men er av største betydning. For siden dette *bør* eller *bør ikke*, uttrykker en relasjon eller bekreftelse, er det nødvendig å bemerke og forklare det; og på samme tid gi en grunn for det som synes helt utenkelig, hvordan denne relasjon kan være en deduksjon fra andre som er helt forskjellig fra den.” (Rasch 1987:191)

Det Hume har helt rett i, er at en ikke kan slutte automatisk fra *er* til *bør*, men Searle påpeker at det at en person uttaler et deskriptivt utsagn, kan være en normativ talehandling. (Searle 1969:175-198). For å begrunne det, setter Searle opp følgende rekke av utsagn:

1. Jones uttered the words "I hereby promise to pay you, Smith, five dollars"
2. Jones promised to pay Smith five dollars
3. Jones placed himself under (undertook) an obligation to pay Smith five dollars

4. Jones is under an obligation to pay Smith five dollars

5. Jones ought to pay Smith five dollars

Searls argument er at en kan gå fra utsagn 1 til 5 og ved hjelp av tilleggsutsagn og "certain other adjustments necessary to make the relationship one of entailment", er det ikke nødvendig "to involve any evaluative statements, moral principles, or anything of the sort" (Searle 1969:177) Dette er hans forklaring.

Veien fra utsagn 1 til 2 krever et tilleggspremiss, nemlig at utsagnet er avgitt under "the necessary and sufficient conditions for the utterance of the words (sentence) to constitute the successful and non-defective performance of the act of promising" (Searle, 1969:178). Betingelsene for Searle er betingelser for en vellykket talehandling. Talehandlinger må vurderes i hvilken kontekst de er uttalt. Det er dermed et empirisk spørsmål om et menneske har avgitt et løfte hvis han sier "I hereby promise". Dette kriteriet er helt analogt til debatten om når en er forpliktet til å følge lovene i en stat. Er det at en stemmer ved valg en vellykket forpliktende handling til å følge loven eller er det nok at en oppholder seg innenfor landets grenser?

Utsagn 3 følger av utsagn 2 fordi "promising is, by definition, an act of placing oneself under an obligation". Ved å gå fra utsagn 2 til 3 går man fra et deskriptivt utsagn til et normativt (evaluative) utsagn (Searle 1969:178). Utsagn 4 følger også av utsagn 3 med mindre det skjer noe i tiden mellom Jones har forpliktet seg og når hun skal utbetale summen. Forpliktelsen i dette tilfellet er prima facie.

Utsagn 5 følger av utsagn 4 fordi "if one is under an obligation to do something, then, as regards that obligation, one ought to do what one is under an obligation to do" (Searle 1969:180). Dermed mener Searle at han har utledet 'bør' fra 'er'.

En innvending Searle drøfter er at utsagn 1 egentlig inneholder et normativt premiss, nemlig at en bør holde det en lover. Dermed blir utsagn 1 egentlig ikke et deskriptivt utsagn. Searles svar er at det ofte er "a matter of fact that one has certain obligations,

commitments, rights and responsibilities, but it is a matter of institutional, not brute, fact" (Searle 1969:185).

Jones sier setningen "I hereby promise to pay you, Smith, five dollars". For en som ikke kan engelsk, kommer det bare uforståelige lyder ut av munnen på Jones. Setningen er i utgangspunktet en 'brute fact'. For en som forstår ordene og i hvilken kontekst ordene er ytret, får setningen mening. En 'brute fact', endres til en 'institutional fact' ved hjelp av en regel. I dette tilfellet er regelen "a meaning rule of the 'descriptive' word 'promise'" (Searle 1969:185).

Searles argument er at det finnes fakta som er institusjonalisert gjennom en regel. Denne tankegangen er analog med Lakatos' syn på data, nemlig at de ikke fremtrer for oss slik de egentlig 'er, men må forstås ved hjelp av en fortolkende teori. På samme måte er det for Searle at "(n)o set of brute fact statements can entail an institutional fact statement without the addition of at least one constitutive rule" (Searle 1969:185).

2.2. Wide reflective equilibrium

Norman Daniels tar utgangspunkt i at synet på normativ teoribygging tradisjonelt har bestått av et sett av moralske enkeltstandpunkter og et sett av prinsipper "that account for or generate them" (Daniels 1979:256). Et slikt syn innebærer at teoriutvikling i normativ teori blir vanskelig med mindre man gir epistemologisk forrang til enten enkeltstandpunktene (intuisjonisme) eller prinsippene. Daniels mener at ingen av disse alternativene er tilfredsstillende og at det heller ikke er nok bare å stille krav til konsistens mellom enkeltstandpunkter og prinsipper.

Daniels mener at Rawls' metode, "reveals a greater complexity in the structure of moral theories than the traditional view" og dermed "may render theory acceptance in ethics a more tractable problem" (Daniels 1979:257). Daniels bygger på Rawls og utvikler en metode for å finne overenstemmelse (coherence) mellom sett av (a) veloverveide moralske standpunkter, (b) moralske prinsipper og (c) relevante bakgrunnsteorier. Det er denne metoden som heter Wide reflective equilibrium (WRE).

Måten en kommer fram til og begrunner normative teorier er "strictly analogous to the general and abstract problem of theory acceptance or justification posed in the philosophy of science with regard to nonmoral theories". (Daniels:1979:257, fotnote). WRE er en fruktbar måte å vurdere ulike normative teorier og den "may increase our ability to choose among competing moral conceptions" (Daniels:1979:257) Jeg er enig med Daniels, men vil i denne oppgaven først og fremst vise hvordan WRE kan brukes i normativ analyse.

2.2.1. Intuisjoner

Begrepet intuisjon brukes på forskjellige områder i vitenskapen (Lacy 1995:415). I moralfilosofien mener William Shaw at argumenter som appellerer til intuisjoner kan brukes på tre måter.(Shaw 1980:127-134).

Den første måten er deduktiv, hvor intuisjoner brukes til å teste prinsipper. Intuisjonene er da data. Shaw siterer W.D. Ross som skrev at "the moral convictions of thoughtful and well-educated people are the data of ethics just as sense-perceptions are the data of natural science"(Shaw 1980:127)

Den andre måten er induktiv hvor "appeal to intuition is (also) used to construct (rather than simply to reject) general principles from our intuitions about rightness or wrongness in particular cases"(Shaw 1980:128). I dette tilfellet er også intuisjoner å betrakte som data.

Den tredje måten er når "some general normative principles to be themselves intuitively obvious"(Shaw 1980:128). Intuisjonene begrunnes ikke, men er sentrale forutsetninger for teorien. Intuisjonene er dermed en del av teoriens harde kjerne.

Intuisjoner kan dermed betraktes på to måter. Den første er som data som underbygger eller forkaster hypoteser i forskningsprogrammets buffer. Den andre er som sentrale forutsetninger i programmets harde kjerne.

Når intuisjonene brukes som data, bør de være så gode som mulig. Den som gjør undersøkelsen bør avstå fra standpunkter som han eller hun har egeninteresse av. I tillegg bør den som samler inn dataene være relativt sikker på de standpunktene en har, har framkommet "made under conditions conducive to avoiding errors of judgement" (Daniels, 1979:258).

2.2.1.1. Intuisjoner og teoriavhengighet

Lars Fjell Hansson mener at det ikke finnes noen absolutte (certain) data som en kan teste lover i naturvitenskapene og at "observations presuppose theory and other laws"(Hansson, 1995:11) Deretter skriver han at "considered ethical judgements are even more theory-dependent than physical observations. The judgements we make about specific ethical problems may to a large extent depend upon our own ethical theories so they cannot provide an independent check on our theories or principles" (Hansson 1995:12).

Det innebærer at det kan være utilfredsstillende for "an ethical method to rely solely on specific judgements at levels (a) and the principles derived from these at level (b)"(Hansson 1995:12). Hansson mener derfor at WRE er bedre enn tradisjonell etisk intuisjonisme.

Jeg er enig med Hansson i at tradisjonell etisk intuisjonisme er utilfredsstillende. Derimot er jeg usikker på om Hanssons påstand om at intuisjoner generelt sett er mer teoriavhengige enn observasjoner i naturvitenskapen. Jeg er også usikker på om data er mer eller mindre teoriavhengige avhengig av om en gjennomfører et naturvitenskaplig eksperiment eller en normativ analyse.

Lakatos mener at en del fysiske observasjoner heller ikke kan gi en uavhengig test av en naturvitenskaplig teori. Hans argument er at observasjoner fremkommer ved hjelp av en fortolkende teori og at det en tester er konsistens mellom den forklarende teorien og observasjoner fremkommet ved hjelp av den fortolkende teorien. I hvor stor grad slike data er avhengige av den fortolkende teorien, er et empirisk spørsmål. Det er ikke sikkert at intuisjoner alltid er mer teoriavhengig enn naturvitenskaplige fenomener. Et

eksempel på teoriavhengighet i naturvitenskapen er lys, som både kan ses på som en bølge eller som en strøm av partikler. Et eksempel på en lite teoriavhengig etisk intuisjon kan være at en ikke bør drepe uskyldige. Drap på uskyldige tror jeg en bør unngå nesten uansett hva slags teori en tar utgangspunkt i. I tillegg vil jeg anta at drap på en uskyldig kan være lettere å stadfeste enn for eksempel eksistensen av et svart hull. Er mine antagelser fruktbare, så er det ikke grad av teoriavhengighet noe godt skille mellom etiske intuisjoner og naturvitenskapelige observasjoner.

2.2.2. Fra intuisjon til prinsipp

Etter at en har funnet fram til de etiske intuisjonene forsøker en å finne "alternative sets of moral principles that have varying degrees of "fit" with the moral judgements. We do not simply settle for the best fit of principles with judgements, however, which would only give us narrow equilibrium" (Daniels 1979:258).

Denne 'snevre likevekten' kan betraktes som tradisjonell etisk intuisjonisme (Hansson 1987:26). Problemet med etisk intuisjonisme er at våre etiske intuisjoner "may only reflect class or cultural background, self-interest or historical accident" (Daniels 1979:257) Ved ensidig å finne prinsipper som fanger opp disse intuisjonene kan en komme i skade for å gjøre prinsipper ut av relativt snevre og navlebeskuende etiske standpunkter.

For å løse dette problemet mener Daniels at en kan "advance philosophical arguments intended to bring out the relative strengths and weaknesses of the alternative sets of principles (or competing moral principles). These arguments can be construed as inferences from some set of relevant background theories" (Daniels, 1979:258) Disse teoriene er teorier om hva en person er, om prosedyrerettferdighet, teori om samfunnet og om moralens rolle i samfunnet. Tankegangen er da at en skal tilpasse og endre intuisjoner, prinsipper og bakgrunnsteorier slik at det oppnås likevekt.

2.2.3. WRE og kontraktsituasjonen

Hvordan WRE kan brukes, kan illustreres ved å hjelp av en beskrivelse Rawls har av kontraktsituasjonen (the original position). Kontraktsituasjonen "is introduced in order to work out which traditional conception of justice, or which variants of one of those conceptions, specifies the most appropriate principles for realizing liberty and equality once society is viewed as a fair system of cooperation between free and equal citizens" (Rawls 1993:22).

Kontraktsituasjonen hviler på noen sentrale teorier om menneske og samfunn. Det er blant annet at samfunnet kan ses på som 'a fair system of cooperation'. Mennesker er i tillegg i stand til å foreta valg og til å skille rett fra galt. En sentral forutsetning er at alle borgere er 'free and equal' og for å forsvare denne kjernen, mener Rawls at de prinsipper som utgjør rettferdighet som rimelighet (justice as fairness) er de beste prinsipper 'for realizing liberty and equality'.

Kontraktsituasjonen kan også brukes til å teste ens egne standpunkter om hva som er riktig eller galt. En kan stille seg spørsmålet om en ville ment det samme om en hadde fattet beslutningen i en hypotetisk kontraktsituasjon bak uvitenhetsløret. Sløret innebærer at en vet hvordan samfunnet fungerer, men ikke hvilken posisjon en har i samfunnet. Kontraktsituasjonen blir da blant annet et tankeeksperiment som kan bidra til å luke ut snevre egeninteresser.

Etiske prinsippene skal ideelt sett være i likevekt med våre intuisjoner, forstått som data. Daniels' WRE blir da et meta-teoretisk byggverk i fire etasjer.

Første etasje, eller nivå 1, er likevekten mellom prinsipper og intuisjoner. Nivå 2 er mekanismen for at en velger de prinsipper en velger, i dette tilfelle kontraktsituasjonen. Nivå 3 er relevante bakgrunnsteorier som får en til å velge mekanismen. Nivå 4 "contains the body of social theory relevant to testing level I principles (and level III theories for "feasibility") (Daniels 1979:260). Dette siste nivået er ikke minst viktig. I kapittel 4 vil jeg argumentere for at Peter Singers (1974) prinsipp om samtykke ikke er et godt prinsipp, blant annet fordi det ikke har tatt

hensyn til en av de mest sentrale problemer i samfunnsvitenskapen, gratispassasjeren (Olson 1965).

2.2.4. Uavhengighetskravet

Etiske intuisjoner finnes på to nivåer i WRE. Den ene er som data i nivå 1 og den andre er som normative forutsetninger for valget av relevante bakgrunnsteorier i nivå 3. For å unngå en tautologisk argumentasjon må intuisjonene i nivå 1 være forskjellige fra intuisjonene i nivå 3. Dette kaller Daniels 'the independence constraint' som er slik at "the considered moral judgements (call them (a')) which may act to constrain level III theory acceptability must to a significant extent be disjoint from the considered moral judgements (call them (a)) which act to constrain level I partial equilibrium. (Daniels 1979:260) Daniels argumenterer deretter for at Rawls' teori oppfyller denne uavhengighetsbetingelsen og sier videre at "Rawls's Archimedian Points is fixed only against the acceptability of particular level III theories" (Daniels 1979:260).

Et slikt uavhengighetskrav er viktig for å unngå tautologiske argumenter og jeg tror et slikt krav er mulig å tilfredsstillere. Sentrale normative forutsetninger for valg av teorier om mennesker og samfunn vil ofte være veldig generelle postulater, for eksempel at samfunnet kan ses på som 'a fair system of cooperation' (Rawls 1993:22) Valget av teorier om samfunnet hviler på en slik normativ forutsetning. Når en senere skal finne ut hvilke rettferdighetsprinsipper, om noen, et slikt samfunn bør styres av, vil det testes mot andre intuisjoner, for eksempel om, og eventuelt hvilke, forskjeller i inntekt og makt som er rimelige.

2.2.5. Mulighetskravet

Daniels mener også at generelle bakgrunnsteorier og etiske prinsipper må 'mulighetstestes' (feasibility test). Han sier ikke hva det konkret innebærer, men jeg tolker han slik at det betyr at verken prinsipper eller bakgrunnsteorier må forutsette personer eller samfunn som er uoppnåelig. Daniels drøfter det i forbindelse med hvordan personer skal være i et velordnet samfunn. Dette idealet "has empirical constraints: desired properties must also be feasible ones, but 'feasible' here may

mean realizable under conditions that have not actually obtained”(Daniels 1980:95) Det samme vil gjelde for hvordan samfunnet skal være organisert. Daniels mener at “(n)on-moral deep theories (level 3 and 4) in general underdetermine moral theory selection; for example Rawls’s feasibility constraints at best narrow down the field”. (Daniels 1980:102). Det er dermed ikke alltid enkelt å avgjøre hvilke moralske prinsipper en skal velge.

2.3. Essentially contested concepts

I kapittel 4 analyserer jeg begrepet sivil ulydighet. Formålet er å klargjøre hvilke handlinger som kan kalles sivilt ulydige. En slik analyse vil innebære problemer knyttet til bruk av definisjoner.

Tidligere i dette kapitlet har jeg indirekte drøftet bruk av definisjoner. Det var i forbindelse med drøftingen av Searles (1969) ’institutional facts’. I den drøftingen utelot jeg et problem, nemlig at det ofte kan være uenighet om hvordan et ord forstås. Nå vil jeg forsøke å ta i bruk en teori om begreper som kan bidra til å klargjøre begrepet sivil ulydighet i neste kapittel.

John Rawls mener at definisjoner “is but one device used in setting up the general structure of theory. Once the whole framework is worked out, definitions have no distinct status and stand or fall with the theory itself” (Rawls 1971:51). Denne påstanden deler jeg ikke fullt ut. På den ene side har Rawls rett i at en ikke kan omgå uenighet ved hjelp av definisjoner. På den annen side, vil generelle definisjoner av et begrep kunne brukes i flere teorier. Et viktig analytisk skille er skillet mellom hvordan sivil ulydighet defineres og om det kan rettferdiggjøres. Et slikt skille gjelder også andre begreper.

Selv om det i praksis ikke alltid er lett å skille mellom en definisjon av begrepet sivil ulydighet og begrunnelser for det, så er ikke definisjonen bare et sett av begrunnelser for eller imot at slike handlinger kan begås. Man kan være enig i definisjonen, men uenig om handlingen er riktig. Begrepet inneholder både deskriptive og normative elementer.

Jeg tror det er fruktbart å betrakte sivil ulydighet som et 'fundamentalt omstridt begrep' ("essentially contested concept"). (Gallie 1956, Connolly 1983) Min gjennomgang av ulike forfattere som skriver om sivil ulydighet viser at begrepet er et av flere "concepts the proper use of which inevitably involves endless disputes about their proper uses on the part of their users" (Gallie 1956:169). Denne uenigheten finnes både når en forsøker å definere begrepet og når det anvendes.

Et fundamentalt omstridt begrep må i følge Gallie være "appraisive in the sense that it signifies or accredits some kind of valued achievement"(Gallie 1956:171). Sivil ulydighet tilfredsstillter i utgangspunktet ikke dette kravet, men jeg kan ikke se hvorfor det er et nødvendig trekk for at det kan være fundamental uenighet om bruken av begrepet. Gallie mener at demokrati er et fundamentalt omstridt begrep. Jeg kan ikke se at det vil være ufruktbart å betrakte det som et slikt begrep selv om det vil være uenighet om styringsformen er ettertraktet eller ikke.

Begrepet må også være "internally complex in that its characterization involves reference to several dimensions" og videre at "the agreed and contested rules of application are relatively open, enabling parties to interpret even those shared rules differently as new and unforeseen situations arise"(Connolly 1983:10) Begrepet sivil ulydighet tilfredsstillter begge kravene.

Gallie stiller også et krav i tillegg, nemlig at "to use an essentially contested concept means to use it against other uses and to recognize that ones own use of it has to be maintained against other uses" (Gallie 1956:172) Begrepet sivil ulydighet er ikke intuitivt forståelig, men må redegjøres for og avgrenses, blant annet mot andre definisjoner av begrepet.

For å skille mellom generell begrepsforvirring og et fundamentalt omstridt begrep, krever det to tilleggsbetingelser. Den første er "the derivation of any such concept from an original exemplar whose authority is acknowledged by all the contestant users of the concept"(Gallie 1956:180). Den andre er sannsynligheten for at "the continuous

competition for acknowledgement as between the contestant users of the concept enables the original exemplar's achievement to be sustained and/or developed in optimum fashion”(Ibid).

Kunstverk kan være et eksempel for å illustrere disse betingelsene. Kompetente personer vil kunne være uenig om en generell definisjon av begrepet kunst. Derimot vil jeg anta at enigheten er større om at Mona Lisa er et kunstverk. Det samme gjelder sivil ulydighet. Uenigheten kan være stor om en generell definisjon av begrepet, samtidig som en i et konkret tilfelle kan være enig om at de handlinger en vurderer er sivil ulydighet.

Grunnen til denne forskjellen, er at det kan være en felles kjerne mellom ulike definisjoner av et fundamentalt omstridt begrep. Hvis en kan finne en slik kjerne, kan det være en måte å oppnå større klarhet i og enighet om hva sivil ulydighet er. Det er det Hanqvist gjør når han skiller mellom “kjärnfäll, dvs. fall som klart og relativt okomplicerat motsvarar en viss definition, i kontradistinktion till perifer fall”, et skille han henter fra Aristoteles (Hanqvist 1993:26).

I neste kapittel vil jeg, ved å ta utgangspunktet i Andreas Føllesdals (1982) drøfting av Rawls' teori om sivil ulydighet, forsøke å komme fram til en slik kjernedefinisjon. Denne definisjonen vil jeg anvende i kapittel 5 for å vurdere de konkrete aksjoner mot utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget.

Kapittel 3 Sivil ulydighet

I 1970 skrev Hugo Adam Bedau at “(r)ecent discussions of civil disobedience show the world of scholarship and public affairs in disarray. Not only is there considerable disagreement over how civil disobedience is to be justified (one would expect that), there is hardly less disagreement over what civil disobedience is” (Bedau 1970:49).

Gjennomgangen av ulike forfatters bruk av begrepet sivil ulydighet etter 1970, viser fremdeles at hva ”civil olydnad är och hur denna kan rättfärdigas är omdiskuterat inom politiske filosofi” (Hebert og Jacobsson 1999:25). Det er etter min mening fruktbart å betrakte uenigheten om begrepet sivil ulydighet som en følge av at begrepet er fundamentalt omstridt. Det er i tillegg slik at en del kjennetegn ved begrepet vil være mindre omstridt enn andre. I dette kapitlet er formålet å komme fram til en kjernedefinisjon av begrepet. Denne kjernedefinisjonen kan være en uomstridt kjerne i et fundamentalt omstridt begrep, noe jeg redegjorde for å forrige kapittel. Handlinger som faller inne under en slik kjernedefinisjon, vil det være mindre uenighet om er sivile ulydighetshandlinger. Disse handlingene kan da lettere skilles fra grensetilfeller som det vil være større uenighet om.

Jeg vil forsøke å vise at kjernedefinisjonen av begrepet sivil ulydighet har fire kriterier. Det første er at slike handlinger bare kan skje i demokratiske stater, *demokratikriteriet*. Det andre er at handlingene bryter loven, *lovkriteriet*. Det tredje er at handlingen er en oppfordring om å unngå urettferdighet, *appellkriteriet*, og det fjerde er at handlingen ikke er voldelig, *ikkevoldkriteriet*. Disse kriteriene vil jeg

anvende for å analysere de handlinger som ble betegnet som sivil ulydighet i Altasaken.

Sivile ulydighetshandlinger er 'institutional facts'. De fire kriteriene i en slik kjernedefinisjon er dermed et sett av regler som innebærer at det å sette seg foran anleggsmaskiner og sultestreik kan ses på som sivile ulydighetshandlinger.

3.1. Kan sivil ulydighet finne sted i alle stater?

En viktig avgrensning av begrepet sivil ulydighet er å vurdere om slike handlinger kan finne sted i alle typer samfunn og under alle typer styresett, eller om det bør begrenses til handlinger som er foretatt i et demokrati. For å kunne gjøre det, kan det være fruktbart å starte med hva ordet "sivil" betyr.

Christian Bay (1968) har fem tolkninger av begrepet sivil, men understreker at de ikke er uttømmende. En av dem, nemlig at det er det motsatte av militær, berører ikke styresettet og skal drøftes senere. De andre fire tolkningene er knyttet til tanken om et sivilisert samfunn hvor innbyggerne er medborgere.

Den første tolkningen innebærer blant annet anerkjennelse av "allmenne borgerplikter" (Bay 1968:24). I den andre tolkningen er sivil det motsatte av usivilisert. Den tredje tolkningen er at sivil kan oppfattes som offentlig og den siste "antyder at ulydigheten kan ta sikte på å utvirke endringer i det politiske systemet, slik at ikke bare ett individs eller en enkelts gruppes rettigheter blir berørt, men alle borgeres" (Bay 1968:25). Alle disse tolkningene understreker at begrepet brukes om handlinger foretatt av medborgere med politiske rettigheter.

Bernt Hagtvet hevder at det ikke gir "mening å snakke om *sivil* ulydighet i land med en opprevet politisk kultur, uten *civility* i omgangsformene. Uten en fellesopplevelse av det offentlige rom og den enighet om politikkens grunnsatser som følger av det, heller intet spillerom for sivil ulydighet" (Hagtvet 1981:36, *forf. uth.*). Norge er et av de få "land som kan sies å ha en politisk kultur preget av *civility*", men Hagtvet stiller spørsmålsteget ved om det samme kunne sies om den fjerde republikk i Frankrike

(Hagtvet 1981:36). I tillegg mener han at Weimar-republikken er en illustrasjon på et slikt opprevet demokrati “hvor sivil ulydighet rett og slett var umulig fordi det felles ståsted ikke fantes”(Hagtvet 1981:37).

Slik jeg tolker Bay og Hagtvet, kan sivil ulydighet bare finne sted i demokratiske stater. Hagtvet er i tillegg opptatt av at selv i stater med en demokratisk beslutningsprosedyre må det finnes en felles politisk kultur, noe mer enn bare et sett av demokratiske spilleregler med tilhørende rettigheter og plikter. Et eksempel på en slik felles politisk kultur kan være at urimelighet er rimelig fordelt, det vil si at betingelsene for et rimelig kompromiss er oppfylt. Hva det innebærer vil jeg drøfte nærmere i neste kapittel.

En innvending mot demokratikriteriet, det vil si at sivile ulydighetshandlinger bare kan skje i demokratiske stater, er at kriteriet avviker fra andre forfatters bruk av begrepet. Det er etter min mening ingen god innvending mot en kjernedefinisjon. Formålet er å finne fellestrekk ved ulike forfatters bruk av begrepet. De definisjonene jeg har lest er enige om at sivil ulydighet kan forekomme i demokratiske stater. Det de er uenige om er om det er fruktbart å bruke begrepet om handlinger som har foregått i ulike former for diktatur.

Demokratikriteriet fører dermed til at mange handlinger som har vært betegnet som sivilt ulydige ikke tilfredsstiller min kjernedefinisjon. Hugo Adam Bedau skriver at begrepet var ”apparently coined by the American naturalist Henry David Thoreau (1817-62), in reference to his refusal to pay a state poll tax enacted to finance enforcement of the Fugitive Slave Law” (Bedau 1995:136). Thoreaus handlinger omfattes ikke av demokratikriteriet. Grunnen er at USA på det tidspunkt ikke var et demokrati.

De som på det tidspunkt skjulte eller hjalp rømte slaver, brøt også loven, men opptrådte heller ikke sivilt ulydig. Det å skjule rømte slaver foregikk i tillegg i hemmelighet. Sivil ulydighet er en offentlig handling, noe jeg skal drøfte nærmere senere i dette kapitlet.

Suffragettene som brøt loven for å få stemmerett, opptrådte heller ikke sivilt ulydig. I begynnelsen av 1870-årene hevdet amerikanske kvinner at deres stemmerett var sikret gjennom det fjortende tillegget til konstitusjonen (14. amendment). Manglende stemmerett var etter deres mening i strid med USAs konstitusjon.

Suffragettens lovbrudd var derfor delvis et forsøk på å få rettslig prøvet om kvinner i følge USAs konstitusjon hadde rett til å stemme, men det var ikke den eneste grunnen til protestene. Argumentasjonen til en av kvinnene; Susan B. Anthony, illustrerer at protsten var rettet mot at kvinner ikke hadde grunnleggende rettigheter. I rettssaken sa hun til dommeren at (y)our denial of my citizen's right to vote is the denial of my right of consent as one of the governed, the denial of my right of representation as one of the taxed, the denial of my right to a trial by a jury of my peers as an offender against law, therefore, the denial of my sacred rights to life liberty property and-" og her ble hun avbrutt av dommeren (Weber, 1978:186).

Et viktig grensetilfelle er en del handlinger som ble foretatt av borgerrettsbevegelsen i USA. Borgerrettsbevegelsen i USA protesterte mot flere former for diskriminering av afroamerikanere, men en del av protesten var mot at afroamerikanere flere steder ikke hadde anledning til å stemme. De hadde stemmerett, men ble nektet å registrere seg, noe som var en forutsetning for å kunne stemme. Stemmeretten hadde ingen verdi.

Formålet med aksjonene til borgerrettsforkjemperne var å rette søkelyset på at en del stater handlet lovstridig fordi de hindret en del av innbyggerne å stemme. En del av disse protestene førte også til at føderale myndigheter intervenerte for å ivareta afroamerikaneres rettigheter.

Jeg mener at aksjoner som har som formål at alle skal ha grunnleggende politiske rettigheter, ikke tilfredsstillende en kjernedefinisjon av sivil ulydighet. Disse rettighetene er rettigheter som er essensielle for demokratiet, noe jeg drøfter nærmere i neste kapittel. Rettighetene må også ha en verdi. Hva det innebærer, vil det være uenighet om. Den må likevel være større enn null. For de som hadde stemmerett i USA, men

som ikke fikk registrert seg, var verdien av stemmeretten lik null. Handlinger som hadde som mål at de skulle får registrert seg, omfattes dermed ikke av en kjernedefinisjon av sivil ulydighet.

Et annet grensetilfelle er de som er for unge til å ha stemmerett og som går til aksjoner for å få det. Anta at ei jente på femten år bryter loven for å få redusert stemmerettsalderen slik at den er lik alderen for når hun er strafferettslig ansvarlig. Hun har ikke stemmerett, men er ikke nektet stemmerett for alltid. Demokratikriteriet utelukker etter min mening ikke slike handlinger. Demokratiske stater kan ha en nedre aldersgrense for når en har stemmerett. Demokratier kan også ha regler for hvor lenge en person må bo i et land for å kunne stemme ved valg, men stemmeretten kan ikke nektes dem for all framtid.

Det kan være urimelig at personer er strafferettslig ansvarlig uten å kunne være med på å bestemme hva som skal være et lands lover. Grunnen er at en bør kunne påvirke lover en omfattes av. En måte å løse det på er at stemmerettsalderen er den samme som alderen for når en omfattes av loven.

Eksemplet med ungdom og de som ikke har bodd i landet lenge nok til å nyte godt av alle medborgerlige rettigheter, viser at det kan være vanskelig i enkelte tilfeller å avgjøre om alle som bør ha politiske rettigheter, har det og at de har en viss verdi. Deres interesser må også ivaretas selv om de ikke har stemmerett. Robert A. Dahls kriterie for hvem som skal være medlemmer i et demokrati er at "demos must include all adult members of the association except transients" (Dahl 1997:87). Denne kriteriet viser at en deretter må bestemme når en er voksen og hvor lenge en må bo i landet for å kunne oppnå fulle medborgerlige rettigheter.

Demokratikriteriet innebærer dermed at alle innbyggere må kunne oppnå eller ha grunnleggende demokratiske rettigheter og at de må ha en verdi som er større enn null. Denne kriteriet er nødvendig, men ikke tilstrekkelig.

3.2. Rawls' teori om sivil ulydighet

Mitt utgangspunkt for å drøfte begrepet sivil ulydighet er John Rawls. I sin magistergradsavhandling skriver Andreas Føllesdal at "Rawls's theory of civil disobedience is very limited in scope – even more restricted, it seems, than he is aware of himself" (Føllesdal 1982:7). Føllesdal peker på to begrensninger i Rawls' teori. Den ene er at den bare "applies to nearly just societies". Den andre er at sivil ulydighet "is regarded only from the point of view of justice – where justice is rather narrowly understood" (Ibid).

Rawls' teori om sivil ulydighet har tre begrensninger. Den første er at den "defines this kind of dissent and separates it from other form of opposition to democratic authority"(Rawls 1971:363). Det betyr at det kan finnes andre handlinger som også bryter loven, men som Rawls mener ikke er sivile ulydighetshandlinger. Samvittighetsnekting er et eksempel på at en bryter loven, men som ikke er sivil ulydighet.

Den andre begrensningen er som tidligere drøftet at sivile ulydighetshandlinger er handlinger som skjer i tilnærmet rettferdige samfunn, 'near-just societies' og den tredje er at teorien "should explain the role of civil disobedience within a constitutional system and account for the appropriateness of this mode of protest within a free society"(Rawls 1971:364).

3.2.1. Definisjon av sivil ulydighet

Rawls "begin by defining civil disobedience as a public, nonviolent, conscientious yet political act contrary to the law usually done with the aim of bringing about a change in the law or policies of the government" (Rawls 1971:364).

Andreas Føllesdal analyserer denne definisjonen og finner at den har seks definisjonstrekk (defining characteristics) og fire rettferdiggjørende betingelser (justifying conditions).

De seks definisjonstrekkene er:

D1: The act is contrary to the law

D2: The act is conscientious and political

D3: The act is usually meant to bring about a change in the law or policies of the government

D4: The act is public

D5: The act is nonviolent

D6: The agent accepts the legal consequences of the act (Føllesdal 1982:81)

I tillegg til disse definisjonstrekkene er det fire rettferdiggjørende betingelser. De er:

J1: The injustice protested must be a clear violation of the principles of justice as fairness

J2: Normal appeals should have been made in good faith and have failed

J3: The total amount of civil disobedience in the society must be kept within limits

J4: Injury of the innocent must be avoided. (Føllesdal 1982:137)

Disse definisjonstrekkene og rettferdiggjørende betingelsene vil danne grunnlaget for den videre drøftingen av en kjernedefinisjon av begrepet sivil ulydighet. Det er et skille mellom definisjonstrekk og rettferdiggjørende betingelser, men det skillet er ikke helt skarpt. Enkelte av definisjonskriteriene kan også ses på som betingelser for at handlingen skal kunne rettferdiggjøres, for eksempel at de som begår sivil ulydighet skal akseptere straffen. Jeg mener også at D5, at handlingen skal være ikkevoldelig og J4, at en ikke skal skade uskyldige, kan ses på både som et definisjonskriterie og en rettferdiggjørende betingelse. Både D5 og J4 vil derfor drøftes som en del av ikkevoldkriteriet i min kjernedefinisjon.

Hvis en sorterer D1-6 og J1-4 etter kriteriene i min foreløpige kjernedefinisjon *demokratikriteriet*, *lovkriteriet*, *appellkriteriet* og *ikkevoldkriteriet*, vil J1 sortere under demokratikriteriet, D1, D6 og J2 under lovkriteriet, D2, D3, D4, og J3 under appellkriteriet, og D5 og J4 under ikkevoldkriteriet. Hvordan disse kriteriene skal formuleres, kommer jeg tilbake til. Nå vil jeg drøfte Føllesdals definisjonstrekk og rettferdiggjørende betingelser mer inngående.

3.2.1.1. Handlingen må bryte loven

Det første av Føllesdals seks definisjonstrekk er; “(a)t the time the act takes place, the protester must know that the public, or possibly the highest court involved, holds that the act breaks at least one constitutional enactment. Further, the act is not presented as a test case only”. (Føllesdal, 1982:88).

Lovbrudd er et helt sentral trekk ved begrepet sivil ulydighet, men som Føllesdal påpeker er det nok at en antar at en bryter en lov. I tillegg er ikke formålet med det antatte lovbruddet bare å få prøvd lovligheten av et vedtak, 'prøvesak'. Slik jeg forstår Føllesdal er det sammenlignbart med det Carsten Smith kaller prøvingsretten; ”der Høyesterett setter til side en lov som grunnlovsstridig” (Smith 1998:105) Hvis formålet med et lovbrudd bare er å bli tiltalt for deretter å bli frikjent, er det ikke sivil ulydighet.

Et eksempel er den såkalte Ikkevold-saken. I 1983 publiserte bladet Ikkevold en del artikler om NATO-baser. Jørgen Johansen som var redaksjonsmedlem i Ikkevold på det tidspunktet, skrev senere at ”redaksjonen var klar over at den befant seg i en gråsoner mellom vanlig journalistisk arbeid og eventuelt ulovlig etterretningsarbeid” men at redaksjonen likevel mente at ”det var viktigere å informere sine lesere og det norske folk om den norske rollen i amerikansk militærstrategi enn å være sikker på å unngå en tiltale” (Persen og Johansen, 1998:218-19).

For det første var formålet å informere om NATO-baser i Norge, ikke å finne ut hvor grensen for pressefriheten går. Det er derfor ikke først og fremst en prøvesak. For det andre var det usikkerhet om lovligheten av å hente inn informasjonen og publisere den. Etter flere runder i rettsapparatet, ble til slutt de tiltalte redaksjonsmedlemmene i Ikkevold frikjent. I ettertid viste seg at det ikke var et lovbrudd.

På tross av at handlingene ikke var lovbrudd, tilfredsstillte Ikkevold-saken dette definisjonstrekket av sivil ulydighet. Det var et antatt lovbrudd og formålet var ikke å prøve en sak for retten, men å informere om NATO-baser i Norge.

Et annet grensetilfelle er sultestreik. En innvending mot at sultestreik kan være en sivil ulydighetshandling er at det ikke er ulovlig å sultestreike. En annen innvending er at sultestreik ikke tilfredsstillende ikkevoldkriteriet. Min tolkning av Føllesdal er at en ubegrenset sultestreik kan bryte ikkevoldkriteriet.

Føllesdal konkluderer sin drøfting om sultestreik er ikkevoldelige med at "refusals to eat before the demands are met, possibly until death, seem to lay too much pressure on the public and the government to count as nonviolent" (Føllesdal 1982:114).

I paragraf 4-9 i Lov 2. juli 1999 om pasientrettigheter (pasientrettighetsloven) står det at "(p)asienten har på grunn av alvorlig overbevisning rett til å nekte å motta blod eller blodprodukter eller til å nekte å avbryte en pågående sultestreik." Det innebærer at en som har en alvorlig overbevisning kan sultestreike til han eller hun dør uten at noen kan gripe inn fordi "pasientens uttrykte vilje skal respekteres" (Syse 2002:3196).

Sultestreik viser at det kan være handlinger som er lovlige, men som likevel bryter med det mange vil hevde er legitime politiske handlinger. Max Kaase og Alan Marsh bruker begrepet uvanlige politisk deltakelse (unconventional political participation) om ulike former for politiske aksjoner og hevder at slike former kan "be evaluated both according to their *legality*, that is, their conformity to positive legal norms relevant for a given type of behavior, and their *legitimacy*, that is, the extent to which a given population at a given point in time approves or disapproves them" (Kaase og Marsh 1979:45).

Et problem med et definisjonskrav om at sivil ulydighet skal antas å bryte loven, er at noe som er lov i et land er forbudt i et annet. Denne forskjellen i lovgiving kan også eksistere i demokratiske stater. Det å avstå fra å stemme ved valg i Norge vil ikke tilfredsstillende definisjonstrekket om at handlingen skal være et antatt lovbrudd, men vil gjøre det i Belgia hvor stemmegiving er påbudt.

Både sultestreik og stemmegiving er eksempler på grensetilfeller hvor definisjonstrekket om at handlingen skal bryte loven kan være for snevert. Handlinger kan være sivilt ulydige i et demokrati, men ikke i et annet. I tillegg utelukker det handlinger som kan ses på som illegitime, men som like fullt er lovlige. På tross av det mener jeg at antatt brudd på en lov må være en del av en kjernedefinisjon av begrepet sivil ulydighet. Formålet med en slik definisjon er å finne en lite omstridt kjerne av begrepet sivil ulydighet. Fordi det er en kjernedefinisjon, så utelukkes ikke at det i en konkret sak kan det være fruktbart å kalle sultestreik for en sivil ulydighetshandling. Det skal jeg skal komme tilbake til i kapittel 5.

3.2.1.2. Appel til majoriteten

Føllesdals andre definisjonstrekk er at “(t)he act must be addressed to the majority that holds political power, appealing to the principles of justice as fairness. Also, the agent must hold these principles, and it should be his carefully considered belief that they justify his doing this act” (Føllesdal 1982:94).

Den første delen av dette definisjonstrekket er begrunnet med at ”civil disobedience is to function as an extreme form of appeal to this majority” (i.e. den majoriteten som bestemmer, *min anm.*)” (Føllesdal 1982:90). Den andre delen, at en skal begrunne protesten med henvisning til Rawls`teori om rettferdighet, kan ikke være en del av en kjernedefinisjon av sivil ulydighet. En slik definisjon må ivareta at det kan finnes ulike begrunnelser for bruk av sivil ulydighet.

Føllesdal bruker et eksempel fra Peter Singer, hvor han påpeker at protester mot hvordan dyr behandles ikke kan være en sivil ulydighetshandling ifølge Rawls. (Føllesdal 1982:91, Singer 1974:90). Jeg tror at slike handlinger også kan betraktes som sivilt ulydige. I England har det vært protester mot at levende dyr har blitt transportert over lange avstander og under forhold som ble betraktet som dyremishandling. En protestform var å blokkere veien for å hindre slike transporter. Slike handlinger bør etter min mening ikke utelukkes bare fordi de som blokkerte trafikken ønsket en bedre dyrevelferd.

Singer har en annen innvending mot Rawls, nemlig at hans definisjon av sivil ulydighet ”depends heavily on the idea that a community has a sense of justice which is a single sense of justice on which all can agree, at least in practice if not in all theoretical details. It is the violation of this accepted basis of society which legitimates disobedience” (Singer 1974:87). Jeg er enig med Singer i at det er for snevert å ha et kriterie som krever at innbyggerne i et samfunn alle har en felles rettferdighetssans. Jeg er imidlertid usikker på om kritikken av Rawls er helt treffende.

Som tidligere skrevet må et samfunn være demokratisk og innbyggerne må ha rettigheter for at en skal kunne bruke begrepet sivil ulydighet. Det innebærer også at de som sier at de handler sivilt ulydig må respektere at slike rettigheter eksisterer og at andre medborgere har dem. Det innebærer for eksempel at handlinger som har som mål å frata borgere i en stat demokratiske rettigheter ikke kan være sivile ulydighetshandlinger.

Denne gjensidige respekten for demokratiske rettigheter er ikke det samme som at alle må være enige i at ’justice as fairness’ er rettferdig. I en kjernedefinisjon tror jeg at det holder om man er enige om visse demokratiske rettigheter og prosedyrer.

Føllesdal er også enig at definisjonstrekket er for snevert og endrer det til at “(t)he act must be addressed to the majority that holds political power, appealing to a liberal political conception of justice. Also, the agent must hold these principles, and it should be his carefully considered belief that they justify his doing this act.”(Føllesdal 1982:94).

I Political Liberalism hevder John Rawls at prinsippene i ’justice as fairness’ ”as exemplifying the content of a liberal political conception of justice” (Rawls 1993:6). Det er også et slikt begrep som er mest rimelig i et demokrati. Det innebærer at innbyggerne i et slikt demokrati har grunnleggende rettigheter og ”have sufficient material means to make effective use of those basic rights” (Rawls 1993:157).

3.2.1.3. Handlingen må bidra til å endre politikken

Følledals tredje definisjonstrekk er at “(t)he act must be aimed at a specific change of a few of the government’s act or omissions which are thought to transgress the principles of justice as fairness”(Føllesdal 1982:98). På dette punktet gjelder noen av de samme innvendinger som på det forrige. I tillegg er det en gjentakelse, jeg foreslår derfor at det endres til at “(t)he act must be aimed at a specific change of a few of the government’s act or omissions”.

3.2.1.4. Handlingen må være offentlig

Det fjerde trekket er at “reasonable efforts must be made to draw the act to the attention of the members of society, and to insure that the act is interpreted as a protest against injustice” (Føllesdal 1982:101).

Føllesdals tredje og fjerde definisjonstrekk understreker behovet for at de som begår sivile ulydighetshandlinger gjør seg forstått. Sivil ulydighetshandling er en politisk handling. For at den skal være vellykket, må budskapet formidles på en måte som gjør det klart hva en protesterer mot og hva som kan gjøres for å imøtekomme de som opptrer sivilt ulydig. Handlingen må i tillegg være offentlig og de som protesterer må ikke ha vikarierende motiver.

3.2.1.5. Ikkevold

Det femte definisjonstrekket er at “(t)he act must not violate or threaten to violate the freedom of the person or the personal property of anyone concerned. Moreover, the act must not limit the government’s choice of action by rendering one or more of the alternatives physically or psychologically unacceptable” (Føllesdal 1982:107). Ikkevoldkriteriet er sentralt og understreker det sivile i en betydning av ordet, nemlig at det er motsatt av militær (Bay 1968).

Hagtvet er av den oppfatning at kravet til ikke-vold ikke kan være absolutt og trekker fram abolisjonisten John Brown som eksempel. John Brown brukte vold i kampen mot slaveriet og i følge Hagtvet vil det føre til “en forkrøbling av debatten om Browns

livslange kampanje, som åpenbart sprang ut av de mest uselviske motiver, skulle utelukkes pr. definisjon som eksempel på sivil ulydighet”(Hagtvet 1981:28).

Bruk av vold for å bekjempe slaveri kan kanskje rettferdiggjøres, men bryter med ikkevoldkriteriet. Jeg tror at det er viktig å skille voldelige politiske handlinger fra ikkevoldelige. Direkte voldshandlinger bryter dermed med en kjernedefinisjon av begrepet. John Brown voldelige handlinger er dermed ikke sivilt ulydige hvis en bruker en kjernedefinisjon. I tillegg er ikke demokratikriteriet tilfredsstillt.

I samme artikkel mener Hagtvet at det er “rimelig å betrakte den sivile ulydighet som et særtilfelle under den allmene motstandsrett” og at “(h)istorisk lar motstand mot statsmakten seg inndele i to hovedformer: bekjempelse av urettmessige herskere (som får sitt mest ytterliggående uttrykk i læren om tyrannmordet, det s.k. tyrannicid), og sivil ulydighet som er rettet mot skjevheter innenfor en rettsorden som i hovedtrekkene er akseptert”(Hagtvet 1981:22). Slaveri tror jeg ikke kan karakteriseres som ’skjevheter innenfor en rettsorden’, og handlinger som har som hensikt å oppheve slaveriet kan ikke være sivilt ulydige.

Føllesdal peker på at det kan være handlinger som ikke er direkte bruk av vold, men som likevel ikke kan være sivilt ulydige fordi myndigheter eller medborgere kommer i en tvangssituasjon.

Som tidligere nevnt er sivil ulydighet en appell til myndigheter om et de skal vedta noe eller gjøre om på et allerede fattet vedtak. Myndighetene må kunne ha et valg. Enkelte aksjonsformer kan “limit the government’s choice of action by rendering one or more of the alternatives physically or psychologically unacceptable” (Føllesdal 1982:107). Myndighetene må etterkomme aksjonistenes krav fordi de ikke har et reelt valg.

Føllesdal mener at selvmord som protest ikke stiller myndigheter i en tvangssituasjon, med mindre en truer med at selvmordet er ett i en rekke av fremtidige selvmord. Sultestreiker forstått som “refusals to eat before the demands are met, possibly until

death, seem to lay too much pressure on the public and the government to count as non-violent”. Dette gjelder ikke “fasts which are limited in time and which will not cause serious damage to the protester”. Slike handlinger er “acceptable as nonviolent acts”(Føllesdal 1982:114).

Som tidligere nevnt er ikke sultestreik en ulovlig handling. I dagens Norge tror jeg heller ikke at sultestreik setter myndigheter i en tvangssituasjon. Pasientrettighetsloven gir innbyggere i Norge en rett til å bruke sultestreik for å understreke sin overbevisning. Stortinget har dermed bestemt at dette er en rett, noe som innebærer at de i ettertid ikke kan hevde at bruk av sultestreik stiller dem i en tvangssituasjon.

Selv om innbyggere i Norge har rett til å sultestreike, kan likevel handlingen ses på som en illegitim form for politisk protest. Medborgere kan være av den oppfatning at de som sultestreiker ikke appellerer til at andre skal skifte mening, men at de tvinges til det. Sultestreik kan dermed være et brudd på appellkriteriet.

Når det gjelder handlinger som sultestreik, begrenset faste, selvmord eller trussel om selvmord, er det et spørsmål om slike handlinger er ulovlige i det land handlingen skjer. På samme måte som det å avstå fra å stemme, kan slike handlinger være sivilt ulydige i ett land, men ikke i et annet.

3.2.1.6. Den sivilt ulydige må akseptere straffen.

Det sjette definisjonstrekket er at “(t)he protester may contest the charge in court, but must accept the legal consequences of the act”(Føllesdal 1982:122). Sivilt ulydighet er et lovbrudd, “but fidelity to law is expressed by the public and nonviolent nature of the act, by the willingness to accept the legal consequences of one’s conduct”(Rawls 1971:366).

Godtar en sivilt ulydig straffen uttrykker han eller hun “respect for the constitution and for the system of laws in general” (Føllesdal 1982:117). For Føllesdal er dette særlig viktig når lovbruddet skjer mot en annen lov en den en protesterer mot, såkalt

indirekte sivil ulydighet. Grunnen er at “the protester regards the law broken as just” (Føllesdal, 1982:117).

Rawls legger vekt på at rettsvesenet “should take into account the civilly disobedient nature of the protester’s act, and the fact that it is justifiable (or may seem so) by the political principles underlying the constitution, and on these grounds reduce and in some cases suspend the legal sanction”(Rawls 1971:387). Kravet om tilbakeholdenhet i bruk av straff understreker at sivil ulydighet vanligvis er “a reasonable and effective form of dissent only in a society regulated to some considerable degree by a sense of justice”(Rawls, 1971:387).

Kravet om at en skal akseptere straffen og at domstolene skal vise tilbakeholdenhet i straffeutmålingen, understreker det siviliserte i den sivile ulydighetshandlingen og myndighetenes reaksjon på den. Slik jeg tolker Rawls betyr det at de som begår en sivil ulydighetshandling skal akseptere straff, men ikke hvilken som helst straff.

Kravet om at en som opptrer sivilt ulydig skal akseptere at han eller hun blir straffet “does not necessarily imply that he must believe that it is right or just”(Føllesdal 1982:121) og skiller mellom direkte og indirekte sivil ulydighet. Ved bruk av indirekte sivil ulydighet mener Føllesdal at “a legal penalty is prima facie just: it is given because a just law has been broken”, men “(i)n cases of direct civil disobedience, however, the protester need not accept the penalty as right or just”(Føllesdal 1982:121).

3.2.2. Rettferdiggjørende betingelser for sivil ulydighet

Føllesdal mener at Rawls har fire rettferdiggjørende betingelser for sivil ulydighet i tilnærmet rettferdige samfunn og at disse “are necessary and jointly sufficient only when acts of civil disobedience are to be justified as extreme protests against injustice”(Føllesdal 1982:137).

3.2.2.1. Protesten skal hindre urettferdighet

Den første er at (t)he injustice protested must be a clear violation of the principles of justice as fairness”(Føllesdal 1982:137). Det innebærer to krav, nemlig at den sivile ulydigheten “must protest substantial and clear injustice” og at den “should preferably protest such injustice which blocks the removal of other injustice”(Føllesdal 1982:139). Det første kravet innebærer for Rawls at sivil ulydighet bare kan rettferdiggjøres hvis det bryter mot prinsippet om like friheter og prinsippet om sjanselikhhet. Brudd på forskjellsprinsippet derimot “are not accepted as grounds for civil disobedience”(Føllesdal 1982:141).

Føllesdal er uenig med Rawls på dette punktet og trekker fram Daniels’ kritikk av Rawls når det gjelder skillet mellom frihet og verdien av den. Jeg er enig med Føllesdal i at “civil disobedience may be justified against clearly unjust social or economic inequalities even when they are not unconstitutional” (Føllesdal 1982:150).

En av grunnene er nevnt tidligere. Verdien av visse rettigheter må være større enn null, noe diskrimineringen av afroamerikanere i en del av USAs delstater var et eksempel på. Et annet problem er når økonomiske og sosiale forskjeller i et land er så store at det har avgjørende innvirkning på verdien av politiske friheter.

Grunnen til det er at ”(p)olitiske friheter er goder i et nullsumspill; de er relative til andres friheter. Hvis verdien av ens politiske friheter øker og en får større innflytelsesmuligheter, vil det skje på bekostning av verdien av noen andres politiske friheter”(Storsul 1997:35). Det innebærer at det noen ganger ikke er mulig å skille mellom friheter og verdien av dem. Denne kritikken av Rawls, opprinnelig fra Norman Daniels (1975), førte til at Rawls endret sitt første prinsipp, frihetsprinsippet. I Rawls (1993) ble det endret til; ”Each person has an equal claim to a fully adequate scheme of equal basic rights and liberties, which scheme is compatible with the same scheme for all, *and in this scheme the equal political liberties, and only those liberties, are to be guaranteed their fair value*” (Rawls 1993:5, *min.uth.*).

Det er ikke enkelt å avgjøre hva det innebærer at alle sikres at politiske rettigheter skal ha en rimelig verdi. Hva en rimelig verdi er, avhenger av den faktiske fordelingen av makt og goder i en stat på et gitt tidspunkt. Det må undersøkes i hvert enkelt tilfelle. Hvis det tas med i en kjernedefinisjon, vil det medføre store diskusjoner om hva rimelig verdi innebærer. Jeg velger derfor at det ikke skal være med i en slik definisjon, selv om det valget også har sine klare svakheter. Demokratikriteriet innebærer derfor at alle innbyggere må være sikret politiske friheter og at verdien av dem må være større enn null.

Når jeg drøfter Altasaken i kapittel 5 skal jeg likevel drøfte hva en rimelig verdi av politiske friheter innebar i Norge på det tidspunktet, selv om jeg velger å utelukke det som et del av kjernedefinisjonen av begrepet sivil ulydighet. Det at verdien av politiske friheter er rimelig fordelt, er etter min mening en grunn til å følge loven.

3.2.2.2. Lovlige midler må prøves først

Den andre rettferdiggjørende betingelsen er at “(n)ormal appeals should have been made in good faith and have failed”(Føllesdal 1982:137). Lovlige midler i dette tilfellet er politiske midler og ikke bruk av domstolsapparatet. Denne betingelsen er nødvendig fordi sivil ulydighet er et middel som bare skal brukes i unntakstilfelle. Rawls mener at kravet om at alle lovlige midler for å få endret et vedtak ikke er absolutt, fordi “(s)ome cases may be so extreme that there may be no duty to use first only legal means of political opposition”(Rawls 1971:373). Rawls bruker her forbud mot “the religion of a weak and defenseless minority” som eksempel og mener at bruk av sivil ulydighet i dette tilfellet “might be much too mild, the majority having already convicted itself of wantonly unjust and overtly hostile aims” (Rawls 1971:373).

Rawls understreker at for noen kan det rettferdiggjøres at de bruker sivil ulydighet før alle lovlige midler er utprøvd (exhausted). Det gjelder hvis “past actions have shown the majority immovable or apathetic, further attempts may be thought fruitless”(Rawls 1971:373). Minoriteter som i sak etter sak ikke når fram med sine krav kan dermed i større grad rettferdiggjøre sivil ulydighet. Peter Singer (1974) drøfter også minoritetsundertrykkelse som en grunn til å rettferdiggjøre sivil ulydighet.

Minoritestundertrykkelse skal jeg drøfte nærmere teoretisk i neste kapittel. I tillegg skal jeg drøfte om minoriteter ble undertrykt i Altasaken i kapittel 5.

Føllesdal trekker fram to konsekvenser av denne betingelsen. Det ene er at de privilegerte vil ha “better access to legal challenge for changing unjust laws and policies” (Føllesdal 1982:153) enn de underprivilegerte. Det er dermed vanskeligere for dem å rettferdiggjøre bruk av sivil ulydighet for å få omgjort vedtak de mener er urettferdige.

Den andre konsekvensen er at sivil ulydighet er vanskeligere å rettferdiggjøre i samfunn hvor lovlige midler for protest er mange og at de er effektive. En må ha forsøkt å få omgjort vedtak uten å bryte loven. Hvis mulighetene for å gjøre det er gode, kan det være vanskeligere å rettferdiggjøre sivile ulydighetshandlinger.

Denne betingelsen gjelder etter min mening uansett om en selv har gode muligheter til å få omgjort loven eller ikke, forutsatt at en er en vanlig medborger. Det er fullt mulig å delta i sivile ulydighetsaksjoner for å protestere mot urettferdighet som ikke rammer en selv. Det er innholdet i protesten som er avgjørende, ikke om en selv har gode muligheter til å påvirke lover og vedtak.

Jeg tror det er ett unntak og det er de som er medlem av den folkevalgte forsamling som vedtaket en protesterer mot er fattet i. En stortingsrepresentant kan ikke delta i sivile ulydighetsaksjoner på lik linje med andre borgere i en stat. Grunnen til det er at de i større grad er bundet av regler for hvordan vedtak fattes. Grunnen er derfor ikke at de har større påvirkningsmuligheter, men at de i større grad er forpliktet i sin rolle som folkevalgt. Denne rollen er knyttet til en konkret folkevalgt forsamling. Det innebærer at jeg tror at det er overfor vedtak i den forsamlingen en folkevalgt er medlem av, at de i større grad er forpliktet til å følge vedtaket. Grunnen til det er et prinsipp om 'fair play' som jeg skal drøfte nærmere i neste kapittel.

Det at folkevalgte har en tilleggsbegrunnelse for å følge loven, innebærer ikke at aksjoner hvor det deltar folkevalgte ikke kan være sivile ulydighetsaksjoner. Hvis for

eksempel aksjonene for å stoppe utbyggingen av Snøhvit tilfredsstillende kriteriene i en kjernedefinisjon av sivil ulydighet, er denne handlingen sivilt ulydig selv om stortingsrepresentant Heidi Sørensen deltok.

3.2.2.3. Grenser for bruk av sivil ulydighet

Den tredje rettferdiggjørende betingelsen er at “(t)he total amount of civil disobedience in the society must be kept within limits”(Føllesdal 1982:137). Sivil ulydighet må ikke undergrave et tilnærmet rettferdig samfunn og føre til kaos. Føllesdal mener at Rawls “must assume that a single case of civil disobedience will not have disastrous consequences for the society in which it takes place” og mener at det er lett å finne empirisk belegg for denne antagelsen (Føllesdal 1982:157).

Bruk av sivil ulydighet er ingen rettighet, men noe det i enkelte tilfeller kan være riktig å gjøre (Raz 1991:160). Jeg kjenner ikke til at sivil ulydighet i Norge har vært av et slikt omfang at det har virket undergravende på det norske demokratiet. I forbindelse med Altasaken hevdet Johan P. Olsen at “når det gjelder politisk lydighet er det norske folk - i internasjonal målestokk - for et dydsmønster å regne”(Olsen 1981:155).

Denne rettferdiggjørende betingelsen berører ikke kriteriene i en kjernedefinisjon av sivil ulydighet. Alle handlinger som tilfredsstillende definisjonen av begrepet sivil ulydighet, er sivilt ulydige.

3.2.2.4. Uskyldige må ikke rammes

Den fjerde er at “(i)njury of the innocent must be avoided”(Føllesdal 1982:137). De uskyldige for Føllesdal er vanlige medborgere, mens de som har mer politisk makt enn vanlige rettigheter ikke er å betrakte som uskyldige. Føllesdal bruker her Rawls' skille mellom de som har en plikt til å følge loven og opprettholde et rettferdig beslutningssystem og de som har en forpliktelse til å gjøre det (Føllesdal 1982: 161).

Med skade mener Føllesdal når sivil ulydighet “frustrate the expectations of others”(Føllesdal 1982:162). Fysisk skade eller krenking av personers rettigheter er et brudd på ikkevoldkriteriet.

Føllesdals eksempel er at folk blir stående i bilkø hvis en sivil ulydighetsaksjon blokkerer veien. Han mener at “(t)he impact of civil disobedience on the general public depends in part on the inconvenience the act causes” og at en ikke kan avvise “all occasions of frustration from the set of justified acts of civil disobedience”(Føllesdal, 1982:162).

En kan tenke seg tilfeller hvor uskyldige kan komme til skade på mer alvorlige måter enn det Føllesdal drøfter her. Et eksempel kan være at en uskyldig person dør som følge av at en ambulanse ikke kommer fram tidsnok på grunn av trafikkaoset som er et resultat av at veien blokkeres av aksjonister. Personens død er en uintentert konsekvens av den sivile ulydighetsaksjonen.

Jeg tror det er viktig å skille mellom intenderte og ikke-intenderte konsekvenser av den sivile ulydighetsaksjonen. De som bryter loven, må unngå at aksjonen kan ramme uskyldige, for eksempel ved at de kommer til skade. Det å blokkere ambulanseutkjørselen ved et sykehus, kan dermed være et brudd på ikkevoldkriteriet.

Ikke-intenderte konsekvenser av aksjoner er det vanskeligere å sette klare grenser for. Det virker urimelig at de skal beskyldes for å skade uskyldige hvis en vei sperres og at det hindrer en ambulanse i komme fram til en person som er skadet. Veier kan stenges av mange ulike grunner, uten at den som forårsaker en slik stenging med rimelighet kan lastes for at det fører til at en ambulanse kommer senere fram til en skadet person.

3.3. Kjernerdefinisjon av begrepet sivil ulydighet.

I forrige kapittel redegjorde jeg for bruk av begreper. Enkelte begreper kan være fundamentalt omstridte og det er fruktbart å bruke denne betegnelsen på begrepet sivil ulydighet. For å klargjøre begrepet, så kan det dermed være fornuftig å finne fram til en kjerne av enighet.

I tillegg bidrar kriteriene til at 'a brute fact', for eksempel det å sette seg foran anleggsmaskinene, blir en 'institutional fact', en sivil ulydighetshandling. For å kunne forstå hverandre, er det viktig at en er enig om hva en slik handling er. Det kan en være selv om en er uenig i om handlingen kan rettferdiggjøres.

Innledningsvis i dette kapitlet tok jeg utgangspunkt i at en slik kjernedefinisjon har fire kriterier. Det er demokratikriteriet, lovkriteriet, appellkriteriet og ikkevoldkriteriet. Drøftingen av Føllesdals gjennomgang av John Rawls' teori om og definisjon av sivil ulydighet, innebærer at disse kriteriene har fått mer kjøtt på beina.

3.3.1. Demokratikriteriet

Demokratikriteriet innebærer at handlinger bare kan være sivilt ulydige i et demokrati hvor alle nyter godt av grunnleggende politiske rettigheter. Rettighetene skal også ha en verdi som er større enn null.

I kapittel 5 skal jeg drøfte om det var tilfelle i Norge under Altasaken. I tillegg skal jeg drøfte om alle var sikret at deres politiske rettigheter hadde en rimelig verdi. I samme kapittel vil jeg også drøfte om urimelighet var rimelig fordelt i Norge. Hva som menes med det, skal jeg i neste kapittel drøfte med utgangspunkt i Peters Singers prinsipp, 'fairness as a compromise'.

3.3.2. Lovkriteriet

Lovkriteriet innebærer at handlingen må antas å bryte en lov og at formålet med handlingen ikke bare er å prøve saken sin for retten. De som bryter loven må også akseptere straff, men ikke hvilket som helst straff. Lovlige midler for å få endret et vedtak må være forsøkt før en tyr til antatt ulovlige handlinger.

3.3.3. Appellkriteriet

Appellkriteriet inneholder betingelser for at handlingen er offentlig, oppriktig, forståelig, forankret i 'a liberal conception of justice' og at en gir majoriteten en valgmulighet.

Appellkriteriet er en offentlig forståelig handling som 'must be aimed at a specific change of a few of the government's act or omissions and adressed to the majority that holds political power, appealing to a liberal political conception of justice. Also, the agent must hold these principles, and it should be his carefully considered belief that they justify his doing this act'.

3.3.4. Ikkevoldkriteriet

Sivil ulydighet er en ikkevoldelig handling. Den må heller ikke påføre uskyldige personer fysisk skade eller hindre dem i å utøve sine politiske rettigheter.

Disse fire kjernedefinisjonskriteriene vil danne utgangspunktet for en drøfting om de aksjoner som skjedde for å hindre utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget var sivile ulydighetshandlinger. Før jeg gjør det i kapittel 5, skal jeg drøfte en teori om hvorfor en bør følge love i et demokrati.

Kapittel 4. Demokrati og lydighet

For å kunne begrunne om man kunne bruke sivil ulydighet i Altasaken, tok William Lafferty (1981) utgangspunkt i Peter Singers bok *Democracy and Disobedience* (Singer 1974). Grunnen var at Singer “fremfører en argumentasjon som, mer enn alle de andre bidrag jeg er kjent med, tar opp de samme tema som har vært gjenstand for debatt i Norge” (Lafferty 1981:213). Jeg er enig med Lafferty i at Singers argumentasjon er fruktbar for å analysere Altasaken. Et tilleggsargument for å bruke Singer er å bygge på deler av den debatten som ble ført den gang Altasaken pågikk.

Lafferty forsøkte å vise at en del av argumentene for bruk av sivil ulydighet i Altasaken ikke var så gode. Noen av disse argumentene skal jeg komme tilbake til i neste kapittel. I dette kapitlet skal jeg først og fremst konsentrere meg om Singers argumenter for når bruk av sivil ulydighet kan være berettiget.

4.1. Problemet

Peter Singer mener at de som begår sivil ulydighet “has put before us in modern form the ancient philosophical problem of political obligation. Why, or under what conditions and circumstances, ought we to obey the law? This book is intended to be a contribution to the discussion of this problem” (Singer 1974:v).

Singer antar at det ikke vil være vanskelig å tenke seg tilfeller hvor en kan være usikker på om en bør “morally, to obey a particular law” (Singer 1974:1). En borger i

en stat, kan framføre ulike argumenter både for og imot at en skal følge en konkret lov og "one consideration which many people have thought to be important is the nature of the system of government from which the law derives. It is often asserted that if this system is democratic, this will make a crucial difference to the question of whether to obey" (Singer 1974:1). I forrige kapittel argumenterte jeg for at et kriterie på en sivil ulydighetshandling, var at handlingen skjedde i et demokrati. I dette kapitlet drøftes demokratiet som en rettferdiggjørende betingelse for å følge loven.

Singers demokratiargument for å følge loven er en etisk intuisjon. Dette kapitlet vil gå gjennom hans argumentasjon for at denne intuisjonen er riktig. Med utgangspunkt i WRE kan en stille seg følgende spørsmål. Hva slags normativ teori eller prinsipp underbygger denne intuisjonen? Hvilken teori om menneske og samfunn hviler et slikt prinsipp på?

4.1.1. Moralsk forpliktelse

Et sentralt spørsmål er hva en forpliktelse er. Singer understreker at forpliktelsen til å følge loven er en moralsk forpliktelse og ikke en juridisk. Forpliktelsen er "those moral obligations which are peculiarly associated with forms of political organization"(Singer 1974:5).

Singer understreker at "our political obligations are not absolute. In trying to decide whether to obey the law in different cases, we are faced with conflicting considerations" (Singer 1974:7). Det innebærer at målet med boka "is to try to sort out some of these considerations, and ascertain which of them hold and under what conditions"(Singer 1974:7).

4.2. Tankeeksperimentet

For å undersøke "the reasons for obeying the law which may exist in democratic and non-democratic societies to see if there are any significant reasons which hold in the one and not in the other"(Singer 1974:13), lager han en modell. Modeller kan være

nyttige for å se klart "something that is obscure in a more complex situation" (Singer 1974:13).

En annen fordel ved bruk av modeller er at de kan betraktes som idealer. Ved å sette opp et ideelt modelldemokrati kan en finne en målestokk som viser i hvilken grad et enkelt land eller en enkelt beslutning i et land oppfyller betingelser som ideelt sett skal finnes i et demokrati. Det gjør Singer seinere i boka når han sammenligner modellen med det han kaller vestlige demokratier. Det samme gjør Lafferty når han blant annet ved hjelp av Singer vurderer begrunnelser for å følge loven i Altasaken.

Ved å bruke en modell, tar Singer i bruk en form for eksperiment som er mye brukt i vitenskap generelt og normativ politiske teori spesielt, nemlig tankeeksperimentet. Tankeeksperimentet kan på ulike måter bidra "to examine the implications of theories and to explore the boundaries of concepts" (Lowe 1995:875). I Lakatos' ordbruk er Singers tankeeksperimentet fremkommet ved en fortolkende teori og har som formål å teste forklarende teori.

Tankeeksperimentet kan anvendes for å vise at en teori kan ha paradoksale konsekvenser. I naturvitenskapen er Schrödingers katt et slikt eksperiment. Fysikeren Erwin Schrödinger konstruerte et tankeeksperiment som viste at en tenkt konsekvens av kvantemekanikken er at en katt "is neither determinately dead nor determinately alive, which seems absurd" (Lowe 1995:125). Jeg kommer til å endre på Singers modell senere i dette kapitlet for å illustrere at Singers teori også kan ha paradoksale konsekvenser. Det er viktig å understreke at slike paradoksale konsekvenser ikke automatisk fører til at den forklarende teorien forkastes. I en pluralistisk modell, så kan også den fortolkende teorien forkastes. Det samme gjelder WRE. I kapittel 2 argumenterer jeg for at det ikke finnes noe klart svar på om det er intuisjonen eller prinsippet som må forlates hvis det ikke er mulig å finne overenstemmelse mellom dem.

Singers modell har i utgangspunktet en annen funksjon enn paradokset, nemlig analogien. Formålet er å konstruere en tenkt virkelighet med trekk som tilsvarer vestlige demokratier, men i en forenklet form.

På det naturvitenskapelige området er Einsteins artikkel fra 1905 om relativitetsteori et eksempel på det samme. Einstein "idealized our Universe as one in which there is no gravity at all" (Thorne 1994:81). Thorne mener at en slik forenkling er "central to progress in physics; one throws away, conceptually, aspects of the Universe that are difficult to deal with, and only after gaining intellectual control over the remaining easier aspects does one return to the harder ones" (Ibid).

Dette siste eksemplet fra Einstein understreker også tankeeksperimentets begrensninger. En kan godt tenke seg et univers uten tyngdekraft, men det vil være dumt å handle som om tyngdekraften ikke eksisterte. Det samme gjelder innenfor normativ teori og analyse. Tankeeksperimentet er ikke nok til å avgjøre om loven må følges i et konkret tilfelle. Det er en begrensning Singer er oppmerksom på. Det samme er Lafferty når han vurderer Altasaken.

4.3. Singers forenklede verden

Singers modell er " a common-room association of a university college, similar to those at Oxford" (Singer 1974:13). Et slikt 'common-room' "is the political body of all the undergraduate students" og "functions in a manner similar to student unions at many other universities"(Ibid). Singer mener at hvorvidt modellen nøyaktig beskriver et slikt 'common-room' ved Oxford ikke er så viktig og leseren kan "regard the model as a purely hypothetical construct"(Singer 1974:14).

Singers tankeeksperiment må bestå Daniels' mulighetstest. Det betyr at de trekkene ved eksperimentet som skal belyse Singers teori godt være 'urealistisk' i den dagligdage bruken av ordet , men den må være tenkelig med den viten vi har. En kan ikke avvise modellen bare fordi den neppe vil blir gjennomført i overskuelig framtid. Påstander om at en i et land ikke har flertall for å gjennomføre modellen for eksempel i form av en ny konstitusjon, er heller ikke nok til å avvise modellen som utenkelig.

Singers modell består etter min mening denne mulighetstesten. Den er også et godt utgangspunkt for å drøfte problemet.

Det er to egenskaper ved modellen Singer nevner som viktige i hans bruk av den. Den første er at en som student automatisk blir medlem og betalingen for å drive 'common-roomet' er innbakt i studieavgiften. Det er dermed ingen forening en kan melde seg inn i. Det er heller ikke mulig å melde seg ut uten å forlate universitetet. Alle andre universiteter har tilsvarende ordninger. En kan ikke flytte. Det innebærer at en ikke forpliktes til å følge loven bare ved å være ved universitetet, slik Locke mente en ble forpliktet til å adlyde et lands lover kun ved å oppholde seg i landet. Den andre egenskapen er at ingen kan huske når 'common-roomet' ble opprettet eller hvorfor det ble det.

En tredje egenskap som Singer ikke nevner, men som ligger implisitt i modellen, er at alle er ganske likeverdige. Universitetsstudenter vil være i stand til å fremme sine synspunkter og kunne argumentere for dem. De politiske ressursene vil trolig være jevnt fordelt. En jevn fordeling av politiske ressurser i en modell er etter min mening også et tegn på at verdien av politiske rettigheter er rimelig fordelt. Denne implisitte likeverdigheten kan innebære at modellen ikke er så anvendelig på et vestlig demokrati generelt og Norge spesielt. En debatt under Altsaaken var hvordan politiske ressurser var fordelt i Norge, noe jeg skal komme tilbake til i neste kapittel.

4.3.1. Tre forenklete verdener

Singers modell har tre varianter. I den første er 'common-roomet' styrt av en leder, som for en kort tid siden ble eneveldig hersker. Lederen mente at beslutningsprosedyren som eksisterte fram til han overtok makten, hadde ført til beslutninger som ikke var "in the real interests of the association"(Singer 1974:14). De som hadde innsigelser måtte slåss med lederens venner som var gode til å slåss, og det var ingen protester. Lederen er en diktator, men ingen tyrann fordi hans "decisions have accorded reasonably well with his promise to rule in the interest of all" (Singer 1974:15).

I den andre varianten er det også en leder som fatter alle beslutninger. Forskjellen er at i denne varianten har det vært en tradisjon at det er den som har vært medlem lengst som bestemmer. Denne tradisjonen har eksistert “for as long as can be remembered” (Singer 1974:16). Lederen “is expected to decide in the interests of all, and it is, again, reasonable, to claim that he does so” (Ibid).

Et viktig fellestrekk er at lederne i begge disse variantene fatter beslutninger som stort sett ivaretar alles interesser. Singer ønsker ikke å drøfte innholdet i beslutningene, bare måten de er fattet på. Medlemmene lider ingen annen nød enn mangelen på formell innflytelse på beslutningene. Dette er kanskje en mager trøst for dem som oppfatter mennesket som et ‘zoon politicon’, men det gjør ikke Singer.

Den tredje varianten er den demokratiske hvor beslutningene tas “by a vote of the whole association at a general meeting, the majority view prevailing”(Singer 1974:16).

4.3.1.1. Avvikeren

I alle tre varianter har det alltid vært slik at felleskassa betaler for abonnement for en del aviser. For at alle skal få lese avisene skal de ligge i et fellesrom i en uke og ingen har lov til å fjerne dem fra dette rommet. En dag blir det bestemt at det skal abonneres på en avis, The News. Et medlem, Avvikeren, mener avisa er rasistisk. I de to første variantene ber han lederen om å gjøre om beslutningen, men når ikke fram. Deretter fjerner han avisa fra leserommet hver morgen slik at ingen andre får lese den. I den tredje argumenterer Avvikeren for at en ikke skal abonnere på avisa fordi den er rasistisk, men blir nedstemt. Han tar opp saken på flere møter og blir gjentatte ganger nedstemt. Til slutt fjerner han avisa fra leserommet.

Singer legger her inn en betingelse til, nemlig at avisa holder seg innenfor lovens rammer, noe som må være loven i det landet universitetet befinner seg i. Det innebærer at Avvikeren ikke kan appellere til lover som står over de beslutninger medlemmene fatter, for eksempel grunnlovsbestemmelser eller folkerettslige

forpliktelser. Dermed skiller Avvikerens handling seg fra en prøvesak. Målet med handlingen er ikke å få testet om The News er lovlig.

4.3.2. Singers begrunnelser

Spørsmålet for Singer blir dermed om “there are any differences in the weight of the moral against removing the paper in each case”(Singer 1974:17). Hvis det er spesielle grunner til å følge vedtaket i et demokrati, “we should be able to detect reasons for obeying this rule of the association in the third case which do not hold in the other two”(Ibid).

Singer presiserer også at han ikke skal avgjøre om Avvikerer har rett til å fjerne avisen. For å kunne avgjøre det er det behov for mer informasjon. Anvendt på Altasaken betyr det at de begrunnelser Singer bruker i sin modellverden må prøves både mot den konkrete ulydighetsaksjon og om modellen er anvendbar når en vurderer norske demokratiet.

4.3.2.1. Felles begrunnelser

Det er noen begrunnelser for å følge loven som gjelder i alle tre varianter av modellen. Den første er at hvis en aksepterte ulydighet ville det føre til at andre fulgte samme eksempel og at “widespread disobedience could mean a breakdown of “law and order”(Ibid). Et viktig moment her er at i alle tre varianter er det fastlagte og aksepterte prinsipper “of cooperation and administration”(Ibid), og at beslutningene stort sett er rimelige.

Singer mener videre at i et samfunn hvor det er ‘constant disorder’ vil det være vanskelig å oppnå “the elementary benefits which co-operation and security make possible”(Ibid). Samfunnet er fordelaktig for Singer, et syn han mener er allment akseptert, fordi “even an anarchists utopia would have some settled and general accepted principles of co-operation and administration”(Ibid). Dette er en helt sentral forutsetning for Singer, en del av teoriens harde kjerne i Lakatos` terminologi.

Videre har lover i alle tre varianter av modellen “for the most part (had) been made in accordance with the interests of members”(Singer 1974:18). Dermed har alle hatt fordel av tidligere beslutninger. Det er en annen grunn for lydighet som gjelder i alle tre varianter av modellen.

4.3.2.1.1. *Lovlig endring*

Singer forsøker nå å finne “reasons for obedience which may apply to the third model, but not to the other two”(Singer 1974:20). Den tredje varianten kaller han demokratisk og de to første for ’ikke-demokratier’. Jeg velger å kalle de to første for diktaturer.

Det første argumentet er at i et demokrati “the individual citizen can attempt by legal means to get a law changed”(Ibid). Hans konklusjon er at det er “a mistake to regard those possibilities of legal change which necessarily exist in a democracy as a significant reason for obeying the law”(Singer 1974:22).

Singers begrunnelse er at man i et diktatur også kan ha lovlige måter å få diktatoren til å endre loven. Forskjellen er at lovendring i diktaturet “is at the sole discretion of the autocrat; in a democracy change must result if the majority favour it”. Denne forskjellen er bare tilsynelatende viktig fordi lovendring i alle tre variantene av modellen “depends upon changing the opinion of one or more persons”(Singer 1974:21).

Singer har rett i at minst en person må endre mening uansett hvilken modell en bruker, men det er en forskjell på å forsøke å overbevise likestilte medborgere i en demokratisk beslutningsprosess og å appellere til en diktators hjerte eller hjerne for å endre loven. I demokratiet må alle argumentere for sitt syn på et åpent møte og argumenter for og imot kan analyseres, imøtegås eller støttes. I diktaturet foregår denne prosessen i siste instans inne i diktatorens hode fordi endring av loven ’is at the sole discretion of the autocrat’.

En reell offentlighet hvor alle deltakere er relativt likeverdige tror jeg bare kan fungere i den demokratiske modellen. I hvilken grad en slik offentlighet finnes i demokratiske land er en annen sak, men en offentlighet hvor den eneste tvangen er tvangen i det beste argumentet er ikke utenkelig. Eksistensen av en slik offentlighet er etter min mening en grunn til å følge loven. En begrunnelse for å bryte loven er også at en bruker alle lovlige muligheter før en tyr til lovbrudd. Jeg mener at det å fremføre sine argumenter i en offentlig debatt, er en slik mulighet som en bør prøve før en bryter loven.

4.3.2.1.2. *Samtykke*

En annen grunn til å følge loven i et demokrati Singer undersøker, er at en har samtykket på en eller annen måte. Argumentet er at “popular government derives its just powers from the consent of the governed. Its citizens ought to obey it because they have consented to its rule. On this view, the obligation to obey the law is similar to the obligation to keep a promise”(Singer 1974:24).

En slik forpliktelse krever, prima facie, en samtykkende handling. Denne handlingen er en 'institutional fact', for å bruke Searles terminologi. Det innebærer at for at noe skal kunne betegnes som samtykkende, så må det være minst en regel som kommer i tillegg til det observerte fenomenet, eller 'brute fact'. (Searle 1969:185). Det er denne regelen, som Simmons betegner som 'consent-implying act', diskusjonen om politisk forpliktelse ofte dreier seg om (Simmons 1979).

John Locke drøfter ulike typer av samtykke. Han skriver at ingen “doubts but an express consent of any man, entering into any society, makes him a perfect member of that society, a subject of that government” (Locke 1690/1986: 177). Problemet for Locke er “how far any one shall be looked on to have consented, and thereby submitted to any government, where he has made no expressions of it at all” (Ibid).

For å avgjøre om en har samtykket i å følge loven når en ikke har gitt eksplisitt uttrykk for det, må en drøfte hvilke betingelser som med rimelighet kan anses bindende.

Locke mener at en gir sitt stilltiende samtykke om en reiser “freely on the highway; and, in effect, it reaches as far as the very being of any one within the territories of that government” (Ibid).

Singer avviser Lockes prinsipp om stillitende samtykke fordi det ikke eksisterer et universitet uten tilsvarende 'common-rooms'. Singers konklusjon er at Avvikeren “is governed, but may not have consented. This much is true of all three model associations, notwithstanding the important differences between them”(Singer 1974:26).

Jeg er enig med Singer. Lockes prinsipp om stillitiende samtykke er ikke noe godt prinsipp for å kreve at folk skal følge loven. Grunnen er at prinsippet ikke kan forenes med en god generell bakgrunnsteori om samfunnet. Det er forskjell på å være medlem av en forening og å være innbygger i en stat. En forening kan en melde seg ut av, det kan en ikke gjøre i en stat. Uansett beslutningssystem vil selve medlemskapet ha et preg av tvang. En kan ikke kreve, prima facie, at en skal holde et løfte en er tvunget til. Skal en frivillig kunne avgi et løfte, stillitiende eller på annen måte, så må en ha et realistisk alternativ. Emigrasjon er ikke noe realistisk alternativ.

4.3.2.1.3. Likhet og rimelighet

Det neste argumentet Singer vurderer er at i et demokrati “all men have an equal right to govern themselves, and that for this reason we ought to obey only those forms of government in which all men have an equal share”(Ibid).

Modelledemokratiet styres ved hjelp av flertallsbeslutninger. I alle beslutninger som ikke er enstemmige, er det en majoritet som bestemmer over en minoritet. Singer mener at en lik rett til å bestemme over seg selv, ikke er en tilfredsstillende forklaring for hvorfor en er forpliktet til å følge loven i et demokrati.

Et argument for å følge loven i et demokrati, er at det er rimeligere, og at “fairness requires an equal division, unless there is a sufficient reason for allotting more to some than to others”(Singer 1974:29).

Singers argument er at beslutningsprosessen i et diktatur også kan være rimelig. I et diktatur kan lederen hevde at han bør bestemme alt fordi han er eldst og har mest erfaring. Lederen kan dermed fatte beslutninger “in the interests of all the members, than could be reached by any more egalitarian method” (Singer 1974: 29). Dette kan være en grunn til at noen skal få mer makt enn andre, forutsatt at han gir fra seg makten hvis det viser seg at det er andre som har vært lenger ved universitetet enn han.

Singer mener likevel at hvis “we are honest with ourselves, this may make many of us realize that we cannot regard any non-democratic system as fair, at least under normal circumstances; but it is possible to hold the opposite view without any inconsistency”(Singer 1974:30). Jeg tror ikke at et diktatur kan tenkes å være en rimelig beslutningsprosess. Grunnen er at et diktatur vil bryte med en sentral forutsetning om likverdighet, en forutsetning jeg drøfter i kapittel 2. Om dette er en god innvending, vil jeg ikke drøfte nærmere fordi et ikke er viktig for å analysere Altasaken.

4.3.3. Demokratiargumentet for å følge loven

Singers argument for at bare et demokrati kan være rimelig “takes as its basic assumption the point at which the argument just considered was halted - the difficulty of establishing what is to count as a sufficient reason for having more than an equal share in the making of decisions”(Singer 1974:30). Det vil i praksis ikke være enighet om kriteriene for å gi diktatoriske fullmakter til ett eller et fåtall mennesker.

Avvikeren kan, på samme måte som lederen, hevde at han skal ha mer makt over beslutninger enn andre. I det tenkte tilfellet kan grunnen være at han er den eneste som er “fully aware of the harmful tendencies of the paper”(Singer 1974:30). Hvis alle medlemmene i en eller flere saker fant begrunnelser for å ha mer enn lik innflytelse

over beslutningene ville det være “incompatible with the continued existence of a peaceful decision-procedure”(Singer 1974:31).

Dermed mener Singer at han har funnet en grunn for lydighet som bare kan gjelde i demokratiet. I diktaturet finnes det ingen grunn til at Avvikeren går fra sitt krav til å bestemme og gir den retten til diktatoren. I demokratiet derimot finnes det en slik grunn som følge av beslutningsprosedyren, fordi det vil være best “if everyone were to accept some sort of compromise, instead of acting on their own individual judgement”(Ibid).

Demokratiet “makes it possible for everyone to refrain from acting on his own judgement about particular issues without giving up more than the theoretical minimum which is essential for everyone to give up in order to achieve the benefits of a peaceful solution to disputes”(Singer 1974:32). Dette kaller han ’fairness as a compromise’, og jeg vil bruke betegnelsen rimelig kompromiss. Det er ikke “absolute fairness”, men “the kind of fairness which is limited by what can be achieved in a given situation”(Singer 1974:32).

Singers skille mellom ’absolute fairness’ og hva som kan oppnås i en gitt situasjon kan tolkes på to måter. Det ene er at demokratiet ikke er prosedyrerettferdig, noe som medfører at et demokrati også kan fatte urettferdige beslutninger. Det andre problemet er at det ikke finnes en enkel måte å avgjøre hvilke beslutninger som er rimelige og hvilke som ikke er det.

Singers demokrati innebærer dermed et rimelig kompromiss. Det betyr at Avvikeren gjennom å fjerne avisen forsøker å tvinge sin vilje igjennom. Avvikeren bruker makt for å oppnå “a greater say than others have about what should be done”(Singer 1974:36). I diktaturet finnes det ikke et slikt rimelig kompromiss og Avvikeren vil der ha mer rett til å fjerne avisen.

Jeg er enig med Singer i at et rimelig kompromiss slik han beskriver det bare kan oppnås i et modelldemokrati. Det er også en grunn til å følge loven, noe Avvikeren bør ta hensyn til når han vurderer å fjerne The News.

4.3.3.1. Minoritetsproblemet

En innvending mot modelldemokratiet er premisset om at alle er like. I de fleste demokratier er det en eller flere minoriteter. De kan oppleve å bli nedstemt og beslutningssystemet kan virke mer som et flertallsdiktatur enn et demokrati.

For å drøfte problemet med minoriteter, endrer Singer modelldemokratiet. Demokratiets medlemmer består nå av en hvit majoritet og en svart minoritet. Over tid blir det fattet flere vedtak, “which put the black members at a disadvantage” og når de svarte forsøker å rette opp i dette blir de “consistently outvoted by the solid white majority”(Singer 1974:42). Singers intuisjon er at dette “makes the decision-procedure no more than a travesty of a fair compromise”(Ibid). Problemet er å finne begrunnelser som er i overensstemmelse med denne intuisjonen.

Formell stemmelikhet er ikke nok til at demokratiet fungerer som et rimelig kompromiss. For å begrunne dette lager han et tankeeksperiment som minner litt om Rawls`kontraksituasjon. Han sier at for at beslutningene skulle være rimelige, måtte de hvite akseptere beslutningene “under the imaginary conditions that their own skins should suddenly turn black”(Singer 1974:43). I rawlsiansk terminologi betyr det at en bak et uvitenhetsslør vil anse beslutningene som rimelige.

Singer mener at hvis et demokrati “is and operates as a fair compromise, this cannot mean that every decision will be a fair compromise”, men at det ikke er noen “tendency or general pattern of decisions which are unfair to a particular group” (Ibid). Det må være “a fair distribution of unfairness” (Ibid). En betingelse for et rimelig kompromiss er dermed at fordeler og ulemper er rimelig fordelt.

Det er to typer av minoriteter. Den ene er prosedyregenerert, det vil si at minoriteten følger av at de har blitt nedstemt i mange saker over lang tid. Den andre er at de er en

minoritet uavhengig av om de blir nedstemt eller ikke. I forbindelse med Altasaken kan vassdragsvernere kanskje tilhøre den første gruppen og samer den andre. Det skal jeg drøfte nærmere i neste kapittel.

4.3.3.1.1. Når diskrimineres minoriteten?

Singer er klar over at det ikke er lett å svare generelt på når en minoritet blir behandlet urimelig. I tillegg kommer problemet med hvem som skal avgjøre om så er skjedd. Overlates den til minoriteten, kan mange grupper si at de ikke er forpliktet til å følge loven fordi de føler seg urimelig behandlet. Overlates spørsmålet til flertallet, “or to any body ultimately under the control of the majority”, er det “impossible for the obvious reason that the majority would then be judge in its own case”(Singer 1974:44).

Singer mener at det ikke finnes en fullt ut tilfredsstillende løsning på dette problemet. Hans svar er at beslutningen må overlates til den gruppen som føler seg urimelig behandlet og at han håper “that the criteria I have outlined are sufficiently clear to prevent too many wrong decisions”(Singer 1974:45). Jeg synes ikke at Singer har skissert så mange klare retningslinjer. En retningslinje er at “the unfairness in the operation of the system must be unmistakably clear (or some similar requirement)” dersom en skal hevde at en minoritet er urimelig behandlet. Et retningslinje på at en minoritet ikke blir behandlet urimelig er at “the majority does not use its votes to the constant disadvantage of the minority”(Ibid).

I likhet med Singer synes jeg det er vanskelig å bestemme hvem som skal bestemme om en minoritet er blitt behandlet urimelig. På tross av at jeg ikke finner et klart prinsipp for å avgjøre om en minoritet er urimelig behandlet i et demokrati, så innebærer ikke det at Singers etiske intuisjon må forkastes. Et demokrati er ikke prosedyrerettferdig og det innebærer at beslutningssystemet kan fatte urettferdige beslutninger.

4.3.4. Deltakelse

Deltakelse er også noe som bare kan finne sted i modelldemokratiet. Singer mener at et rimelig kompromiss også gir Avvikeren en grunn til å delta i beslutningsprosedyren. Et rimelig kompromiss innebærer at “everyone gives up his own claim to have more than an equal say in deciding issues, but retains his claim to have an equal say”(Singer 1974:46). Det betyr at hvert medlem kan ha “maximum influence compatible with a peaceful settlement”(Ibid). For å oppnå denne innflytelsen må Avvikeren delta.

I et demokrati hvor betingelsen for et rimelig kompromiss er oppfylt, vil Avvikeren ved tidligere anledninger fått gjennomslag for sine saker. Andre medlemmer hadde da vært imot det Avvikeren var for, men hadde akseptert og lydlig fulgt vedtaket. Dette faktum mener Singer innebærer “a prima facie obligation on the Dissenter to accept the decision of the association over The News (avisen Avvikeren fjerner, *min anm.*), a decision other members favour but to which he is opposed”(Ibid).

Grunnen til denne forpliktelsen er ikke fordi Avvikeren tidligere har vært i majoritet, men at han deltar sammen med de andre og at de andre er “prepared to accept and obey whatever decision the majority would favour”(Ibid). Nå innfører Singer en tilleggsbetingelse, nemlig at alle, bortsett fra Avvikeren, vil godta enhver beslutning som er vedtatt. En grunn til det kan være at hvis mange ved ulike anledninger ikke vil akseptere flertallets vedtak, kan det være en indikasjon på at det ikke kan være et rimelig kompromiss.

Denne forpliktelsen, som er “like the obligation to abide by the ruling of an umpire”(Ibid), gjelder ikke bare i et demokrati. I følge Singer kan en også frivillig overlate til diktatoren å være megler. En er da forpliktet til å følge meglers dom. Det er likevel bare i modelldemokratiet det kan eksistere uenighet mellom likeverdige parter. Det innebærer at Avvikers deltakelse i beslutningsprosessen kan “give rise to reasonable expectations which will be disappointed by his refusal to accept the verdict of the majority”(Singer 1974:47). Så langt minner Singers begrunnelse om at Avvikeren bryter et prinsipp om ’fair play’, noe jeg skal drøfte nærmere.

Deltakelsen “need not imply actual consent to the results of that process”(Ibid). Forpliktelsen Singer argumenterer for er ikke basert på “at least on one plausible interpretation of the meaning of consent”(Ibid). Den “depends on the fact that under certain circumstances, actions or failures to act may justify us in holding a person to be obliged *as if* he had consented, whether or not he actually has”(Ibid). Dette kaller han ‘quasi-consent’, som ikke er “real consent, but gives rise to obligations as if there were real consent”(Ibid). Konklusjonen så langt er at i et modelldemokrati hvor urimelighet er fordelt på en rimelig måte, så er Avvikeren forpliktet til å følge loven fordi han eller hun deltar.

Singers prinsipp om politisk forpliktelse bygger ikke på et vanlig prinsipp om samtykke, uansett om det er uttalt eller stilltiende. Han mener også at en tolkning av Lockes prinsipp om stilltiende samtykke er at det er en viljeshandling (mental act) “which differed from express consent only in that it was not said aloud”(Singer 1974:48). Stilltiende samtykke er i prinsippet det samme som et uttalt samtykke, bare at en ikke bruker ord. Passerer en tollkontrollen på grønn sone har en uttrykt at en ikke har med seg mer enn lovlig innførselskvote, selv om en ikke har sagt et ord. Det er på denne måten Singer oppfatter stilltiende samtykke, og det er ikke det han mener med ‘quasi-consent’.

4.3.4.1. ‘Quasi-consent’

Singer forsøker å illustrere ‘quasi-consent’ med det å gå på en barrunde. De andre river i hver sin runde og alle drikker de drinkene de får. Hvis en deltaker ikke betaler når det er hans tur, bryter han en forpliktelse. Denne forpliktelsen “does not arise from actual consenting to buy drinks, for the man may never have to agreed to do so, either expressly or to himself. He may even have intended all along to have a few drinks at the expense of other people. Yet by acting in a particular way, one may become involved in an obligation to which there is no defence to say:”I never consented”(Singer 1974: 49).

Overført på Singers modelledemokrati betyr det at Avvikeren “has behaved in such a way as lead people reasonably to believe that he was accepting the democratic process

as a suitable means of settling the issue”(Singer 1974:50). Singers ’quasi-consent’ innebærer dermed at den som er med på leken, får smake steken. Avvikeren “cannot, now that the result turns out contrary to his own views, claim that he never accepted the validity of the decision-procedure and is therefore under no obligation to obey it”(Ibid).

Den politiske handlingen som forplikter er stemmegiving. Stemmegiving innebærer også at en er forpliktet, selv om en på forhånd sier at en ikke er forpliktet ved å avgi stemme. Det samme gjelder hvis en person stemmer og hevder at han er imot hele beslutningsprosessen. Det er fordi “the obligation arising from participation does not depend on actual consent at all, but merely on the act of participation”(Singer 1974:53). Stemmegiving er en ’institutional fact’ og reglen som medfører at det å legge en stemme i urna innebærer en forpliktelse, er prinsippet om ’quasi-consent’.

Hvis Avvikeren hevder at han ikke er forpliktet til å følge loven samtidig som han legger stemmeseddelen i urna, så har han utført en ’mislykket’ politisk handling. På en måte er det analogt med at en uttaler “Jeg lover” samtidig som en viser et julekors. I mange tilfeller vil det være en ’mislykket’ talehandling.

Stemmegivning er den eneste handlingen Singer mener er en ’quasi-consensual’ handling. For at en slik handling skal forplikte Avvikeren, så må han ha et valg. En egenskap ved modellene til Singer er at det å flytte ikke er et alternativ. Valget Avvikeren har er å la være å stemme. Min tolkning av Singers ’quasi-consent’ er at det bare kan gjelde i stater hvor stemmegiving er frivillig. I utgangspunktet kan det være et ankepunkt mot Singers teori. Uansett hvor velfungerende et demokrati er, så er borgerne ikke forpliktet i stater hvor stemmegiving er påbudt.

Raino Malnes påpeker at ett av formålene med normative teorier er “influencing actions and institutions in the right direction” (Malnes 1992:117). På dette punktet er det trolig enklest å avskaffe påbudt stemmegiving. Eksistensen av påbudt stemmegiving, er ikke en god generell innvending mot Singers prinsipp om ’quasi-consent’. Prinsippet vil derimot ikke være anvendbart i en del stater.

En annen innvending mot Singers konklusjon om at “it may sometimes be wrong to disobey a law which has arisen from a decision-procedure in which one has voluntarily participated, in circumstances in which one would be justified in disobeying the same law if one had not participated in the system”(Singer 1974:59), er mer alvorlig. Innvendingen er at prinsippet hans kan føre til at den demokratiske beslutningsprosedyren undergraves, i hvert fall i teorien.

4.3.5. Ignoranten og Gratispassasjeren

For å illustrere det problematiske med Singers konklusjon, så vil jeg endre tankeeksperimentet hans litt. Jeg vil finne opp to nye personer, Ignoranten og Gratispassasjeren.

4.3.5.1. Ignoranten

Ignoranten mener at avisa, The News, er rasistisk, men engasjerer seg ikke og stemmer ikke. Etter at vedtaket er fattet, fjerner han avisa. Det at Avvikeren er forpliktet til å følge loven, mens Ignoranten ikke er det, er etter min mening urimelig. Ignoranten prøver ikke å argumentere for sitt syn, men tvinger det bare gjennom etterpå. Hans opptreden minner om lederne i diktaturvariantene av Singers modell, hvor lovendring “is at the sole discretion of the autocrat”(Singer 1974:21). Avisen fjernes ikke ved lovendring, men ved lovbrudd. Likevel er resultatet i begge tilfeller at en person tvinger sin vilje igjennom uten å prøve å overbevise andre om at abonnementet bør sies opp.

Dette eksemplet med Ignoranten illustrerer at Singers teori kan ha konsekvenser som virker urimelige. Ignoranten skaper et problem for Singers prinsipp om samtykke. Dette problemet vil jeg ikke drøfte nærmere. Grunnen er at det finnes en enda større utfordring for Singers prinsipp, nemlig Gratispassasjeren.

4.3.5.2. **Gratispassasjeren**

Gratispassasjeren er av samme oppfatning som Ignoranten, men, i motsetning til Ignoranten, forsøker han å overbevise de andre om at en må si opp abonnementet på den rasistiske avisa. Etter at han forstår at han kan komme i mindretall, lar han være å stemme fordi stemmegiving forplikter. Etter at forslaget om å si opp abonnementet på The News blir nedstemt, fjerner han avisa.

Gratispassasjeren er forankret i en velkjent teori om samfunnet (Olson1965). Gratispassasjeren “er en aktør som har tilgang på et gode uten å betale for det” (Hovi 1997:78). I dette tilfellet innebærer det at han har fordeler av beslutningsprosedyren uten å bære kostnaden som ulempen ved å forplikte seg fører med seg. Dette kan i enkelte tilfeller være rasjonelt.

I dette tenkte tilfellet vet Gratispassasjeren at han kommer i mindretall selv om han skulle stemme. Denne betingelsen er ikke urealistisk. Det er sjelden at en stemme er avgjørende for for eksempel utfallet i folkeavstemning eller sammensetningen av en nasjonalforsamling. Det kan dermed føre til at Gratispassasjeren bytter en stemme med liten verdi mot en antatt bedre mulighet til å få sin vilje gjennom ved å bryte loven.

Dette tankeeksperimentet viser at det i enkelte tilfeller kan være god grunn til ikke å stemme, men det er etter min mening urimelig, og mer urimelig enn når Ignoranten ikke stemmer. Gratispassasjeren vil bare delta i den delen av prosessen som han har fordel av, men ikke i den delen han har ulempe av å delta i. Gratispassasjeren følger ikke spillereglene og bryter med et prinsipp om ’fair play’. Dette prinsippet er at når noen “conduct any joint enterprise according to rules and thus restrict their liberty, those who have submitted to these restrictions when required have a right to a similar submission from those who have benefitted by their submission” (Hart 1955:185).

Singer er også opptatt av ’fair play’. I tillegg er han opptatt av at lovbrudd ikke skal undergrave en gjensidig fordelaktig beslutningsprosedyre, demokratiet. I teorien kan Singers prinsipp om at en er forpliktet når en avgir stemme bidra til nettopp det. Hvis

det er rasjonelt sett fra den enkelte å avstå fra å stemme, kan det bli mange gratispassasjerer. Det vil igjen føre til at det er mange som ikke er forpliktet til å følge loven gjennom prinsippet om 'quasi-consent'. Hvis det er mange som ikke er forpliktet på denne måten, er det mange som kan bryte loven. Singers er bekymret for at "widespread disobedience could mean a breakdown of "law and order"(Singer 1974:17). Gratipassasjerer kan bidra til det.

Gratispassasjeren viser at prinsippet om 'quasi-consent' kan ha urimelige konsekvenser og bidra til å svekke en beslutningsprosedyre som Singer ønsker å styrke. Teoretisk kan prinsippet føre til uintenderte kontraproduktive konsekvenser. Min konklusjon er at prinsippet om 'fair play' bedre underbygger Singers ønske om å styrke en demokratisk beslutningsprosedyre. Ulempen er at det ikke finnes en samtykkende handling, men den ulempen er etter min mening mindre enn gratispassasjerproblemet.

Singers etiske intusjon om at det er grunner til å følge loven i et demokrati, forsøker han å forankre i et prinsipp om politisk forpliktelse. Denne forpliktelsen må, i følge Singer, inneholde en forpliktende handling, stemmegiving. Dette prinsippet er ikke noe godt prinsipp, fordi demokratiet, som Singer ønsker å styrke, kan undergraves. Jeg tror ikke at en trenger en slik forpliktende handling for å ha gode grunner til å følge loven. Prinsippet om 'fair play' krever ikke det. Jeg tror også at Singers prinsipp om 'quasi-consent' også er et prinsipp om fair play hvis en ser bort fra stemmegiving som 'quasi-consensual' handling.

I neste kapittel kommer jeg derfor ikke til å legge vekt på om de som satte seg foran anleggsmaskinene stemte ved valg eller ikke. Det jeg dermed vil diskutere, er om de brøt mot et prinsipp om 'fair play'.

4.4. Innvendinger

I del to av Democracy and Disobedience vurderer Singer "those arguments in defence of disobedience which deny or overlook the reasons for obedience which I have argued are relevant to democratic societies"(Singer 1974:63). Selv om en er forpliktet,

kan andre grunner “outweigh these democratic obligations”(Ibid). Dette kan ikke avgjøres “in the abstract, and to expect any work of theory to give answers to such questions is to expect more than theory alone can give”(Singer 1974:64). En del av de innvendingene han har er også relevant for en definisjon av begrepet sivil ulydighet, noe som ble drøftet i forrige kapittel. Den eneste av Singers innvendinger jeg vil drøfte her er forholdet til rettigheter.

4.4.1. Rettigheter

Peter Singer skriver at “the reasons for obedience for which I have argued must be treated as having limits which make them inapplicable when the majority decision interferes with rights”(Singer 1974:64). Singer deler rettigheter inn i to typer, de som er essensielle for at demokratiet skal fungere og de som ikke er det.

4.4.1.1. Essensielle rettigheter

Rettigheter som er essensielle for demokratiet “can be found in any standard text on the subject” (Singer 1974:67) og henviser til Robert A Dahls (1971) bok Polyarchy. Polyarkiet kjennetegnes av fem kriterier; effective participation, voting equality, enlightened understanding, control of the agenda og inclusion. (Dahl 1997:98). For at disse kriteriene skal være oppfylt må det eksistere en del politiske rettigheter, deriblant ytringsfrihet, stemmerett og organisasjonsfrihet. I forrige kapittel drøftet jeg at alle måtte ha grunnleggende politiske rettigheter og at de måtte ha en verdi større enn null. De rettigheter tilsvarer de rettigheter som må tilfredstilles for at polyarkikriteriene til Robert A. Dahl er oppfylt.

Singer mener at “the very nature of the democratic process involves the existence of rights, the violation of which invalidates the reasons for obedience, to which the democratic process normally gives rise”(Singer 1974:68). En generell bakgrunnsteori om demokratiet har som forutsetning at alle må ha en del formelle politiske rettigheter. Majoriteten kan ikke frata noen disse rettighetene uten å undergrave den demokratiske beslutningsprosess. Det at alle har slike rettigheter er en nødvendig, men ikke en tilstrekkelig forutsetning for et rimelig kompromiss.

Singer mener at det bare er den enkelte som kan avgjøre om en er nektet slike rettigheter. Han mener at å innføre “some body independent of the decision-procedure, is not, in practice a real possibility”(Singer 1974:68). Dette argumentet er analogt med hans argument om at det bare er minoriteten som kan bestemme om den er blitt undertrykt.

4.4.1.2. Ikke-essensielle rettigheter

Singer er klar over at det kan være vanskelig å avgjøre om en rettighet er essensiell for demokratiet, men når det er bestemt er det slik at “violation of such rights does not destroy the basis of the democratic reasons for obedience”(Singer 1974:69). Brudd på ikke-essensielle rettigheter “may be so serious as to justify disobedience despite the democratic reasons for obedience; my point is only that in this case the disobedience is ‘despite’ these reasons” (Ibid).

Det kan også overlates til beslutningsprosessen å avgjøre om det har skjedd brudd på ikke-essensielle rettigheter, fordi “(i)f a democratic decisions-procedure is to perform its function of resolving disputes peacefully, the individual must recognize that there are strong reasons for allowing a fair decision-procedure to determine which of these alleged rights are really to be treated as rights”(Singer 1974:72).

Brudd på essensielle rettigheter derimot betyr at “there is no need for the democratic reasons (for lydighet, *min anm.*) to be overridden, and so a less serious violation may justify disobedience”(Singer 1974:69). Singers “conclusion is that the reasons for obedience which hold in democratic societies are not limited by any theories of rights, except when the rights infringed are essential for the continued existence of the decision-procedure in the form which gave rise to the reason for obedience”(Singer 1974:72).

Det er en viktig innvending mot Singers argument. Innskrenkinger av menneskers frihet kan redusere verdien av rettigheter som er essensielle for demokratiet. Slike innskrenkninger kan ses på som å krenke “ikke-essensielle” rettigheter. Et eksempel kan være forbud mot homofili. I skrivende stund er Norges finansminister homofil.

Tidligere var homofili forbudt i Norge. Spørsmålet en kan stille er om Per Kristian Foss kunne vært finansminister i Norge hvis homofili fremdeles var forbudt? Det er vanskelig å besvare kontrafaktiske spørsmål, men svaret kan være et annet enn et utvetydig ja. Hadde homofili vært forbudt i Norge, så kunne forbudet være et hinder ikke bare Per Kristian Foss`politiske karriere, men også redusert verdien av hans politiske rettigheter.

Jeg synes det er fruktbart å skille mellom rettigheter som er essensiell for demokratiet og rettigheter som ikke er det. Det er derimot usikkert om dette skillet alltid er fruktbart når en vurderer om en bør følge loven i et demokrati, noe eksemplet med Per Kristian Foss kan tyde på. Innskrenkninger i personlig frihet som ikke er direkte innskrenkninger av politiske friheter, kan også få følger for en persons mulighet til politisk deltakelse. Hvis ikke alle har enkelte 'ikke-essensielle' rettigheter i et samfunn, så kan det få følger for verdien av politiske rettigheter. Det kan til og med tenkes at deres politiske rettigheter ikke har en reell verdi.

Verdien av politiske rettigheter er viktig for om og i hvilken grad en kan delta i en demokratisk beslutningsprosedyre. Fordelingen av slike muligheter til politisk deltakelse er derfor viktig for å vurdere kvaliteten på et demokrati generelt og for om det eksisterer et rimelig kompromiss spesielt. Det skal drøftes nærmere i neste kapittel.

4.5. Veien videre

Neste kapittel inneholder to deler. Den første delen er en analyse av om aksjonene i forbindelse med Altasaken tilfredsstillende den kjernedefinisjonen som ble drøftet i forrige kapittel. Den andre delen skal vurdere om aksjonene kunne rettferdiggjøres.

Det er to prinsipper for rettferdiggjøring som skal drøftes i neste kapittel. Det første er om verdien av politiske rettigheter var rimelig fordelt i Norge under Altasaken. Den teoretiske begrunnelsen for dette prinsippet ble drøftet i forrige kapittel.

I tillegg skal jeg drøfte om Norge på den tida tilfredsstilte Singers prinsipp om et rimelig kompromiss. Dette kompromisset gir opphav til en forpliktelse til å følge

loven som er begrunnet i et prinsipp om 'fair play'. Det innebærer at neste kapittel skal inneholde en drøfting om beslutningssystemet i Norge å den tiden hadde rimelige spilleregler, og om kortene var fordelt på en rimelig måte.

Kapittel 5 Altasaken

Dette kapitlet skal analysere de aksjoner som ble brukt for å hindre utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget. Formålet er å løse den siste delen av min tredelte problemstilling. Denne delen er å drøfte om aksjonene mot utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget var sivile ulydighetsaksjoner og om de kunne rettfærdiggjøres.

Analysekapitlet er todelt. I den første delen skal analysen ta utgangspunkt i kjernedefinisjonskriteriene fra kapittel 3. Formålet med den analysen er å vurdere om aksjonene var sivile ulydighetshandlinger. Den andre delen skal anvende to kriterier for om aksjonene kan rettfærdiggjøres. Først er det en vurdering av om verdien av politiske rettigheter i Norge var rimelig fordelt på den tid Altasaken pågikk. Deretter er det en vurdering av om fordeler og ulemper var rimelig fordelt.

5.1. Sivil ulydighet i Altasaken?

Aksjonene for å stoppe anleggsarbeidet i Alta og sultestreikene i Oslo ble betegnet som sivile ulydighetshandlinger. I den første del av dette kapitlet skal jeg drøfte om det var en fruktbar betegnelse. Det skal jeg først gjøre med utgangspunkt i de kjernedefinisjonskriteriene som kapittel 3 sluttet med. De fire kriteriene vil bli drøftet i følgende rekkefølge; lovkriteriet, appellkriteriet, ikkevoldkriteriet og demokratikriteriet.

5.1.1. Lovkriteriet

Som nevnt i kapittel 3 innebærer lovkriteriet at handlingen må antas å bryte en lov og at formålet med handlingen ikke bare er å prøve saken for retten. De som bryter loven må også akseptere straff, men ikke hvilket som helst straff. Lovlige midler for å få endret et vedtak må være forsøkt før en tyr til antatt ulovlige handlinger.

Det som må vurderes er for det første om aksjonene var innrettet slik at de antok at de brøt loven. Det andre er at formålet ikke bare var en prøvesak. Det tredje er om de som begikk handlingen aksepterte straffen og at straffen sto i forhold til lovbruddet. Det fjerde er om de som brøt loven, forsøkte å få hindret utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget ved hjelp av lovlige midler. Jeg begynner med det siste.

5.1.1.1. Bruk av lovlige midler

Oversikten over saksgangen i Altsaken i kapittel 1 viser at det var en omfattende debatt om utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget før vedtaket ble fattet. Norske Samers Riksforbund gikk imot utbygging allerede i 1970 og to år etter blir forslaget om å verne vassdraget nedstemt av Stortinget første gang. Lovlige midler ble tatt i bruk før en brøt loven og jeg kan ikke se at de som protesterte ikke benyttet seg av de lovlige muligheter de hadde for å få hindret utbygging.

Lovkriteriets betingelse om at en må ta i bruk lovlige midler viser også at det ofte er uklart hvem som kan ha rett til å bryte loven etter at vedtaket er fattet. Anta at en person først blir oppmerksom på vedtaket om utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget etter at det er fattet. Kan han eller hun deretter begå lovbrudd for å få vedtaket omgjort? Jeg tror det. Et annet tenkt eksempel er at en person er for utbygging, men forandrer mening etter at vedtaket er fattet. Kan han eller hun hindre anleggsmaskiner i å passere nullpunktet? Jeg tror svaret er ja.

Grunnen til at svaret er ja, er at det er lov til å gjøre seg opp en mening eller forandre den. Formålet med sivil ulydighet er å få andre til å forandre mening. Hvis noen gjør det i den grad at de også velger å bryte loven, kan de gjøre det med en like god eller dårlig begrunnelse som de som har arbeidet årevis for å få elva vernet.

Konklusjonen er at det var en politisk konflikt om dette spørsmålet over flere år før Stortinget fattet sitt vedtak Forslag om å få Altaelva vernet ble fremmet så tidlig som i 1972, men ble nedstemt mot fire stemmer. Lovlige politiske virkemidler ble brukt, men de fikk ikke flertall på Stortinget for sitt syn og en del valgte dermed å ta i bruk antatt ulovlige aksjoner. Denne delen av lovkriteriet kan ikke være et kriterie som en anvender overfor hver enkelt aksjonist. Kriteriet er etter min mening tilfredsstilt hvis en del av de som aksjonerte hadde forsøkt å stoppe utbyggingen ved hjelp av lovlige midler, eller hvis det hadde vært lovlige politiske handlinger som kjempet mot utbygging før vedtaket ble fattet. Hvis ingen hadde forsøkt å hindre at vassdraget ble vedtatt, ville ikke kriteriet være oppfylt. Det forutsetter at vedtaket ikke fattes i hemmelighet. I Altasaken ble vedtaket fattet i Stortinget og det ble gjort mye for at Stortinget ikke skulle fatte vedtaket om utbygging av vassdraget.

Drøftingen viser også at skillet mellom definisjonskriterier og begrunnelser for å følge eller bryte loven, er vagt. Dette er etter min mening ikke noe stort problem. Jeg har i kapittel 2 redegjort for en teori om begreper, 'essentially contested concepts'. Den teorien viser at det kan være vanskelig å skille mellom deskriptive og normative kriterier i en definisjon. Det samme gjelder hvis en betrakter sivile ulydighetshandlinger som 'institutional facts'. Enkelte regler som bestemmer at det å sette seg ned foran en anleggsmaskin er sivil ulydighet, kan være normative.

5.1.1.2. Antatt lovbrudd

Stortinget vedtok å bygge ut Alta-Kautokeino-vassdraget 30. november 1978. I januar året etter krever Folkeaksjonen en ny behandling og at de "vil ta i bruk midler vi vil kalle sivil ulydighet"(Dalland 1994:335). Folkeaksjonen nevner ikke eksplisitt at de vil bryte loven i dette kravet til Stortinget om ny behandling, men det er etter min mening implisitt i vedtaket. Folkeaksjonens handlinger viste også at de antok at de kunne bryte loven.

Det var flere former for protest mot utbyggingsvedtaket. Et eksempel er demonstrasjoner. Demonstrasjoner er, hvis de gjennomføres med tillatelse fra politiet,

ikke ulovlige. Alle politiske handlinger mot utbyggingen var dermed ikke sivile ulydighetshandlinger. De som var antatt ulovlige var først og fremst aksjonene for å stanse anleggsarbeidet.

5.1.1.2.1. Aksjonister i anleggsveien

De mest omfattende aksjonene foregikk i Alta og formålet var å hindre anleggsarbeidet ved å sperre anleggsveien. Disse aksjonene skjedde ved flere anledninger over flere år. I rettssaken mot Folkeaksjonens ledelse argumenterte de tiltalte for at de hadde rett til å sperre veien fordi de mente at igangsetting av anleggsarbeidet var ulovlig. Dette argumentet kom likevel senere enn Folkeaksjonens beslutning om å ta i bruk ulovlige midler. Det skjedde på et tidspunkt hvor vedtaket om utbygging var fattet, men anleggsarbeidet ikke var påbegynt. Aksjonene for å hindre anleggsarbeidet var et antatt lovbrudd.

5.1.1.2.2. Samer i plenen

Utenfor Stortinget ble det igangsatt en sultestreik i oktober 1979. De som sultestreiket, Samisk Aksjonsgruppe, ble tiltalt. De hadde brutt politivedtektene i Oslo ved å sette opp en l avvo p  plenen foran Stortinget. De hadde s ekt om tillatelse til   reise l avvoen, men fikk avslag. Politiet fjernet l avvoen, men den ble reist p  samme plass tre timer etter (Charta 79 1979:16).

I f lge samme avis, utgitt av Samisk Aksjonsgruppe, var denne aksjonen i strid med en avtale mellom advokat Ole Jakob Bae og justisminister Andreas Cappelen. (Ibid). I et dagsrevyinnslag sa Cappelen at han ikke hadde gitt ordre om at l avvoen skulle fjernes (Ibid). Samisk Aksjonsgruppe fikk deretter tillatelse fra politiet til   sette opp l avvoen ved siden av Stortinget og flyttet dit. I f lge Samisk Aksjonsgruppe var derfor ikke aksjonen ment som et lovbrudd.

P  tross av at aksjonen ikke var ment som et lovbrudd, m  de ha visst at det kunne v re det. De s ekte om tillatelse til   sette opp l avvoen, men fikk avslag. Sultestreikende foran Stortinget er et eksempel p  en mer indirekte bruk av antatt

ulovlige aksjoner. Denne sultestreiken førte også til mer oppmerksomhet om saken, både fordi sultestreik var et utradisjonelt politisk virkemiddel og fordi Altasaken delvis ble flyttet til Oslo. Sultestreiken i seg selv var ikke ulovlig. Det var heller ikke den andre sultestreiken som ble igangsatt i januar 1981. I motsetning til den første som bare varte noen få dager, så varte denne i 31 døgn. Begge ganger ble sultestreikene avsluttet som en følge av at regjeringen fattet vedtak om delvis anleggsstans i Alta. Den siste sultestreiken tilfredsstiller dermed ikke lovkriteriet i en kjernedefinisjon av sivil ulydighet.

Sultestreikene viser at lovkriteriet utelukker politiske handlinger som er lovlige, men som likevel bryter med hva som kan ses på som akseptable politiske virkemidler. Det er også litt tilfeldig om en bryter en lov eller ikke. For eksempel var det slik at Samisk Aksjonsgruppe brøt loven når de satt foran Stortinget, men ikke når de flyttet seg noen få meter unna. Det var sultestreiken, ikke hvor lavvoen var satt opp, som var den politiske handlingen.

Sultestreikene i Altasaken viser at lovkriteriet er litt tilfeldig. Problemet med det har jeg drøftet tidligere i oppgaven. Selv om det kan være litt tilfeldig, velger jeg likevel at det skal være en del av en kjernedefinisjon. Grunnen til det er at det kan være vanskelig å finne et godt kriterie som omfatter lovlige handlinger det kan være stor enighet om.

Selv om antatt lovbrudd bør være et kriterie i en kjernedefinisjon, innebærer det ikke at alle lovlige handlinger ikke kan være sivilt ulydige. I en normativ analyse kan en bruke en definisjon som avviker fra kjernedefinisjonen. Det er ikke minst aktuelt når det gjelder lovkriteriet, fordi det er litt tilfeldig når en handling er lovlig eller ikke. Jeg velger også å avvike fra kjernedefinisjonen på dette punkt i min analyse av Altasaken. Sultrestreikene var sivil ulydighet selv om de delvis ikke var antatt ulovlige.

5.1.1.3. Prøvesak

En sivil ulydighetshandling skiller seg fra andre lovbrudd, for eksempel at en bryter en lov som en mener strider mot for eksempel grunnloven. En slik handling kalles i

denne oppgaven en prøvesak. Det kan også finnes andre måter å prøve lovligheten av et vedtak, for eksempel ved å stevne staten. Dette er ikke en prøvesak, fordi en ikke bryter loven. En stevning av staten er heller ikke en sivil ulydighetshandling.

Det var mange rettssaker i forbindelse med Altasaken og de var av tre typer. Den første følger av saksgangen. Det skal i følge lovverket fastsettes skjønn i en slik utbyggingssak. Det betyr at en skal bli enig om kompensasjon for tap som følger av utbyggingen. I den forbindelse kan saken gå til retten fordi en ikke blir enige (Sandene og Vislie 1987:954). Den andre er i de tilfeller hvor staten saksøkes. Slike saker er ikke sivile ulydighetshandlinger eller prøvesaker isolert sett, fordi det ikke foreligger noe lovbrudd. Den tredje er de hvor aksjonister ble bøtelagt eller tiltalt på grunn av lovbrudd i protest mot utbygging. Det var mange slike saker og jeg skal bare vurdere en av dem, saken mot Folkeaksjonens ledere.

Jeg vil se nærmere på to rettssaker i forbindelse med Altautbyggingen. Den første er skjønnsaken og den andre rettssaken mot Folkeaksjonens ledelse.

5.1.1.3.1. Skjønnsaken

Etter vanlig praksis ble det startet “skjønnsak til fastsetting av erstatning og eventuelle tiltak i forbindelse med utbygging” (St.meld. nr. 61 (1979-80):23). Det er staten som startet prosessen og det ble gjort etter at regjeringen ga “samtykke til statsregulering av Alta-vassdraget i samsvar med Stortingets vedtak” (Ibid). En del grunneiere, reineiere og seinere samiske organisasjoner mente at regjeringens vedtak var ugyldig og nedla “påstand om at skjønnet nektes fremmet”....”på grunn av feil saksbehandling og uriktige faktiske forutsetninger” (St.meld. nr. 61 (1979-80):24).

En av grunnene til at vedtaket burde erklæres ugyldig var at saken ikke var godt nok utredet. Staten mente at “når en vassdragsreguleringssak forelegges Stortinget er det i prinsippet og i realiteten Stortinget som vurderer om saken er tilstrekkelig utredet til å kunne avgjøres” (Ibid). I tillegg mente staten at saken var godt nok utredet, selv om “konsesjonsmyndigheten på vedtakstidspunktet på flere punkter har fastslått at man

ikke har, og til dels heller ikke kan få, nøyaktig oversikt over de faktiske konsekvenser av en vassdragsregulering” (Ibid).

Den andre grunnen til at vedtaket burde erklæres ugyldig var fordi det “foreligger folkerettslige regler som setter grenser for iverksettelse av ekspropriasjon dersom samenes felles rett til tradisjonelle og kulturbundne næringer blir svekket” (Ibid). Staten mente at “i folkerettslig og statsrettslig henseende er alle områder innenfor den norske riksgrense norsk territorium og undergitt uinnskrenket norsk suverenitet og lovgivingsmyndighet” (Ibid). Vedtaket om utbygging var heller ikke folkerettsstridig, men at de folkerettslige vurderingene “bare er knyttet til den konkrete utbygging av Alta-vassdraget og ikke gjelder spørsmålet om behovet for en generell avklaring av samenes rettigheter og interesser” (Ibid).

Motstanderne av utbygging prøvde dermed saken for retten, men den kan ikke kalles en prøvesak fordi det ikke var noe lovbrudd som førte til rettssak. Alta herredsrett delte seg i spørsmålet. Et flertall på fire mente at statens vedtak var gyldig, mens et mindretall på tre dissenterte. I Høyesterett ble statens vedtak erklært gyldig og dommen var enstemmig.

Denne saken viser at det foregikk aksjoner mens Altasaken verserte for retten. Selve rettssaken er ikke en prøvesak, men aksjonene ble foretatt blant annet med den begrunnelse at en skulle hindre at et ugyldig vedtak ble gjennomført.

5.1.1.3.2. Saken mot Folkeaksjonens ledelse

Saken mot Folkeaksjonens ledelse er trukket fram som et eksempel på de rettssaker som kom som følge av aksjonene for å stanse anleggsarbeidet. Det var mange som måtte møte i retten, og enkelte fikk opp til 25.000 kroner i bøter sammenlagt fordi de ble arrestert og bøtelagt flere ganger.

Før spørsmålet om utbyggingsvedtakets gyldighet og skjønnet var rettslig avgjort, startet arbeidet med anleggsveien. Medlemmer av Folkeaksjonen satte seg foran

anleggsmaskinene og stoppet arbeidet. Spørsmålet var da om dette var en sivil ulydighetshandling eller en prøvesak. Føllesdal mener at en prøvesak er en sak hvor en bestrider om en lov eller vedtak er forenlig med grunnloven. Motstanderne av utbygging mente ikke at vedtaket stred mot en enkelt paragraf i Grunnloven. Derimot mente de at anleggsstarten stred mot ekspropriasjonsretten.

Utgangspunktet er at den som foretar ekspropriasjon “ikke kan tilvende seg eiendom og rettigheter før erstatningen er fastsatt og pengene betalt” (Sandene og Vislie 1987:959). I § 25 er det et unntak om at en kan få anledning til å sette igang arbeidet tidligere, såkalt forhåndstilstredelse. For å starte arbeidet må den som starter arbeidet tilfredsstillende en del krav. Arbeidet kan også starte hvis “grunneiere og andre rettighetshavere som tiltaket retter seg mot” gir sitt samtykke (St.meld. nr. 61 (1979-80):17). Motstanderne av utbygging mente at disse kravene ikke var oppfylt og at det igangsatte anleggsarbeidet dermed var ulovlig.

I regjeringens stortingsmelding som kom i 1980 redegjøres det for spørsmålet om lovens krav er oppfylt. I Industrikomiteens innstilling mener flertallet, (dvs. de som var for utbygging) at “NVE hadde rimelig grunn til å anta at et slikt samtykke forelå (samtykke til å starte arbeidet, *min anm.*), men innser at det hersket stor usikkerhet omkring dette forhold og at formelle tillatelser ikke forelå”(Innst. S.250 (1979-80):5). De mente derfor at det var riktig at “regjeringen fattet vedtak om å bringe nevnte forhold i orden” (Ibid). Det var en av grunnene til at regjeringen stoppet arbeidet i oktober 1979. Videre mente flertallet at saken var ordnet og at arbeidet kunne starte igjen.

Da saken mot Folkeaksjonens ledelse kom opp for Alta herredsrett i september 1980, det vil si nesten et år etter at regjeringen stanset arbeidet hevdet de tiltale at de ikke var skyldige. Andenæs skriver at “(s)elv om handlingen dekkes av gjerningsbeskrivelsen i et straffebed, kan det hende den går fri fordi det foreligger en omstendighet som gjør handlingen forsvarlig og lovlig” (Andenæs 1987:1038). Det kan gjelde i tilfeller av nødrett og/eller nødverge. Folkeaksjonens ledelse ble frikjent på grunn av nødrett i Alta herredsrett, men dommen ble senere opphevet av

Høyesterett. Det innebærer at aksjonene for å hindre anleggsarbeidet som ble igangsatt da det ble påbegynt første gang, i større grad bar preg av å være en prøvesak enn de som ble gjennomført på slutten.

Hindringen av arbeidet på anleggsveien i 1979 har derfor klare paralleller til en prøvesak. Handlingen er likevel en sivil ulydighetshandling, hvis det ikke er gjort helt klart at det er en prøvesak. Folkeaksjonens begrunnelse for å bryte loven i 1979 gjaldt ikke bare spørsmålet om igangsettelsen av anleggsarbeidet var lovlig eller ikke. Folkeaksjonen vedtok bruk av sivil ulydighet for å få omgjort utbyggingsvedtaket, før arbeidet var startet og lovligheten av igangsettelsen ble drøftet.

Rettsaken mot Folkeaksjonens ledelse følger direkte av de lovbrudd som ble foretatt i Alta og tilfredsstillende lovriteriet. Sultestreiken som Samisk Aksjonsgruppe igangsatte i oktober 1979, hadde som formål å få utsatt utbyggingen ”inntil samenes spørsmål, reist ved domstolene, er rettskraftig” (Charta 79 1979:3). Aksjonen kunne vært en prøvesak, hadde formålet vært å bryte loven. I følge Samisk aksjonsgruppe var det aldri meningen å bryte loven og saken kan dermed ikke være en prøvesak. Aksjonene og sultestreikene tilfredsstillende dermed denne delen av lovriteriet.

5.1.1.4. Aksjonistene må akseptere straffen.

De som aksjonerer må godta å bli straffet under forutsetning av at straffen er rimelig. Grunnen til denne betingelsen er at en sivil ulydighetshandling ikke utfordrer myndighetens rett til å utforme lover og håndheve dem. Ved å godta å bli straffet, uttrykker de sivilt ulydige sin respekt for loven. Straffen må være rimelig. Den sivilt ulydige må ikke akseptere hvilken som helst straff. Jeg vet ikke om alle som ble dømt enten betalte bøter eller satt i fengsel. Noen har sikkert av ulike grunner sluppet å sone straffen. Etter mange år i rettsapparatet, godtok Folkeaksjonens ledelse straffen.

Det andre spørsmålet var om rettsvesenet tok hensyn til at det var en sivil ulydighetsaksjon “and the fact that it is justifiable (or may seem so) by the political principles underlying the constitution, and on these grounds reduce and in some cases suspend the legal sanction” (Rawls 1971:387). Enkelte fikk bøter på til sammen

25.000 kroner. Det er mye penger, selv om det var summen av gjentatte gangers lovovertrjedelse. En del av de som fikk store bøter, valgte å sone sin straff i fengsel.

Saken mot Folkeaksjonens ledelse kom siste gang opp for Alta herredsrett et år etter at alle aksjoner var avsluttet og Folkeaksjonen nedlagt. Det var derfor ingen grunn til å straffe ledelsen for å avskrekke andre fra å sette seg foran anleggsmaskinene.

På meg virker bøkene urimelige. Det samme gjør straffeforfølgelsen av Folkeaksjonens ledelse lenge etter at saken var avsluttet. Begge deler strider mot min etiske intuisjon. Jeg har likevel ikke noe prinsipp om rettferdig straff som kan underbygge min etiske intuisjon. Jeg har heller ikke noe belegg for å hevde at straffene stred mot vanlig rettsoppfatning den gang. Denne gangen vil jeg forkaste intuisjonen og konklusjonen er dermed at straffen var rimelig. De som sonet sin straff eller som på lovlig vis slapp å sone, tilfredsstilte denne delen av lovkriteriet. Det gjaldt blant annet Folkeaksjonens ledelse. Jeg velger derfor å si at aksjonene tilfredsstilte kjernedefinisjonen på dette punkt, selv om det kan ha vært noen som på ulovlig vis har sluppet unna.

Denne drøftingen viser at aksjonene for å stoppe utbyggingen i Alta tilfredsstillte lovkriteriet i kjernedefinisjonen. Sultestreikene gjør det ikke, men jeg velger å bruke betegnelsen sivilt ulydighet om sultestreikene i Altasaken hvis de tilfredsstillte de andre kriteriene på en slik handling.

5.1.2. Appellkriteriet

Appellkriteriet inneholder betingelser for at handlingen er offentlig, oppriktig, forståelig, forankret i 'a liberal conception of justice' og at en gir majoriteten en valgmulighet. I tillegg er sivile ulydighetshandlinger rettet mot å få et vedtak fattet eller gjøre om på et allerede fattet vedtak.

Aksjonene for å stoppe anleggsarbeidet var en offentlig handling. Det samme var sultestreikene. Politiet forsøkte å hindre at anleggsveien ble sperret, slik at deler av aksjonsplanene var hemmelige, men selve aksjonene var offentlige.

Var aksjonene oppriktig ment? Stortingsrepresentant Guttorm Hansen var av den oppfatning at argumentasjonen mot utbygging hadde endret seg. I utgangspunktet var motstanden og argumenter mot utbygging ”ikke vesensforskjellige fra andre vassdragsutbygginger” (Hansen 1981:148). Senere ble hovedsaken ”urbefolkning mot ”storsamfunn” som nasjonale eller regionale interesser som kjent er omdøpt til” (Ibid.) På dette punkt kan Guttorm Hansen forstås slik at han mente at urbefolkningsargumenter mot utbygging kom sent og var vikarierende.

Guttorm Hansen kan kanskje ha rett i at urbefolkningsargumenter generelt og samiske argumenter spesielt ble mer fremtredende i den offentlige debatt etter hvert, men de hadde hele tiden vært med i en argumentasjon mot utbygging. I utgangspunktet var planene at Masi, hvor det bodde mange samer, skulle neddemmes. Norske Samers Riksforbund var mot utbygging allerede i 1970. Den gang vedtok landsmøtet at utbyggingen ”innbefattet Masi må betraktes som et inngrep i samiske kjerneområder” (Nystad 1981:159). Saken ble til sammen tatt opp på seks landsmøter i NSR i løpet av 11 år. (Ibid)

Både naturvernargumenter og minoritetsargumenter mot utbygging fantes før anleggsveien ble forsøkt sperret og før noen begynte å sultestreike. Jeg har heller ikke funnet at fremtredende personer i Folkeaksjonen eller Samisk aksjonsgruppe hadde andre grunner til å gjennomføre aksjonene enn å få stoppet utbyggingen. Problemet med denne delen av appellkriteriet, er at det innebærer et krav til personlig motiv for handlingen, noe som kan være vanskelig å undersøke.

Greide aksjonistene å gjøre seg forstått? Med det menes at det ble klart for alle hva de ønsket å oppnå. Jeg tror alle forsto at de ønsket å få stoppet utbyggingen, men at mange var uenig både i deres argumentasjon og i deres aksjonsformer.

Var aksjonene fundert på et felles verdigrunnlag om hva som er rettferdig eller rimelig? Jeg tror svaret er ja. For det første var et av argumentene mot utbygging at det kunne bryte med norske folkerettslige forpliktelser, noe jeg skal drøfte nærmere

senere i kapitlet. For det andre henvendte aksjonistene seg til norske politiske institusjoner. Folkeaksjonen krevde “at Det Norske Storting tar denne sak opp til ny behandling” (Dalland 1994:334). Samisk Aksjonsgruppe krevde i et brev til Stortinget og regjeringen at anleggsarbeidet ble stoppet “inntil samenes spørsmål, reist ved domstolene er rettskraftig avgjort” (Charta 79 1979:3).

Folkeaksjonen og Samisk Aksjonsgruppe ønsket at vassdraget skulle vernes. I tillegg ble det fremmet krav om at utbyggingen skulle stanse, blant annet for å klargjøre om utbyggingen krenket samenes rettigheter. Ved flere anledninger ble anleggsarbeidet stanset, noe som medførte at aksjonene ved anleggsveien og sultestreikene ble avblåst. Det var derfor trolig at et vedtak i Stortinget om å verne vassdraget ville ført til at aksjonene ville blitt avblåst. Det samme ville trolig et forslag om utsettelse på ubestemt tid.

Det er ikke i prinsippet noen forskjell på å utsette en utbygging på ubestemt tid og gi et vassdrag varig vern. Selv om et vassdrag er vernet, kan dette vedtaket gjøres om og vassdraget kan vedtas utbygd, selv om det i praksis kan være vanskelig i praksis. Det var derfor fullt mulig for Stortinget å fatte et vedtak om å utsette utbygging eller å verne vassdraget. Kravene var ikke umulig å innfri, noe som medfører at appellkriteriet også er tilfredsstilt på dette punkt.

5.1.2.1. Fantest det valgmuligheter?

For at appellkriteriet skal være tilfredsstilt, må majoriteten det appelleres til ha et reelt valg. En tolkning er at testen på om de har det, er om majoriteten kan opprettholde sin opprinnelige beslutning. I Altasaken hadde de en slik mulighet, en mulighet de valgte å benytte seg av. Vassdraget ble utbygd.

En annen tolkning er at aksjonene er av en slik karakter, at de som var beslutningstakere når de pågikk følte at de ikke hadde noe valg. Det er ingen tvil om at sultestreikene satte regjeringene Nordli og Harlem Brundtland i en svært vanskelig situasjon. Det gjaldt særlig den andre sultestreiken. Øystein Dalland (1989), som arbeidet aktivt for å hindre utbygging, skriver at det var åpenbart at regjeringen var

”redde for at det skulle gå menneskeliv. Statsministeren var lege og oppfattet momentant alvoret rent medisinsk” (Dalland 1989:208). Begge ganger ble anleggsarbeidet avblåst midlertidig. Det kan tyde på at sultestreikene var av en så alvorlig karakter at myndighetene var i en tvangssituasjon. Den var likevel bare midlertidig. Etter at sultestreikene ble avblåst, ble arbeidet igangsatt igjen etter en stund.

Et formål med å bryte loven Peter Singer diskuterer er når målet er “prodding the majority into reconsidering a decision it has taken”(Singer 1974:84) Dette kaller han “disobedience as a plea for reconsideration”. En slik handling “may make the majority realize that what is for it a matter of indifference is of great importance to others”(Singer 1974:84). Lovbrudd av denne typen har sin begrensning for en må slutte med lovbruddet med en gang det er klart at majoriteten ikke vil gjøre om på sin beslutning. Fortsetter lovbruddet antar jeg at Singer mener at en forsøker å tvinge sin vilje igjennom.

Sultestreikene ble avblåst etter at anleggsarbeidet ble midlertidig utsatt. En kan tenke seg at de hadde fortsatt å sultestreike med den begrunnelsen at regjeringen måtte love å verne vassdraget, eller love å stoppe anleggsarbeidet “inntil samenes spørsmål, reist ved domstolene er rettskraftig avgjort” slik Samisk Aksjonsgruppe stilte krav om (Charta 79 1979:3). Hadde de gjort det, kunne regjeringen i en helt annen grad være satt i en tvangssituasjon. Det at utfallet var et kompromiss, viste at det fantes et valg. Konklusjonen er dermed at både sultestreikene og aksjonene for å stoppe utbyggingen tilfredsstiller appellkriteriet. Det neste som må undersøkes er om de var ikkevoldelige.

5.1.3. Ikkevoldkriteriet

Ikkevoldkriteriet innebærer at sivil ulydighet “must not violate or threaten to violate the freedom of the person or the personal property of anyone concerned. (Føllesdal 1982:107). I tillegg må ikke uskyldige personer påføres fysisk skade eller hindres i å utøve sine politiske rettigheter.

Organisasjonene som sto i spissen for aksjonene, understreket at deres aksjoner var ikkevoldelige. I Folkeaksjonens vedtak i januar, det jeg oppfatter som dens politiske plattform, står det klart at “arrangørene av folkemøtet og de frammøtte setter en klar grense og ikke verken vil delta i eller forsvare militante aksjoner” (Dalland 1994:335). Samisk Aksjonsgruppe understreket også i en pressemelding at deres “aksjon er basert på ikkevold” (Charta 79 1979:5). Folkeaksjonens leder, Alfred Nilsen sa i rettssaken mot ham at det var kommet forslag som hadde “brutt med vår ikkevoldelige og passive motstandslinje, og er blitt blankt avvist” (Dalland 1989:251).

For å vurdere aksjonene som ikkevoldelige, er det viktig å ta utgangspunkt i Folkeaksjonens og Samisk aksjonsgruppes synspunkter. Jeg tror at aksjoner bør betraktes som ikkevoldelige hvis de som leder aksjonen uttaler at midlene er ikkevoldelige og ikke godkjenner eller aksepterer bruk av vold. Hvis det er en eller få personer som på tross av det tar i bruk voldelige midler, så er det ikke nok til å definere aksjonen som voldelig. De som bruker vold bryter kriteriet, men aksjonene kan i det store og hele fremdeles tilfredsstillende ikkevoldkriteret. En forutsetning er at ledelsen av aksjonene og de andre som deltar bidrar til at volden opphører hvis det er mulig. I tillegg må de som aksjonerer ta avstand fra voldsbruk som er foretatt av andre. Hvis ikke det skjer, kan det sås tvil om aksjonenes ikkevoldelige karakter.

Hvis voldsbruk er mer utbredt, til tross for aksjonistenes understreking av at aksjonene er ikkevoldelige, kan det bero på flere grunner. Det ene er at ikkevold ikke var alvorlig ment. Hvis det er tilfelle, bryter aksjonene både med volds- og appellkriteriet. Et annen mulighet er at aksjonistene utsettes for provokasjoner. Er volden framprovosert av andre, kan det tenkes at aksjonene tilfredsstillende ikkevoldkriteriet selv om det skjer voldsbruk.

Jeg har ikke oversikt over alle bøtelegginger eller rettssaker i forbindelse med Alta-saken. Konfliktnivået var til tider veldig høyt. Det kan derfor ha hendt at personer har blitt straffet for bruk av vold. Det høye konfliktnivået i Alta-saken førte også til at myndighetene ikke utelukket voldsbruk. Alta-saken understreker viktigheten av at de som vil aksjonere opptrer på måter som ikke kan misforstås. For at sivil ulydighet skal

foregå i siviliserte former, må også myndigheter unngå handlinger som kan være provoserende. Jeg kjenner ikke til at det ble planlagt å bruke voldelige midler eller at aksjonistene systematisk tok voldelige midler i bruk. Aksjonene tilfredsstilte på dette punkt ikkevoldkriteriet.

I tillegg må ikke sivile ulydighetsaksjoner “limit the government’s choice of action by rendering one or more of the alternatives physically or psychologically unacceptable” (Føllesdal, 1982:107). Gjør de det, så er det etter Føllesdals mening brudd på ikkevoldkriteriet. Et eksempel Føllesdal trekker fram og som er drøftet tidligere er sultestreik. Jeg har argumentert for at bruk av sultestreik egentlig ikke er et voldelig middel, men kan være et middel som setter myndigheter eller medborgere i en tvangssituasjon. Tvangssituasjonen viser at aksjonene ikke tilfredsstiller appellkriteriet. Tvangssituasjoner tror jeg en kan komme i både ved hjelp av voldelige og ved hjelp av ikkevoldelige midler.

5.1.3.1. Uskyldige må ikke rammes

I tillegg til at en ikke skal skade personer, skal en unngå å ramme uskyldige. Aksjonene ikke skal krenke en persons rettigheter eller dens personlige eiendom. Denne betingelsen gjelder for alle. I tillegg skal en ikke ”frustrate the expectations of others” (Føllesdal 1982:162). Denne betingelsen gjelder bare de som er uskyldige. Spørsmålet er hva denne betingelsen konkret innebar i Altasaken. Aksjonistene kunne rammet uskyldige på to prinsipielt forskjellige måter. Den ene er konsekvenser av handlinger de gjorde, og den andre er som en følge av at deres handlinger var vellykkede.

Den første typen er det eksemplet jeg brukte i kapittel 3. Anta at aksjonister sperret en vei, noe som førte til at en ambulanse ikke kom fram tidsnok til en skadet person. Aksjonistene i Altasaken hindret byggingen av en anleggsvei, og kan ikke ha sperret veien for noen type trafikk. Det kan være at uskyldige har følt seg rammet av at det var hundrevis som sperret veien, men jeg kan ikke se at aksjonene har skadet uskyldige bare ved å sperre veien. Sultestreikene kan heller ikke ha rammet uskyldige

på annen måte enn at de har følt seg satt i en tvangssituasjon, noe som etter min mening først og fremst er et spørsmål om appellkriteriet er tilfredsstillt.

Den andre typen er om en rammer uskyldige som en følge av at aksjonene er vellykkede. Anta at aksjonister lager en sperring for å hindre en veiutbygging. Aksjonene lykkes og veien blir ikke bygd. Deretter skjer det en ulykke og ambulansen bruker lengre tid til ulykkesstedet enn den ville gjort hvis veien var blitt bygd. Kan en da hevde at en rammet uskyldige? Etter min mening er svaret nei.

Den måten aksjonistene kan ha rammet uskyldige på i Altasaken, er at om de hadde lyktes, så ville det rammet uskyldige arbeidere som skulle bygge blant annet dammen og anleggsveien. Anlegget ble bygget, men aksjonene førte til utsettelse. Aksjonene har dermed rammet uskyldige ved at de ikke fikk jobb på det tidspunktet de enten var lovet et arbeid, eller når en trodde at det var mulig å få en jobb.

Etter de første aksjonene mot arbeidet på anleggsveien sommeren 1979 sendte Alta faglige samorganisasjon et brev til regjeringen. Samorganisasjonen skriver at det er dens "soleklare plikt som tillitsmenn å stå vakt og verne om arbeidsplassene slik at de ikke kommer i fare med de økonomiske konsekvenser dette får for mange av våre kamerater og deres familier" (Brev datert 24.9.79, gjengitt i St.meld.nr.61 (1979-80):131). Jeg har ikke undersøkt det, men antar at en del som enten hadde begynt å arbeide eller som var lovet arbeide, tapte penger. De var heller ikke direkte ansvarlige for utbyggingsvedtaket.

Det var uskyldige som ble rammet av at byggingen ble utsatt. De som skulle jobbe på anleggsveien hadde også helt forståelige forventninger om framtidig inntekt. Likevel er dette ikke å ramme uskyldige på en måte som medfører at aksjonene ikke tilfredsstiller ikkevoldkriteriet. Vern av vassdraget vil automatisk medføre at potensielle arbeidsplasser går tapt. Dette kan være et mer eller mindre viktig argument for en utbygging i en offentlig debatt og for den enkelte vassdragsverner. Det er likevel fullt mulig å være mot å bygge ut et vassdrag, uten å bryte ikkevoldkriteriet.

Sperring av veien for å stoppe anleggsarbeidet var en direkte form for lovbrudd i Altasaken, fordi aksjonisten fysisk hindret en utbygging de var i mot. Det at en "frustrate the expectations of others" som en følge av å lykkes i å få gjennomslag for et politisk standpunkt, er ikke å ramme uskyldige. Dette gjelder selv om en får omgjort et vedtak. Jeg antar at hvis Stortinget hadde gjort om sitt vedtak og vernet Alta-Kautokeino-vassdraget, ville det være staten som måtte kompensere for eventuelle tap, ikke aksjonistene.

Min konklusjon er at aksjonene ved anleggsveien og sultestreikene er ikkevoldelige. De krenket ikke andres friheter eller deres personlige eiendom, og rammet heller ikke uskyldige direkte ved å hindre bygging av anleggsveien. Aksjonene har ført til at noen som skulle arbeide på anlegget ikke fikk begynt når arbeidet opprinnelig skulle igangsettes og at dette trolig har rammet uskyldige. Det å ramme uskyldige som en følge av å hindre et gjennomført vedtak eller å føre til utsettelse, bryter ikke med ikkevoldkriteriet.

5.1.4. Demokratikriteriet

Demokratikriteriet innebærer at handlinger bare kan være sivilt ulydige i et demokrati hvor alle nyter godt av grunnleggende politiske rettigheter. Disse rettighetene er de samme som finnes i Robert A. Dahls polyarkimodell, referert til i forrige kapittel. Rettighetene skal også ha en verdi som er større enn null. Alle i Norge hadde grunnleggende rettigheter eller var ikke nektet det for all framtid.

Jeg vil starte med den siste delen av kriteriet. På det tidspunkt aksjonene i Alta pågikk var stemmerettsalderen 20 år. I dag er den 18. Min etiske intuisjon sier at det er bedre at den er 18 enn 20. Jeg tror personlig at den bør senkes ytterligere, for eksempel til 16 og at en er strafferettslig ansvarlig på samme tid. Min etiske intuisjon om at stemmerettsalderen skal være lik den alderen en må være for å være strafferettslig ansvarlig, kan begrunnes i et normativt prinsipp. Prinsippet er at en bør ha innflytelse på lover som gjelder for en.

Den kan tenkes teorier om menneskets utvikling, som kan begrunne om de som er 16, 18 eller 20 er kapable til å stemme. Jeg kjenner ikke til noen teori som kan avgjøre det spørsmålet. Jeg antar at det er vanskelig, ikke minst fordi om en skal avgjøre om et menneske er kapabel til å stemme, innebærer delvis å løse problemet om en bør stemme. Jeg tror at stemmerettsalder først og fremst er et normativt spørsmål.. Det samme tror jeg gjelder for hvor lenge en må oppholde seg i landet før en får stemmerett.

I 1982 skrev Andres Føllesdal at han fant ”it plausible that Rawls intends to include the present USA among the the nearly just societies” (Føllesdal, 1982:64) Hvis Norge på det samme tidspunkt ”turnes out to be at least as just as the American, Rawls’s theory should apply to the Norwegian society as well” (Føllesdal 1982:65). Føllesdal referer til William Lafferty (1981) som mener at Norge er mer demokratisk blant annet når det gjelder deltakelse og fordeling av politiske ressurser. Laffertys argumenter på dette punkt skal jeg komme tilbake til. Her vil jeg bare understreke at et samfunn som tilfredsstillter Rawls betingelser for å være tilnærmet rettferdig, tilfredsstillter demokratikriteriet i kjernedefinisjonen.

I Norge hadde alle politiske rettigheter. De hadde også en større verdi enn null for vanlige borgere som ønsket å benytte seg av dem. Det at en måtte være 20 år for å kunne stemme, er ikke nok til å hevde at Norge ikke tilfredsstilte kriteriet. Det betyr at aksjonene foregikk i et land hvor sivile ulydighetshandlinger kan finne sted.

5.1.5. Det foregikk sivil ulydighet

Denne diskusjonen har vist at aksjonene for å stoppe byggingen av anleggsveien i Alta tilfredsstillter alle kjernedefinisjonskriterier for begrepet sivil ulydighet. Det samme gjorde sultestreiken, så lenge lavvoen var slått opp foran Stortinget. Resten av den første sultestreiken, den som foregikk ved siden av Stortinget og den andre sultestreiken, tilfredsstilte ikke lovkriteriet. Det innebærer at den andre sultestreiken ikke tilfredsstilte alle kriterier i kjernedefinisjonen. Likevel velger jeg å bruke begrepet om begge sultestreikene fordi lovkriteriet er for tilfeldig.

5.2 Kan sivil ulydighet i Altasaken rettferdiggjøres?

Selv om definisjonskriteriene av begrepet sivil ulydighet inneholder elementer av rettferdiggjøring av om handlingene moralsk sett er riktige, er kriteriene ikke nok til å avgjøre om aksjonene og sultestreikene kan rettferdiggjøres. Om de sivile ulydighetshandlingene kan rettferdiggjøres skal jeg drøfte nærmere i denne delen av kapitlet. Det som skal drøftes er om verdien av politiske rettigheter i Norge var rimelig fordelt og om fordelingen av urimelighet var rimelig. Kort sagt, det jeg skal drøfte er om det norske demokrati den gang i virkeligheten var rimelig.

5.2.1 Det norske demokratiet.

Om Altasaken skrev Thomas Mathiesen at en ikke kunne avvise sivil ulydighet som politisk middel ”*på det generelle grunnlag at vi har et ”åpent og velutbygget demokrati”* (Mathiesen 1981:209, *forf.uth.*). Det norske demokratiet hadde tre mangler; ”(D)e konkrete politiske sakenes mangelfulle gjennomslagskraft i det representative politiske system, majoritetens mangelfulle muligheter til å påvirke de politiske beslutninger, og den systematiske skjeve fordeling av disse muligheter i befolkningen”(Mathiesen 1981:208).

Om politiske saker ikke fikk gjennomslagskraft i det norske demokratiet, skal jeg drøfte senere i dette kapitlet. Det jeg skal begynne med var om det var slik at majoriteten i Norge hadde dårlige muligheter til å påvirke politiske beslutninger og om disse mulighetene var systematisk skjevt fordelt i befolkningen. Var det slik, kan det tyde på at verdien av politiske rettigheter ikke var rimelig fordelt.

5.2.1.1. Politiske rettigheter i Norge.

I et representativt demokrati er det slik at i en sak har noen bedre påvirkningsmuligheter enn andre og noen bestemmer mer enn andre. Det er etter min mening ikke urimelig. Hvis en mener det, er alle representative demokratier urimelige. Det hende at et slikt synspunkt ikke tilfredsstillers Daniels` mulighetstest beskrevet i kapittel 2.

Mitt synspunkt er at forskjeller i innflytelse kan være rimelig, men hvis det er de samme som påvirker og bestemmer i nesten alle saker, er det ikke rimelig. En etisk intuisjon kan være at systematisk skjev fordeling av politiske ressurser er urimelig. Det bryter også mot Rawls' prinsipp om at verdien av politiske rettigheter skal være rimelig fordelt. Med utgangspunkt i denne snevre likevekten som er beskrevet i kapittel 2, kan en vurdere om politiske ressurser i Norge var systematisk skjevt fordelt. Det kan en gjøre ved å anvende kunnskap om det norske samfunn, i dette tilfellet undersøkelser av politiske ressurser og politiske deltakelse.

Thomas Mathiesen empiriske belegg for at "et flertall av befolkningen kan – etter de definisjoner som er angitt karakteriseres som "politisk fattige"(Mathiesen 1981:203), er den norske levekårsundersøkelsen. Han siterer Gudmund Hernes og Willy Martinussen (1980) hvor det står at "bare et mindretall av velgerbefolkningen har god tilgang på politiske ressurser" (Ibid). Denne ulikheten i politiske ressurser er også systematisk skjevt fordelt etter Mathiesens mening. Han siterer Hernes og Martinussen (1980) på at "ulikhet i politiske innflytelse generelt følger det øvrige mønster for sosial ulikhet. Kanskje er det en tydeligere tendens på dette området sammenliknet med levekårsfordelinger for øvrig at tilgangen på ressurser er kumulativ" (Mathiesen 1981:207).

William Lafferty (1981) er et svar til Mathiesen. Laffertys intuisjon er at "hvis ikke de ressursene som er antatt nødvendige for politiske deltagelse finnes hos de samme mennesker på de samme trinn i sosiale og økonomiske hierarkier, er det i hvert fall ett tegn- og et meget viktig tegn – på at det politiske systemet representerer et rettferdig kompromiss" (Lafferty 1981:218). Som tidligere nevnt, er et rettferdig kompromiss Singers prinsipp om 'fairness as a compromise'.

Lafferty skriver at "(o)m en flaske whisky er halvfull eller halvtom, avhenger av verdiene til den som ser på. Slik er det også med politisk deltakelse" "(Lafferty 1981:220) Dette illustrerer litt av problemet med bruk av empiriske studier til å underbygge normative prinsipper og intuisjoner. Lafferty trekker fram sine egen undersøkelse av politisk deltakelse i tre lokalsamfunn og finner det "personlig

vanskelig å bestemme hvor man skal sette grensen for høye og lave karakterer i forhold til den definisjon av politiske deltagelse som vi her opererer med”(Lafferty 1981:223) og at ”avhengig av vurderingen har vi enten 49 prosent eller 90 prosent som er delaktige i demokratiske prosesser som har betydning for egen livssituasjon”(Ibid). Undersøkelsen hans viser at 49 prosent er mer aktive enn det å være medlemmer av en interessegruppe, mens 90 prosent inkluderer disse medlemmene og de som deltar ved valg.

Jeg vet ikke hvilket kriterie som skal gjelde for høy politiske deltakelse. Laffertys argumentasjon viser at slike spørsmål ikke så lett lar seg bestemme empirisk, ganske enkelt fordi en må bestemme seg for hva en mener med høy og lav. Jeg tror heller ikke at graden av politiske deltakelse er så viktig for å vurdere om verdien av politiske friheter er rimelig fordelt. Et bedre mål er fordeling av politiske ressurser. Denne oppgaven vil ikke drøfte uenigheten mellom Willy Martinussen og William Lafferty når det gjelder fordelingen av politiske ressurser. Lafferty mener blant annet at Martinussens egne data viser at *"forskjellige ressurser ser ut til å henge sammen med de forskjellige former for deltagelse på forskjellige måter for hver form"* noe som tyder på at fordelingen av politiske ressurser ikke er kumulative. (Lafferty 1981:227, *forf.uth.*).

Laffertys egen undersøkelse viser at fordelingen av politiske ressurser i Norge *"avspeiler Dahls normer for ikke-kumulativ ressursfordeling"*(Lafferty 1981:228, *forf.uth.*) Ulike former for politiske ressurser skal ikke være ”kjedet sammen. Det må ikke forekomme at en ressurs, for eks nærhet til beslutningssentra, automatisk gir en annen, for eksempel tid til å delta”(Lafferty 1981:217). Hvis dette var en god beskrivelse av fordelingen av politiske ressurser i Norge på det tidspunkt, kan det tyde på at verdien av politiske rettigheter i Norge var rimelig fordelt. Det er rettigheter som er essensielle for demokratiet og en rimelig fordeling av verdien av slike rettigheter er en grunn som taler mot det å ta i bruk sivil ulydighet.

Det er imidlertid en hindring for politiske deltakelse som Lafferty ikke nevner og som en generell undersøkelse av fordelingen av politiske ressurser i Norge på det tidspunkt

kan ha problemer med å fange opp. Skal en kunne ta sine politiske rettigheter i bruk, må en kunne språket. Et problem var at enkelte samer ikke kunne så godt norsk. Manglende evne til å uttrykke seg på norsk er et alvorlig hinder for å kunne påvirke politiske beslutningsprosesser. Det innebærer at selv om politiske ressurser var rimelig fordelt, så kan det ha vært enkelte grupper hvor verdien av politiske rettigheter var liten. Språkhindringer kan ha vært et problem i Altsaken.

5.2.1.2. Brudd på ikke-essensielle rettigheter

I forrige kapittel viser jeg at krenking av såkalte ikke-essensielle rettigheter, kan få følger for personer eller gruppers verdi av politiske rettigheter. Mitt eksempel var at å forby homofili kan få følger for homofiles muligheter til politiske deltakelse. Det var en omfattende debatt om rettigheter i Altsaken, ikke minst i forhold til den samiske befolkning. Folkeaksjonen satte inn en rekke annonser med sine argumenter mot utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget i mai 1980. I en av dem sto det:

”Alta-Kautokeno-vassdraget ligger i et område som samene har bebodd og utnyttet i uminnelige tider. Dette området, i likhet med andre områder, har vært grunnlaget for det samiske nærings- og kulturliv. Fortsetter myndighetene å ta ifra samene deres land bit for bit, vil samenes muligheter til fortsatt å være samer, bli betydelig redusert. Alta Kautokeino-saka er derfor også et spørsmål om en urbefolknings ukrenkelige rettigheter til land og naturressurser" (Dagbladet 16.5.1980).

Norge hadde ratifisert Den Internasjonale Konvensjon av 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter. I den var det to artikler som ble trukket fram i debatten. Den første var artikkel 1 hvor det står at "(a)lle folk har rett til selvbestemmelsesrett". Den andre var artikkel 27 hvor det står at "(i) de stater hvor det består etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører disse minoriteter, ikke berøves retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne og praktisere sin egen religion, eller bruke sitt eget språk".

I sin prosedyre ved Alta herredsrett i skjønnsaken mente samenes advokat Leif Dunfjeld at "det foreligger folkerettslige grenser- som begrenser norske myndigheters

kompetanse med hensyn til gjennomføringen av inngrep som hver for seg eller i sum innskrenker det næringsgrunnlaget som behøves for- å opprettholde nødvendige forutsetninger for samisk kultur og alt dette begrepet måtte omfatte" (Dunfjeld 1980:4). Dunfjeld mente også at statens eiendomsrett til områdene i Finnmark var omstridt og at ulike lover fra "Lappekodisilen fra 1751 til reindriftsloven fra 1978 fastslo "at samene har en kvalifisert rett til området basert på alders tids bruk"(Dunfjeld 1980:5). Samenes rettigheter til områdene var etter hans mening nedfelt i både folkerett og nasjonal rett.

Spørsmålet om Alta-Kautokeino-utbyggingen reiste derfor prinsipielle spørsmål om hvilke rettigheter en etnisk minoritet har. Det første er politiske rettigheter som "refers to self-determination" og det andre er at "land rights can be either territorial rights to land and water, or rights and ability to develop traditional natural resources, such as sovereignty over a land base sufficient to maintain a particular way of life" (Svensson, 1992:363).

Det ligger utenfor oppgaven å drøfte alle rettigheter samer kan ha i Norge. Det innebærer også at jeg ikke vil drøfte om samer er en etnisk minoritet, en urbefolkning eller et urfolk, fordi de ulike betegnelsene implisitt kan innebære at en innrømmer samer ulike rettigheter. Om samer er en etnisk minoritet, urbefolkning eller urfolk, er dermed ikke bare et definisjonsspørsmål i en snever forstand av ordet og illustrerer problemet med bruk av begreper som kan være omstridte. (Semb 2000) Det innebærer at jeg ikke skal drøfte om samer har en rett til selvbestemmelse som innebar at de ikke hadde grunnleggende politiske rettigheter som et eget folk. De essensiell rettigheter jeg drøfter er de rettigheter som er nødvendig for å kunne delta i beslutninger som fattes i Norge.

I tillegg skal jeg ikke avgjøre om samer generelt sett var diskriminert i Norge når Altasaken pågikk, men jeg mener at de hadde vært det. I denne delen skal jeg bare drøfte om det var slik at det fantes ikke-essensielle rettigheter for det norske demokratiet, som medførte at samers politiske rettigheter hadde liten reell verdi under Altasaken.

I artikkel 27 er det referert til en del slike rettigheter. Det er retten til ”å dyrke sin egen kultur, bekjenne og praktisere sin egen religion, eller bruke sitt eget språk”. Det eneste jeg vil drøfte her er retten til å bruke sitt eget språk. Historisk er det ingen tvil om samer ble diskriminert på dette området. De fikk ikke undervisning i samisk og i perioder heller ikke lov til å bruke det på skolen.

Manglende kjennskap til samisk behøver ikke å innebære at verdien av ens politiske rettigheter i Norge har liten verdi. For å kunne påvirke beslutninger i Norge, er det først og fremst viktig å kunne norsk. Det at en ikke kunne samisk under Altasaken, behøvde ikke å bety at ens politiske rettigheter hadde liten verdi.

Denne diskusjonen har vist at det kan være uenighet om i hvilken grad verdien av politiske rettigheter var rimelig fordelt. Bortsett fra at enkelte samer kan ha hatt problemer med å påvirke beslutninger fordi de hadde mangelfulle norskkunnskaper, kan det være slik at de som var mot vassdragsutbygging ikke hadde færre politiske ressurser enn de som ønsket vassdraget utbygd. De samer som manglet norskkunnskaper kunne dessuten både være for og imot utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget. Jeg tror derfor ikke at sivil ulydighet kan rettfærdiggjøres ved å vise til at politiske ressurser var systematisk skjevt fordelt. En urimelig fordeling av verdien av politiske rettigheter er dermed ikke et godt argument for bruk sivil ulydighet i Altasaken.

5.2.2. Et rimelig kompromiss

I forrige kapittel redegjorde jeg for Peter Singers prinsipp om et rimelig kompromiss. Min konklusjon var at prinsippet egentlig var et prinsipp om ’fair play’. Det innebærer i dette tilfellet at det norske samfunnet var et gjensidig fordelaktig system. Det var likevel slik at alle måtte ofre noe for at dette samfunnet skulle være gjensidig fordelaktig. I tillegg var det mulig å nyte fordelene uten å yte sin skjerv. Det betyr at ”under these conditions a person who has accepted the benefits of the scheme is bound by a duty of fair play to do his part and not to take advantage of the free benefits of not cooperating” (Rawls 1999:122).

Anvendt på Altasaken betyr det at de som har hatt fordeler, også skal være med å bære byrdene. Det forutsetter at fordeler og ulemper er rimelig fordelt. Singer understreker at et rimelig kompromiss er en rimelig fordeling av urimelighet. Anvendt på Altasaken kan dette prinsippet anvendes på mange måter.

5.2.2.1. Minoriteten

En tolkning er at de som brukte sivil ulydighet, var urimelig behandlet. Det er det tradisjonelle minoritetsargumentet. Et av William Laffertys argumenter mot bruk av sivil ulydighet, går i den retning. Med utgangspunkt i Singer skriver han at det ”må finnes et klart *mønster* av urettferdige avgjørelser før en marginal gruppe med moralsk rett kan oppgi sin politiske forpliktelse” (Lafferty 1981: 231). Det innebærer at ”miljøvernaksjonister står overfor en vanskeligere rettferdiggjøringsoppgave enn samene” (Ibid) Det betyr at det er to minoriteter i Altasaken, en miljøminoritet og en samisk minoritet.

5.2.2.1.1. Miljøminoriteten

Det er vanskelig både å avgjøre hva en slik miljøminoritet er og om den ble urimelig behandlet. De som på den tiden var opptatt av miljøspørsmål, kan ha tapt mange saker både på Stortinget og i kommunestyret. Samtidig kan de ha hatt mange andre fordeler av det norske samfunnet, for eksempel en god utdanning. Det er likevel ikke et godt argument mot bruk av sivil ulydighet i Altasaken å hevde at en må følge loven fordi levestandarden er så høy i Norge eller fordi utdanningssystemet er godt. En rimelig fordeling av fordeler og ulemper må gjelde det enkelte saksfelt, i dette tilfellet miljøvern.

Et rimelig miljøkompromiss under Altasaken innebærer at det var tatt miljøhensyn i Norge på den tiden. Det kan bety flere ting. Det første er at miljøhensyn var rimelig ivaretatt når beslutninger ble fattet i Norge. Det andre er at vassdragsvernens hensyn var rimelig godt ivaretatt og det tredje er at miljøhensyn var rimelig godt ivaretatt når det gjaldt utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget.

Alta-Kautokeino-vassdraget var ett i en rekke av vassdragsutbygginger. I 1970 ble det aksjoner mot utbyggingen av Mardøla og ”(m)iljøbevegelsens første sivilulydighetsaksjon så dagens lys” (Persen og Johansen 1998:186). Samtidig med Altasaken var det også store protester i Innerdalen mot utbyggingen av Orkla-Grana. Selv om enkelte områder også ble vernet på den tida, kom ofte vassdragsvernere i mindretall.

Utviklingen på 1970-tallet viste en økende motstand mot kraftutbygging. For å ta hensyn til vassdragsvernere burde en ta større hensyn til miljøargumenter i utbyggingssaker. Utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget kan kanskje ses på som dråpen som fikk begeret til å flyte over. I det perspektivet kan aksjonene være en appell om at en tok en tenkepause og på nytt vurderte hvordan en ivaretok både hensynet til miljøet og om en kunne finne andre måter å tilfredsstille energibehovet i Norge på.

Et rimelig kompromiss kan også innebære at selve kraftutbyggingen var et rimelig kompromiss mellom ulike hensyn. I denne omgang skal jeg bare drøfte om den var et rimelig kompromiss mellom miljøhensyn og hensynet til kraftforsyningen i Norge. Guttorm Hansen var stortingspresident på den tiden og argumenterte for at det var en skånsom utbygging og at Stortinget ”samtidig som det vedtok utbyggingen, ble resten av vassdraget og to andre vassdrag fredet – av hensyn til reindriftsnæringa” (Hansen 1981:146).

Det er ingen tvil om at det endelige utbyggingsvedtaket var mye mindre i omfang enn det som opprinnelig var foreslått. Det at de som vil bygge ut møter vassdragsvernere på halvveien, eller i dette tilfellet var enda mer imøtekommende, er likevel ikke automatisk uttrykk for et rimelig kompromiss. Hvis det var det, kunne en bare foreslå store utbyggingsforslag i utgangspunktet, for deretter å strekke seg langt for å komme vassdragsvernere i møte.

Det omvendte problem er at det ikke er mulig å nå et rimelig kompromiss mellom utbygging og vern. Grunnen er at enhver utbygging fører til at naturen i området ødelegges, og at det dermed ikke er meningsfullt å betrakte en utbygging som et kompromiss. Dette argumentet tror jeg heller ikke alltid er riktig, selv om det kan være det. Anta at det er et fossefall en ønsker å beholde. Er valget mellom å legge fossen i rør eller ikke å gjøre det, så kan det være vanskelig å finne et kompromiss. I andre utbyggingssaker kan det være ulike miljøsyn som vassdragsvernerne vil ivareta. Ulike utbyggingsalternativer kan dermed imøtekomme ulike miljøsyn og det kan være grunnlag for et rimelig kompromiss.

Miljøargumentene mot utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget var mange og gjaldt ulike deler av vassdraget. Ulike alternative utbygginger kunne ivareta ulike miljøsyn, noe som kunne tilsi at det var mulig med et rimelig kompromiss. Om det endelige utbyggingsvedtaket var det, er et annet spørsmål. En av de viktigste debattene var fordeler og ulemper ved de naturinngrep som utbygging ville innebære. I form var det nytte- og kostnadargumenter, men i innhold var uenigheten større fordi det ikke fantes noen felles målestokk for å vurdere fordeler og ulemper. I tillegg var det stor uenighet om virkningen av utbyggingen.

Argumentene kan deles i to deler, kraftbehovdelen og naturverndelen. Kraftbehovdelen er debatten om hvor viktig kraften fra vassdraget var. Naturverndelen var hvor viktig naturen var, både i form av uberørt natur og i form av ressurser som for eksempel laks. Naturens viktighet for reindriften vil i denne sammenheng bli drøftet som en materiell betingelse for å ivareta samers rettigheter og dermed drøftes senere i kapitlet.

I norsk vannkraftdebatt er ofte behovet for kraft omstridt. Det samme gjaldt kraften fra Alta-Kautokeino-vassdraget. Debatten gjaldt om prognosene for kraftbehovet var realistiske, om en utbygging ville tilføre den kraften som trengtes på det tidspunktet behovet var der, om det fantes alternativer og hvor mye en utbygging ville koste.

Debatten om kraftprognoser var egentlig to debatter. Den ene var om de var riktige, den andre om nye prognoser budre vært foretatt. Den siste delen skal tas opp senere i kapitlet. I sin annonseserie sa Folkeaksjonen at den aldri hadde "sett bort fra at Finnmark framover kan trenge noe mer vinterkraft" (Dagbladet 13.5.80). Folkeaksjonens argument var at behovet var mindre enn det myndigheten først hadde antatt, og at kraften kunne skaffes fra andre kilder.

Regjeringen derimot mente at "forsyningsområdet Nord-Salten- Øst-Finnmark vil ha behov for en kraftmengde i en størrelsesorden tilsvarende den Alta-prosjektet representerer fra 1982-83"(St.prp. nr. 107 (1977-78):155), noe stortingsflertallet sluttet seg til (Innst. S.nr. 43 (1978-79):2). Mindretallet mente også at det var behov for kraft, men at den kunne skaffes "uten å gå til utbygging av Alta-vassdraget" (Innst. S.nr. 43 (1978-79):11).

En annen spørsmål var om kraften fra Alta-Kautokeino-vassdraget var tilpasset behovet. Finnmark trengte først og fremst kraft om vinteren og det var på en tid av året hvor det kom lite kraft fra vassdraget. Motstanderne mente at det fantes alternativer som var bedre tilpasset behovet. Det gjaldt både annen vannkraftutbygging og andre kilder. Myndighetenes argument var at alternativene fantes, men at de var dårligere, først og fremst fordi de var dyrere.

Utbyggingskostnadene var også en del av debatten. Hvor mye Alta-Kautokeino-vassdraget ville koste var selvfølgelig avgjørende for lønnsomheten. Folkeaksjonen argumenterte med at "en Altautbygging (i 1979-kr.) vil koste 33% mer i anleggsutgifter enn året før"(Dagbladet 13.5.80). I tillegg mente Folkeaksjonen at myndighetene hadde beregnet for god pris på salg av overskuddskraft om sommeren. Finn Førstund mente at utbyggingen ikke ville være bedriftsøkonomisk lønnsom hvis kostnadene økte med mer enn 50% i forhold til beregningene foretatt i Stortingsmelding 61(Førstund 1981:123). I debatten om meldinga tok Odd Einar Dørum opp problemet med kostnadsoverskridelser. Han viste til at utbyggingen av Orkla-Grana kostet dobbelt så mye som beregnet. Saksordføreren svarte at det var

utbyggingen av Alta man drøftet og at det lå "føre berekninger som vi har tatt til etterretning, og som vi sjølsagt stoler på" (St.forh. (1979-80):3290).

Utbyggingen ble dyrere og behovet for kraft mindre enn de beregningene som ble forelagt Stortinget da vedtaket ble fattet. Altasaken viste at det ikke var grunn til å stole blindt på slike beregninger. Et tilleggsproblem var at før vedtaket om å bygge ut vassdraget ble fattet, ble det fremmet et forslag om å utarbeide nye prognoser. Grunnen var at det forventede kraftbehovet var mindre enn de prognoser som på det tidspunkt forelå. Nye beregninger ble ikke foretatt, noe som medførte at Stortinget fattet et vedtak på grunnlag av prognoser som var for høye. Arild Hervik som foreslo at det skulle lages nye prognoser, har senere i en TV-program uttalt at "en lot være å be om den typen informasjon (nye prognoser, *min anm.*) som en burde hatt, men det er også riktig som Gjerde (regjeringsmedlem den gang, *min anm.*) sier at den informasjonen var der ikke, men en lot være å ta imot tilbudet om å få den informasjonen" (NRK 1997).

Det ble også foretatt vurderinger av miljøkonsekvensene av en utbygging. Ornitolog Per Tømmeraas fortalte i et TV-program at han måtte skrive under på en kontrakt om at han ikke hadde lov til å uttale seg om utbyggingen. I tillegg fortalte han at han ble tatt av arbeidet med å utrede konsekvensene av utbyggingen for fuglelivet. Andre tok over arbeidet og kom, i følge Tømmeraas til andre resultater når det gjaldt konsekvenser for fuglelivet. I TV-programmet sier Tømmeraas at "resultatene våre fra året før var ikke tilgjengelig for noen av politikerne. Det ble bare putta i en skuff" (Ibid).

Stortinget må fatte beslutninger selv om en er usikker på framtidige fordeler og ulemper av vedtaket. Det er dermed ikke rimelig å kreve at en skal være sikker. Samtidig viser debatten omkring kraftbehovet og utbyggingskostnader i Altasaken at det ikke var enighet om verken fordeler eller ulemper, selv når en bare forholder seg til behovet for kraft og kostnader ved å imøtekomme dette behovet.

Dette viser at det er vanskelig å veie ulike hensyn mot hverandre. I dette tilfellet viste det seg at de som var mot utbygging hadde mest rett. Problemet i slike saker er at det er de samme som argumenterer for et vedtak som også fremskaffer grunnlagsmaterialet for beslutningen. Stortinget får seg forelagt et forslag til utbygging sammen med en mengde informasjon som underbygger vedtaket.

I Altasaken ble trolig ikke all relevant informasjon fremlagt for Stortinget før vedtaket. Det å ikke få utarbeidet oppdatert informasjon, vanskeliggjør en åpen og demokratisk beslutningsprosess. For å komme fram til et rimelig kompromiss, må en ha klarhet i både hva en vet og det en ikke vet. I tillegg bør alternativer utredes. I Altasaken kunne det stilles spørsmålsteget både ved den informasjon som ble presentert og om noe ble forsøkt tilbakeholdt. Er informasjonen en får ikke etterrettelig, kan det ikke være grunnlag for å tale om et rettferdig kompromiss. Rimelige spilleregler blir ikke fulgt.

Hvor mye er en uberørt canyon i Finnmark verdt? Dette spørsmålet viser hvor vanskelig det er å beregne nytte og kostnad ved utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget. Argumentene mot utbygging vil være tapet av den uberørte naturen og de naturressurser som finnes i området, for eksempel laksestammen i elva. I debatten om utbygging var det først og fremst reinen og laksen som var de viktigste ressursene som ble drøftet. I tillegg kom andre sjeldne arter som kunne gå tapt, men som ikke var en ressurs på samme måte.

Finn Førstund forsøkte å regne på verdien av at vassdraget ikke ble utbygget. Han sa at det ville være vanskelig "å kvantifisere en rekke miljøvirkninger som kommer ved et slikt prosjekt (utbyggingen av vassdraget, *min.anm.*) men en interessant betraktningssmåte er å se hva miljøsidene minst må være verdt for at prosjektet ikke lenger skal være lønnsomt"(Førstund, 1981:123). Miljøkostnadene er de kostnadene som innebærer at utbyggingen ikke er samfunnsøkonomisk lønnsom. Førstund mente at den kostnaden var 32 millioner 1980-kr. (Førstund, 1981:124). Svaret på spørsmålet blir da at en uberørt canyon i Finnmark med den flora og fauna som fulgte burde være verdt minst 32 millioner pr. år i 1980-kr.

I debatten knyttet til utbyggingen var det flere forsøk på å kvantifisere hva ressursene som kunne gå tapt var verdt. Verdien av oppfisket laks ble anslått til rundt 1/2 million kroner. (Ryvarden og Tømmeraas 1979:84) Folkeaksjonen mente at for hver fisket laks i elva ble det fanget 8-10 ganger så mye laks i sjøen som stammet fra samme elv. Er dette riktig betyr det at verdien av laksen var på 5 millioner pr. år. (Dagbladet 20.5.80).

På en del områder er det ikke mulig å komme fram til et rimelig kompromiss. Det måtte bygges en demning, med de virkningene det fikk for naturen i området. I tillegg førte reguleringen til at laksen i elva ble mer sårbar og det var usikkerhet om virkningen av reguleringen. På dette området er det lettere å komme fram til et rimelig kompromiss ved å verne et vassdrag enn ved å bygge det ut. Forutsetningen for denne påstanden er at elva ikke bør reguleres av andre grunner enn å skaffe til veie elektrisk energi. Det kan det være i enkelte tilfeller, for eksempel på grunn av flom. Jeg har ikke funnet at faren for flom var et argument for utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget.

Det kan være lettere å kompensere de som ønsket utbygging. Det kan skje både ved å skaffe strøm fra andre kilder og ved å kompensere for tapte framtidige inntekter av bygging og drift av kraftverket. Det kan føre til økte utgifter, men det er ikke en utgiftsøkning som må gjelde i all framtid. Det er lettere å fjerne en utgiftspost enn å fjerne en dam. Sivile ulydighet for å hindre utbygging av Alta-Kautokeino-vassdraget, innebar ikke at aksjonistene krevde at Stortinget måtte foreta et irreversibelt vedtak. Selv varig vern er det mulig å endre. Et rimelig kompromiss kunne dermed være å utsette utbyggingen, blant annet for å drøfte om utbyggingen var i strid med samenes rettigheter.

5.2.2.1.2 *Den samiske minoriteten*

Det siste problemet som skal behandles i dette analysekapitlet var om hensynet til samiske interesser var ivaretatt på en slik måte at det var et rimelig kompromiss. Om

det var et rimelig kompromiss, kan vurderes på tre måter; om utbyggingen var det, om samene som en minoritet var tatt rimelig hensyn til i Norge og om samene opp gjennom historien hadde hatt få fordeler og mange ulemper. Jeg vil begynne med det siste.

En måte å vurdere om fordeler og ulemper har vært rimelig fordelt, er å vurdere fordeling av fordeler og ulemper opp gjennom historien. Historisk har samer vært diskriminert i Norge. Jeg her tidligere nevnt at de ikke fikk undervisning på samisk. I tillegg fikk ikke de som bare kunne samisk eie grunn. Det gjaldt ikke minst før annen verdenskrig hvor den offisielle politikken var at de skulle assimileres. Etter krigen skulle alle borgere ”være likeverdige borgere av den norske staten. Det skulle også gjelde samene” (Nysted 1988:49). Samene skulle integreres i det norske samfunn. Det skulle tas hensyn til deres spesielle situasjon, men de skilte seg ikke prinsipielt fra andre nordmenn. Ser en historisk på det, hadde samenes interesser ikke vært tatt spesielt godt hensyn til helt fram mot Altasaken.

Denne tolkningen av om det var et rimelig kompromiss, viser at samer hadde hatt helt spesielle ulemper ved å bo i Norge. Det betyr at i denne tolkningen, så kunne sivil ulydighet rettfærdiggjøres. Utbyggingen var i seg selv kanskje ikke så viktig, men nok et eksempel på at en minoritet ikke ble tatt hensyn til. I tillegg var Altasaken en god anledning til å rette oppmerksomhet mot samenes stilling i Norge.

Det andre jeg vil drøfte var om selve utbyggingen var et rimelig kompromiss. Var det tatt nok hensyn til samers interesser. Jeg har tidligere argumentert for at et kompromiss ikke er rimelig om man møtes på halvveien. I det opprinnelige forslaget til utbyggingen, var det meningen å demme opp den samiske bygda Masi. Det at en ikke gjorde det, betyr ikke automatisk at kompromisset var rimelig. Den viktigste samiske næringa som ble berørt var reindrift. I denne drøftinga ses reindriften bare på som en hvilken som helst næringsvei. Jeg skal drøfte reindrift mer seinere i kapitlet.

Regjeringen mente at utbyggingen var skånsom i forhold til reindriftsnæringa. Ved å redusere utbyggingsprosjektet ”ville det så å si ikke oppstå skadevirkninger for

reindriftsnæringen som følge av utbyggingen dersom en ser bort fra de eventuelle problemer anleggsveien kan skape” (St.prp. nr.107 (1977-78):163). Regjeringen mente derfor at ”det er meget som taler for stenging av anleggsveien for allmennheten” (St.prp. nr.107 (1977-78):165). Stortingskomiteens flertall sluttet seg til denne vurderingen (Innst. S nr. 43 (1978-79):4).

I sin prosedyre for Alta herredsrett argumenterte advokat Dunfjeld mot dette synet på skadevirkninger. For det først mente han at de beregninger som var gjort ikke var gode nok. For det andre mente han at ”reindriften i området allerede har vært gjenstand for ulike former for inngrep” (Dunfjeld 1980:4). Reindriften tålte ikke ”for mange eller for omfattende inngrep uten å bli utsatt for et sammenbrudd” (Ibid). Skaden måtte dermed ikke ses isolert, men vurderes ”i forhold til tidligere inngrep og reindriftens begrensninger” (Ibid). Dette var også noe Folkeaksjonen la vekt på. De mente at ”(e)n Altautbygging på toppen av dette (*andre inngrep, min anm.*) vil kunne føre til sammenbrudd i driften (Dagbladet 14.5.80).

Reindriften foregår over store områder og ulike inngrep kan hver for seg ikke være så store. Summen av dem kan derimot få følger for reindriften. Det er dermed ikke rimelig bare å vurdere hvert enkelt inngrep isolert slik det ble gjort i denne saken. Regjeringen foretok beregninger av skaden utbyggingen fikk og det ble blant annet bestemt at anleggsveien skulle stenges for å redusere skadevirkningene. I tillegg skulle reieierne få kompensert for skader som ikke kunne unngås.

Et rimelig kompromiss i forhold til reieierne måtte ta hensyn til ulike inngrep over tid. Det kan jeg ikke se ble gjort. En nærmere undersøkelse kan vise at kompromisset likevel var rimelig, men myndighetene tok ikke de nødvendige skritt for å vurdere de samlede skadevirkninger. Min vurdering er dermed at på dette punkt kan en ikke hevde at en måtte følge loven ut fra prinsippet om at det var et rimelig kompromiss.

Det siste punktet som skal drøftes var om utbyggingen var et rimelig kompromiss i forhold til samene. Som tidligere nevnt argumenterte samenes advokat Leif Dunfjeld samenes særrettigheter til områdene var nedfelt i både folkerett og nasjonal rett.

Asbjørn Eide drøfter også artikkel 27 og hevder at den kan tolkes mer eller mindre vidt. I en vid tolkning krever bestemmelsen "en betydelig selvråderett for minoriteten. For å kunne dyrke sin egen kultur, praktisere sin egen religion, eller bruke eget språk, må vedkommende minoritet ha en viss råderett over de institusjoner som fastsetter reglene for kulturutfoldelsen, religionsutøvelsen, eller språkutviklingen. De må også ha tilgang til visse økonomiske ressurser for å kunne gjøre dette" (Eide 1980:17).

Det viktigste er imidlertid hva det betyr å kunne dyrke sin kultur og om kulturutfoldelsen kan løsrives fra andre deler av livet til minoriteten.. Eide mener at dersom kulturutøvelsen "anses som en integrerende del av hele tilværelsen for den gruppe det dreier seg om", så "må vedkommende gruppe ha krav på å beholde de naturressurser som er en forutsetning for å kunne opprettholde sin livsform" (Ibid). I Altasaken gjaldt dette spørsmålet først og fremst inngrep som kunne ødelegge reindriften. I tillegg ble argumentet brukt i forhold til sjøsamene. Et argumen var at utbyggingen ville helt eller delvis ødelegge laksefisket i sjøen, noe som innehar at en betydelig del av "sjøsamenes næringsgrunnlag falt bort", noe som ville svekke deres "økonomiske situasjon og deres livsvilkår" (Dagbladet 16.5.1980).

Regjeringen tilstrebet to mål når det gjaldt " den generelle holdningen til samiske spørsmål" (St.meld.nr. 61 (1979-80):41). Det første var å "skape reell likestilling mellom samisktalende og norsktalende nordmenn" (Ibid). Det innebar ikke bare de samme formelle rettigheter og plikter, men også " at samisktalende nordmenn får de samme og like gode muligheter som norsktalende"(Ibid). Det andre var "å sikre den samisktalende, befolkning høve til å fremme sine språklige og andre kulturelle særpreg"(Ibid). Det skulle gjøres ved å bedre levekårene for den enkelte. I tillegg ville regjeringen komme med andre tiltak fordi samene var en språklig minoritet, blant annet samordne samespørsmål, styrke Norsk Sameråd og gi kommunale organer medbestemmelse i forvaltningen av statens umatrikulerte grunn i Finnmark.

Det viktigste var trolig at regjeringen ville sette ned et utvalg som skulle utrede grunnlovsbestemmelser om samenes stilling, representative organer og de " viktigste

spørsmål som knytter seg til disponering av land og vann i Finnmark" (St.meld.nr.61 (1979-80):42).

Etter reindriftsloven var reindrift i Finnmark forbeholdt norske borgere av samisk ætt. Regjeringens behandling av reindriftssamene gikk kort og godt ut på at deres tap skulle kompenseres ved hjelp av vanlige regler for ekspropriasjon. Det prinsippet hadde vært slått fast i flere høyesterettsavgjørelser. Regjeringens standpunkt var at samene skulle ha like reelle rettigheter, at det innebar noen spesielle tiltak og at reindriften kunne gis erstatning på lik linje med andre som hadde blitt påført tap.

De sivilt ulydige ville ha utbyggingen utsatt blant annet for å avklare samenes rettigheter. I rettssalen var det også et spørsmål om samisk eiendomsrett. Regjeringen imøtekom delvis dette kravet, blant annet ved å nedsette et utvalg som skulle vurdere retten til land og vann. Dette utvalget ble nedsatt etter at det var tatt i bruk sivil ulydighet. Et argument mot bruk av sivil ulydighet etter at utvalget var satt ned, var at av aksjonistenes krav delvis var imøtekommet. Samenes stilling skulle vurderes og dermed var betingelsene for et rimelig kompromiss oppfylt.

Det var etter min mening ikke nok å sette ned et utvalg for å imøtekomme kravet om å få klarlagt hvilke rettigheter samene hadde. På det tidspunkt var samers rettigheter uavklart, ikke minst var det uklart hva retten til land og vann innebar. Utbygging kunne dermed føre til at samene ble fratatt noe de rettmessig hadde krav på. Et rimelig kompromiss ville være at utbyggingsvedtaket ble utsatt til disse rettighetene ble avklart.

Det finnes en alvorlig innvending mot mitt syn på dette punkt. Det er at et kvart århundre etter at vedtaket om utbygging ble fattet, er dette spørsmålet enda ikke avklart. Innebærer et rimelig kompromiss at en i denne perioden ikke skulle gjort inngrep som kunne berøre retten til land og vann før en hadde avklart hva en slik rettighet innebar?

Mitt svar er langt på vei ja. Et rimelig kompromiss ville innebære at hovedregelen var at en avsto fra irreversible inngrep. Det kan finnes unntak, men da må det være meget tungtveiende grunner for inngrepet. Hvis det på det tidspunkt hadde vært enighet om at en ikke skulle foreta slike inngrep, hadde det kanskje heller ikke tatt 25 år før det ble lagt fram et forslag til ”lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmarskloven) (Ot.prp. nr. 53 (2002-2003)).

5.3. Konkluderende bemerkninger

Aksjonene for å stoppe anleggsarbeidet og sultestreikene var sivile ulydighetshandlinger. De kan også rettferdiggjøres. Det er noen argumenter for å ta i bruk sivil ulydighet som ikke er så gode. Det gjelder først og fremst den generelle påstanden om politisk fattigdom som grunnlag for sivil ulydighet. Det finnes her et spesielt unntak, nemlig de som hadde dårlige muligheter til å påvirke fordi de ikke kunne norsk. Bortsett fra dette unntaket, kan det tenkes at verdien av politiske rettigheter i Norge på det tidspunkt var rimelig fordelt.

Grunnen til at sivil ulydighet kan rettferdiggjøres er at utbyggingen ikke tilfredsstilte prinsippet om ’fair play’. For at dette prinsippet skal være tilfredsstillt, så mener jeg at urimelighet måtte være fordelt på en rimelig måte, noe det kunne stilles spørsmålsteget ved. I tillegg var fordeler og ulemper ikke godt nok utredet.

Utbyggingen var også et irreversibelt inngrep. Vern av vassdraget eller en utsettelse ville ikke ha vært det. Det var uklart om en utbygging kunne få følger for samers rettigheter generelt og retten til land og vann spesielt. Det ville derfor være bedre å utsette utbyggingen for å få mer klarhet i dette spørsmålet.

Denne konklusjonen utelukker ikke at det kunne være et rimelig kompromiss å bygge ut Alta-Kautokeino-vassdraget på et senere tidspunkt. På det tidspunktet utbyggingen startet var betingelsen for at rimelig kompromiss ikke tilfredsstillt og de som brøt loven var ikke forpliktet ut fra et prinsipp om ’fair play’.

Kap. 6 Avslutning

Striden om Alta-Kautokeino-vassdraget er analysert. I dette kapitlet skal jeg forsøke å samle trådene og trekke de siste konklusjonene. Underveis har jeg også trukket en del konklusjoner og avsluttet en del debatter. Alle konklusjonene vil ikke gjentas i dette kapitlet. Jeg vil først og fremst konsentrere meg om de viktigste.

Jeg vil dele avslutningen i tre deler. I den første vil jeg presentere konklusjoner som først og fremst er knyttet til metoden. I den andre delen vil jeg trekke teoretiske konklusjoner og i den siste delen vil jeg konsentrere meg om de konklusjoner som først og fremst gjelder Altasaken.

6.1. Metodekonklusjoner

Et mål med metodekapitlet var å vise likheter mellom normativ teoriutvikling og analyse på den ene siden, og naturvitenskap på den andre. Dersom det er store likheter, er det lettere å overføre konkrete kunnskaper og arbeidsmetoder. Grunnen til at likhetene er ganske store tror jeg er at forskere generelt står overfor det samme. De har en verden som skal forstås og problemer som skal løses. Det Lakatos og Daniels viser er at måten dette problemet løses på kan variere. Noen ganger kan det være data som forkastes, andre ganger teorien. Dette gjelder både i naturvitenskap og i moralfilosofi.

Et annet mål var å bruke metode som et verktøy for å lokalisere uenighet. Grunnen var at jeg ønsket å finne sauen inne i all ulla. Lakatos' deling av et forskningsprogram i en

buffer og en indre kjerne bidrar til å lokalisere om uenighet er en følge av hypoteser som utvikles og testes i programmets buffer eller om uenighet kommer av at en tar utgangspunkt i forskjellige forutsetninger som tas for gitt, programmets 'harde kjerne'. Som tidligere beskrevet i kapittel 2, drøfter Ronald Dworkin (1977) hvordan synet på positiv diskriminering kan være forskjellig ut fra to prinsipper om likhet, likebehandlingsprinsippet (right to equal treatment) og likeverdighetsprinsippet (right to treatment as an equal). Det er lettere å komme fram til enighet hvis den kommer som en følge av uenighet i programmets buffer enn hvis det er kjernen som er forskjellig.

I tillegg tror jeg at både Searles (1969) teori om 'institutional facts' og teorien om 'essentially contested concepts' (Gallie 1956) kan bidra til å klargjøre uenighet. For mitt formål synes jeg Searles teori er en liten perle i all sin enkelhet. Handlinger gis mening ved hjelp av en regel. Slik regler kan ikke bare brukes til å skille språk fra lyd, men også anvendes på andre områder, noe jeg håper oppgaven har vist.

Searles teori bidrar til å klargjøre at noen ganger er det vanskelig i praksis å skille mellom en handlings deskriptive og normative sider. Hans eksempel er å si ordene "Jeg lover", ord som forplikter, prima facie. Innenfor normativ teori er en også opptatt av handlinger som gir opphav til forpliktelser og noen av dem drøftes i oppgaven. A. John Simmons trekker også parallellen mellom samtykkende handlinger og språkhandling. (Simmons 1979:70). Det han kaller 'consent-implying acts' er nettopp handlinger som skal gi opphav til moralske forpliktelser til å følge loven. Ulike teorier om samtykke gir ulike svar på hvilken handling som tilsvarer det å si "Jeg lover". Peter Singers (1974) svar var at stemmegiving var denne handlingen. Det er etter min mening ikke et tilfredsstillende svar, ikke minst på grunn av gratispassasjerproblemet.

Jeg tror at Searles teori om 'institutional facts' kan anvendes på flere områder enn i forhold til teorier om forpliktelse. Den kan kanskje være anvendbar for andre politiske handlinger. For å illustrere det vil jeg starte med et enkelt eksempel. I SVs landsmøteguide redegjøres det for hvordan deltakere kan ta ordet. Der står det at

dersom en ønsker innlegg i en debatt så “rekker du nummerskiltet i været”. Hvis en derimot ønsker replikk så “rekker du talekortet i været med et hvitt ark bak”(talekort og nummerskilt er det samme, *min ann*). (SV 2003:6) Dette er to eksempler på ’institutional facts’. De som skal gi deltakeren ordet, vet om det er replikk eller ikke. Det har også praktiske følger. Hvis en deltaker bare løfter nummerskiltet, så blir hun notert på talelista. Hvis hun holder et hvitt ark bak, får hun ordet til replikk rett etter at den som taler.

I Norge tror jeg den mest kjente boka med politiske ’institutional facts’ er Tillitsmannen av Einar Gerhardsen (1946). Den inneholder blant annet regler om hvordan en organiserer et møte og hvordan en holder valg. Boka gir også en del råd, blant annet at en “god tillitsmann” må “ huske sitt ansvar og sine forpliktelser overfor den organisasjon og de kamerater som har valgt ham” (Gerhardens 1946:9). Råd er ikke det samme som regler, men Gerhardsens bok viser at det noen ganger er vanskelig å se hvor rådet slutter og regelen begynner.

Reglene kan både være definisjonstrekk og betingelser for rettferdiggjøring. Det kan også være vanskelig å skille et definisjonstrekk fra en rettferdiggjørende betingelse. Et eksempel i oppgaven er at en kjernedefinisjon av sivil ulydighet skal tilfredsstillende ikkevoldkriteriet. Et av formålene med kriteriet er å skille sivil ulydighet fra voldelige politiske handlinger. Implisitt i dette skillet mellom voldelige og ikkevoldelige handlinger, tror jeg det er en antagelse om at det krever bedre begrunnelser for å bruke vold for å få sin sak igjennom, enn at en bruker fredelige midler. Jeg antar at i de aller fleste situasjoner hvor en voldelig politisk handling kan rettferdiggjøres, vil en ikkevoldelig handling i samme situasjon også være rettferdiggjort, men ikke vice versa.

I oppgavens kapittel 2 forsøkte jeg å vise at det er fruktbart å betrakte teoriavhengige data som ’institutional facts’. Innenfor normativ teori er intuisjoner noen ganger teoriavhengige data. Når en betrakter enkelte etiske intuisjoner som ’institutional facts’, er formålet først og fremst normativt. Når en forsøker å skille ulike politiske handlinger fra hverandre er formålet først og fremst deskriptivt. Jeg tror at Searles

teori også bidrar til å klargjøre hva etiske intuisjoner forstått som teoriavhengige data er.

Et problem Searle ikke løser, er problemet med at en ikke er enig om reglene. Hvis formålet med analysen er å teste intuisjoner, er WRE en metode som både kan bidra til å klargjøre uenighet og til å oppnå enighet. Metoden er ikke så lett å anvende, ikke minst fordi det er vanskelig å skille mellom de intuisjoner som er "data" i analysen og de som er sentrale forutsetninger. WRE er derimot god til å vise at en bruker positive teorier om samfunnet for å underbygge snevre likevekter mellom intuisjoner og prinsipper. Enkelte ganger er slike teorier helt sentrale for konklusjonen, noe drøftingen av gratispassasjerproblemet i kapittel 4 er et eksempel på. Andre ganger er det vanskeligere å konkludere, noe drøftingen av fordeling av politiske ressurser i Norge i forrige kapittel viste.

Mitt eksempel med Gratispassasjeren kan også bidra til å vurdere om WRE er noe annet enn tradisjonell etisk intuisjonisme. I kapittel 2 redegjorde jeg for hvordan etisk intuisjonisme kan føre til at en kan "komme i skade for å gjøre prinsipper ut av relativt snevre og navlebeskuende etiske standpunkter". Daniels mener at en kan løse dette problemet ved å fremme argumenter for og imot prinsippene. Argumentene "can be construed as inferences from some set of relevant background theories" (Daniels, 1979:258). En slik teori kan inkludere gratispassasjerproblemet. Bruken av slike teorier viser at Daniels' skille mellom WRE og tradisjonell etisk intuisjonisme på dette punktet er fruktbart.

Drøftingen av fordeling av politiske ressurser i Norge i forrige kapittel viser at det kan være vanskelig å teste empirisk om fordelingen av verdien av politiske rettigheter i Norge er rimelig. Det er flere grunner til det. En av dem kan være at "(n)on-moral deep theories in general underdetermines moral theory selection" (Daniels 1980:102), noe jeg redegjorde for i kapittel 2. Eksempelene med gratispassasjeren og fordelingen av politiske ressurser viser dermed at WRE noen ganger er bedre enn tradisjonell etisk intuisjonisme på dette punkt, men at WRE kanskje ikke alltid er det.

Searles teori løser heller ikke problemet med uenighet om regler når formålet er deskriptivt. Når det er uenighet om definisjonen av et begrep, kan det være fordi det er fundamentalt omstridt, noe jeg redegjorde for i kapittel 2. Mitt forslag var å finne en kjerne av enighet. Grunnen til at det bør være en slik kjerne, er at hvis det ikke finnes en sau inne i all ulla, så kan uenighet bero på ren begrepsforvirring. En tommelfingerregel kan derfor være å finne sauen uansett hvor liten den måtte være.

Kjernerdefinisjoners fordel er at den bidrar til å lokalisere uenighet. Oppgaven viser også at en slik definisjon ikke alltid er tilstrekkelig. I en konkret analyse kan det være fruktbart å endre definisjonen, noe jeg gjorde for å bruke betegnelsen sivil ulydighet på sultestreikene. Bruk av en kjernerdefinisjon kan være fruktbart både innenfor deskriptiv og normativ politisk teori.

6.2. Teorikonklusjoner

Det er særlig to teorikonklusjoner jeg vil fremheve i denne avslutningen. Den første er å samle trådene og presentere den endelige kjernerdefinisjonen. Det andre er å drøfte de to rettferdiggjørende prinsippene som ble brukt til å analysere Altasaken, prinsippet om en rimelig fordeling av verdien av politiske rettigheter og prinsippet om et rimelig kompromiss.

6.2.1. Kjernerdefinisjon av sivil ulydighet.

Etter drøftingen av begrepet sivil ulydighet i kapittel 3 og analysen i forrige kapittel, foreslår jeg følgende kjernerdefinisjon av begrepet sivil ulydighet:

For at en politisk handling skal kunne tilfredsstillende en kjernerdefinisjon av begrepet sivil ulydighet, må fire kriterier være tilfredsstillende; demokratikriteriet, lovkrimeriet, appellkriteriet og ikkevoldkriteriet.

Demokratikriteriet: Handlingen kan bare skje i et demokrati hvor alle har grunnleggende politiske rettigheter eller at personer ikke for all framtid automatisk er nektet slike rettigheter. Rettighetene må også ha en verdi som er større enn null.

Lovkriteriet: Handlingen må antas å bryte minst en lov eller vedtak og formålet må ikke utelukkende være å prøve lovligheten av vedtaket. De som foretar handlingen må akseptere en rimelig straff. Før en lov eller et vedtak som en ønsker endret blir fattet, må lovlige politiske handlinger være forsøkt før en tar i bruk antatt ulovlige handlinger.

Appellkriteriet: Handlingen må være rettet mot å få noe vedtatt eller å få et vedtak omgjort. Handlingen må være offentlig og bidra til at alle forstår hva formålet med handlingen er. Handlingen må ikke sette myndigheter eller befolkning i en tvangssituasjon. Formålet med handlingen må ikke være å frata personer grunnleggende politiske rettigheter eller verdien av dem. Handlingen må heller ikke være til hinder for at andre kan utøve sine grunnleggende politiske rettigheter.

Ikkevoldkriteriet: Handlingen må ikke være voldelig eller inneholde trussel om bruk av vold. I tillegg må følgene av den politiske handlingen så langt det er mulig unngå at uskyldige rammes.

Denne kjernedefinisjonen forsøker å ivareta de konklusjoner som ble trukket i kapittel 3 og 5. I tillegg forsøker jeg å komme et steg videre. I denne avslutningen kan jeg ikke drøfte alle kriteriene en gang til, men definisjonen trenger noen korte kommentarer. Den første kommentaren er at det er sivil ulydighet som politisk handling som defineres. I andre definisjoner er kriterier for handlingen blandet sammen med krav til de personer som utfører den. Det er ett unntak. De som utfører handlingen må akseptere straffen, men denne delen av lovkriteriet er det ikke mulig å løse på en annen måte. Det viktigste er at alle henvisninger til personers politisk motivasjon er tatt ut. Grunnen er at det er viktig å kunne undersøke om en handling er sivil ulydighet uten å måtte vurdere aksjonistenes politiske motivasjon for sin handling.

Når det gjelder demokratikriteriet, er en betingelse at personer ikke for all framtid *automatisk* er nektet politiske rettigheter. Dette ordet er tatt med fordi det kan finnes stater som straffer personer ved å frata dem politiske rettigheter. Min etiske intuisjon

er at en slik straffemetode er urimelig, men denne intuisjonen har jeg ikke undersøkt nærmere. Jeg vil derfor ikke utelukke at det kan forekomme sivil ulydighet i stater som bruker slike straffer.

En del av lovkriteriet er at de ”*som foretar handlingen må akseptere en rimelig straff*”. Hva som er en rimelig straff er vanskelig å avgjøre, noe min drøfting på dette punkt i forrige kapittel viser. Jeg bruker ordet i mangel av noe bedre. Når det gjelder ikkevoldkriteriet, er det følgene av selve handlingen som ikke skal ramme uskyldige. Det at følgene av at aksjonistene lykkes kan ramme uskyldige, er ikke et brudd på ikkevoldkriteriet. Argumentasjonen for dette standpunktet finnes i kapittel 3.

6.2.2. *Fair play*

I forrige kapittel drøftet jeg Singers prinsipp om et rimelig kompromiss. Det kompromisset, fratatt den forpliktende handling på grunn av gratispassasjerproblemet, er et prinsipp om ’fair play’. Prinsippet er at urimelighet skal fordeles på en rimelig måte og hvis det er tilfelle, er de som har fordeler av kompromisset ”bound by a duty of fair play to do his part and not to take advantage of the free benefits of not cooperating” (Rawls 1999:122). Dette prinsippet krever ikke en forpliktende handling. Dette er et prinsipp som, prima facie, gir grunner til å følge loven.

En annen grunn til å følge loven som ble drøftet teoretisk i kapittel 3, var prinsippet om at alles politiske rettigheter må ha en rimelig verdi. Jeg tror at prinsippet kan inngå i en definisjon av fair play. Dette er mitt forsøk:

I et samfunn hvor alle er sikret en rimelig verdi av politiske rettigheter og hvor fordeler og ulemper er fordelt på en rimelig måte, er alle ” bound by a duty of fair play to do his part and not to take advantage of the free benefits of not cooperating” (Rawls 1999:122).

Dette prinsippet passer også godt til Singers tankeeksperiment. I kapittel 3 argumenterte jeg for at en implikasjon av eksperimentet er at alle medlemmer av et

'common-room' på et universitet er likeverdige. Prinsippet om at alles politiske rettigheter har en rimelig verdi, bidrar til en slik likeverdighet.

Min analyse i forrige kapittel kan tyde på at dette reformulerte fair play- prinsippet er et godt utgangspunkt for å vurdere om en burde følge loven i en stat som Norge under Altasaken. Om et slikt prinsipp er anvendbart i Norge i dag eller i andre land, må det eventuelle andre undersøkelser til for å avgjøre.

6.3. Empirikonklusjoner

Aksjonene i Alta for å hindre utbygging av vassdraget var sivil ulydighet. Aksjonene tilfredsstilte alle kriterier i kjernedefinisjonen. Sultestreikene i seg selv tilfredsstilte ikke lovkriteriet, men det å sette opp lavvoen foran Stortinget under begynnelsen av den første sultestreiken gjorde det. Min analyse av lovkriteriet viser at det er litt tilfeldig hva som er lov. Derfor innlemmer jeg sultestreiken i min definisjon av sivil ulydighet i Altasaken. Konklusjonen er at både aksjonene for å stoppe arbeidet med anleggsveien og sultestreikene var sivil ulydighet.

Helt til slutt vil jeg trekke fram to andre konklusjoner. Den ene er at det var vanskelig å avgjøre om verdien av rettigheter var rimelig fordelt. Min konklusjon var at de kunne være det og denne rettferdiggjørende betingelsen for å følge loven dermed var tilfredsstilt. Det eneste unntaket var samer som ikke kunne norsk. Den andre er at prinsippet om 'fair play' for å følge loven ikke var tilfredsstilt. Hva et rimelig kompromiss skulle innebære er uklart, og det rimeligste kompromisset var å utsette utbyggingen.

De som sultestreiket og de som forsøkte å hindre anleggsarbeidet, brøt ikke med prinsippet om 'fair play'. Stortinget burde utsatt utbyggingen. Hadde Stortinget gjort det, kunne mer enn naturen i Finnmark vært annerledes.

Litteratur

Andenæs, Johs A. (1987): "Strafferett, kriminologi og straffeprosess" s1024-1056 i Birger Stuevold Lassen: *Knophs oversikt over Norges rett. 9. utgave*, Oslo: Universitetsforlaget

Bay, Christian (1968): *Når lov må brytes*, Oslo: Pax

Bedau, Hugo Adam (1970): 'Civil Disobedience and Personal Responsibility for Injustice' s49-67 i Hugo Adam Bedau (red) (1991): *Civil Disobedience in Focus*, London: Routledge

Bedau, Hugo Adam (1995): 'civil disobedience' s136 i Ted Honderich (red): *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford: Oxford University Press

Chalmers, A.F. (1982): *What is this thing called Science? Second Edition*, Milton Keynes: Open University Press

Charta 79 (1979)

Connolly, William E. (1983): *The Terms of Political Discourse 2.ed.* Oxford: Martin Robertson

Dagbladet (2002): 'Snøhvit og ulydighet' 9. juli. Leder

Dahl, Robert A (1971): *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven: Yale University Press

Dahl, Robert A (1997): *Toward Democracy. A Journey. Volume I and II*, Berkeley: Institute of Governmental Studies Press

Dalland, Øystein (1989): *Demningen*, Davvi Media o.s

Dalland, Øystein (1994): *Altakronike*, Davvi Girji o.s

Daniels, Norman (1975): "Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty" s253-281 i Norman Daniels (red):*Reading Rawls. Critical Studies on Rawls'A Theory of Justice*. Oxford: Basic Blackwell

Daniels, Norman (1979): 'Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance in Ethics' *Journal of Philosophy* April: s257-287

Daniels, Norman (1980): 'Reflective Equilibrium and Archimedian Points', *Canadian Journal of Philosophy* Volume X Number 1: March: s.83-103

Dunfjeld, Leif: 'Prosedyre ved Alta Herredsrett' s4-2 i *Charta 79, Tidsskrift for urbefolkningspørsmål* nr.4-5

Dworkin, Ronald (1977): *Taking Rights Seriously*, London: Duckworth

Eide, Asbjørn: 'Menneskerettigheter og samenes rettigheter' s16-17,23 i *Charta 79, Tidsskrift for urbefolkningspørsmål* nr.4-5.

Falch, Tor (2003): 'Regjeringens samepolitikk bryter med folkeretten', *Aftenposten* 15. mai

Folkeaksjonen mot utbygging av Alta/Kautokeinovassdraget (1980): 'Er bit for bit-politikk folkerett i samesaker?' *Dagbladet*. 16. mai. Annonse

Folkeaksjonen mot utbygging av Alta/Kautokeinovassdraget (1980): 'Prestisje må vike for folkevett' *Dagbladet*. 13. .mai. Annonse

Folkeaksjonen mot utbygging av Alta/Kautokeinovassdraget (1980): 'Vern om varige næringer' *Dagbladet*. 14. mai. Annonse

Folkeaksjonen mot utbygging av Alta/Kautokeinovassdraget (1980): 'Vi er lei av løftebrudd. Elva skal leve' *Dagbladet*. 20. mai. Annonse

Føllesdal, Andreas (1982): *John Rawls's Theory of Civil Disobedience*, Oslo: University of Oslo, M.A. in Philosophy

Førsund, Finn (1981): 'Lønnsomheten av Altautbyggingen ut fra eksisterende og fremtidige kraftpriser' s120-125 i Christian W.R. Koren (red): *Altahøringen*, Oslo: Folkeaksjonen mot utbygging av Alta/Kautokeinovassdraget

Gallie, W.B. (1956): 'Essentially Contested Concepts' *Proceedings of the Aristotelian Society* 1955/56: s167-198

Gerhardsen, Einar (1946): *Tillitsmannen*, Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag

Gewirth, Alan (1995): 'rights' s776 i Ted Honderich (red): *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford: Oxford University Press

Gorki, Maxim (MCML): *Erindringer om Leo Tolstoj*, København: Hasselbalch

Hagtvet, Bernt(1981): "Ulydighetsproblemer i vestlig politiske filosofi" s17-68 i Bernt Hagtvet (red): *Den vanskelige ulydigheten*, Oslo: Pax

Hanqvist, Dan (1993): *Civil olydnad*, Lund: Juristforlaget i Lund

Hansen, Guttorm (1981): "Sivil ulydighet – en fare for folkestyret" s143-150 i Bernt Hagtvet (red): *Den vanskelige ulydigheten*, Oslo: Pax

Hansson , Lars Fjell (1987): *Marked og helsetjenester: Ei normative vurdering*, Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap, Hovedfagsoppgave

Hansson , Lars Fjell (1995): *Ethical Problems of Preventive Medicine*, Oslo: University of Oslo, Dr. Polit. thesis.

Hart. H.L.A. (1955): 'Are There Any Natural Rights', *Philosophical Review* 64 (April)

Hawking, Stephen (1988): *Univers uten grenser*, Oslo: Cappelen

Hebert, Niels & Kerstin Jacobsson (1999): *Olydiga medborgare?*, Skrift nr. 27. Stockholm: SOU1999:101

Hernes, Gudmund og Willy Martinussen (1980): *Demokrati og politiske ressurser*, NOU 1980:7

Hobbes, Thomas (1651/1968): *Leviathan*, Harmondsworth: Penguin

Hobbes, Thomas (1651/1983): *De Cive. The English Version*, Oxford: Oxford University Press

Hovi, Jon (1997): 'gratispassasjer' i Øyvind Østerud, Kjell Goldmann & Mogens N. Pedersen: *Statsvitenskaplig leksikon*, Oslo: Universitetsforlaget

Innst. S.nr. 43 (1978-79): *Om statsregulering av Altavassdraget i Finnmark fylke*

Inst. S. 250 (1979-80): *Om regjeringens arbeid med gjennomføringen av Stortingets vedtak om utbygging av Altavassdraget*

Kaase, Max & Alan Marsh (1979): "Political Action: A Theoretical Perspective" s27-56 i Samuel H. Barnes & Max Kaase m.fl: *Political Action*, Beverly Hills: Sage

Kuhn, Thomas (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, Chicago University Press

Kuhn, Tomas (1970): 'Reflections on my Critics', s.231-278 i Imre Lakatos & Alan Musgrave (red): *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press

Lacy, Alan (1995): 'intuition' s415 i Ted Honderich (red): *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford: Oxford University Press

Lafferty, William (1981): "Demokrati og sivil ulydighet II" s212-234 i Bernt Hagtvat (red): *Den vanskelige ulydigheten*, Oslo: Pax

Lakatos, Imre (1970): "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes" s.91-197 i Imre Lakatos & Alan Musgrave (red): *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press

Locke, John (1690/1986): *Two Treatises of Government*, London: Everyman's Library,

Lowe E. J. (1995): 'cat, Schrödinger's' s125 i Ted Honderich (red): *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford: Oxford University Press

Lowe E. J. (1995): 'thought experiments' s875 i Ted Honderich (red): *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford: Oxford University Press

MacIntyre, Alasdair (1981): *After Virtue*, London: Duckworth

MacIntyre, Alasdair (1988): *Whose Justice? Which Rationality?*, London: Duckworth

MacIntyre, Alasdair (1990): *Three Rival Versions of Moral Enquiry*, London: Duckworth

Malnes, Raino (1992): 'Philosophical Argument and Political Practice: On the methodology of Normative Theory' *Scandinavian Political Studies* Vol.15-No.2: s117-134

Mathiesen, Thomas (1981): "Demokrati og sivil ulydighet I" s198-211 i Bernt Hagtvet (red): *Den vanskelige ulydigheten*, Oslo: Pax

Maurseth, Per (1987): *Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind 3. Gjennom kriser til makt (1920-1935)*, Oslo: Tiden

Milne, A.A.(1928/1993): *Huset på Bjørnehjørnet*, Oslo: Gyldendal

Milo, Ronald D. (1995): 'state of nature' s851 i Ted Honderich (red): *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford: Oxford University Press

Nozick, Robert (1974): *Anarchy, State and Utopia*, Oxford: Basil Blackwell

NRK TV (1997): *Alta-saken; et spill i makt og avmakt. Del : Vekst eller vern*

Nystad, Ragnhild (1981): 'Kautokeino/Altasaken i forhold til samenes rettigheter' s159-162 i Christian W.R. Koren: *Altahøringen*, Oslo: Folkeaksjonen mot utbygging av Alta/Kautokeinovassdraget

Nysted, Kristin (1988): *Den samiske utfordringen*, Oslo: Universitetet i Oslo, Hovedoppgave i statsvitenskap

Nystø, Sven-Roald (2003): Sametingsrådet avviser Finnmarksloven, Pressemelding 3. april. URL: <http://samediggi.no/default.asp?selNodeID=299&lang=no&docID=3993>

Olsen, Johan P. (1981): "Sivil ulydighet og politisk organisering" s151-180 i Bernt Hagtvet (red): *Den vanskelige ulydigheten*, Oslo: Pax

Olson, Mancur (1965): *The Logic of Collective Action : Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1965.

Ot.prp. nr. 53 (2002-2003): *Om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmarksloven)*

Paine, Robert (1982): *Dam a River, Damn a People?*, Copenhagen: IWGIA, Newsletter

Persen, Åsne Berre & Jørgen Johansen (1998): *Den nødvendige ulydigheten*, Oslo: FMK

Persen, Åsne Berre & Nils Hermann Ranum: *Natur og Ungdom – 30 år i veien*, Oslo: Natur og Ungdom

Platon (1956) 'Criton' i Warmington, Eric H & Philip G. Rouse: *Great Dialogues of Plato*, Mentor

Rasch, Bjørn Erik (1987): 'Positiv og normative analyse. Om det egenartede ved statsvitenskaplig analyse og utfordringen fra økonomisk politikk', *Statsvitenskaplig Tidsskrift* 3, 187-204

Rawls, John (1964): "Legal Obligation and the Duty of Fair Play" s.117-129 i John Rawls (1999): *Collected Papers*, Cambridge, Mass: Harvard University Press

Rawls, John (1971): *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press

Rawls, John (1993): *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press

Raz, Joseph (1979): 'Civil Disobedience' s159-169 i Hugo Adam Bedau (red)(1991): *Civil Disobedience in Focus*, London: Routledge

Ryvarden, Leif og Per J. Tømmeraas (1979): *Alta-Kautokeinovassdraget*, Oslo: Universitetsforlaget

Samisk Aksjonsgruppe (1979): 'Alta/Kautokeino utbyggingen', *Charta 79, oktober*

Sandene, Erling & Ingolf A. Vislie (1987): "Ekspropriasjonsretten" s951-969 i Birger Stuevold Lassen: *Knophs oversikt over Norges rett. 9. utgave*, Oslo: Universitetsforlaget

Searle, John R: *Speech Acts*, Cambridge: Cambridge University Press

Semb, Anne Julie (2000): 'How Norms Affect Policy: The Case of Sami Policy in Norway' i Anne Julie Semb: *Sovereignty Challenged*, Oslo: University of Oslo, Department of Political Science, Doctoral thesis

Shaw, William (1980): 'Intuition and Moral Philosophy' *American Philosophical Quarterly* Volume 17, Number 2 April: s127-133

Sidgwick, Henry (1907): *The Methods of Ethics*, 7th ed. London: Macmillan

Simmons, A. John (1979): *Moral Principles and Political Obligation*, Princeton: Princeton University Press

Singer, Peter (1974): *Democracy and Disobedience*, New York: Oxford University Press

Smith, Carsten (1998): ' Høyesterett i dagens samfunn' s95-143 i Stephan Tschudi-Mathsen, Stephan (red): *Norges Høyesterett*, Oslo: Aschehoug

Stortingsproposisjon nr. 107 (1978-79): *Om statsregulering av Altavassdraget i Finnmark fylke*

Storsul, Tanja (1997): *Liberalisering og likhet*, Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap, Hovedfagsoppgave

Stortingsmelding nr. 61 (1979-80) *Om regjeringens arbeid med gjennomføringen av Stortingets vedtak om utbygging av Altavassdraget*

Stortingsforhandlinger (1979-80) Del 7 C s.3284-3347

SV: (2003): Lonely planet landsmøte

Svensson, Tom G. (1992): 'Right to Self-Determination: A Basic Human Right Concerning Cultural Survival. The Case of the Sami and the Scandinavian State' s363-384 i Abdullahi Ahmed An-Naim (red): *Human Rights in Cross-Cultural Perspectives*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press

Syse, Aslak (2002): 'Lovkommentar til Lov. 2. juli 1999 nr. 63 om pasientrettigheter (pasientrettighetsloven)' s3188-3200 i Peter Lødrup, Knut Kaasen & Steinar Tjomsland: *Norsk Lovkommentar*, Oslo: Gyldendal Rettsdata

Thoreau, Henry David (1849/1984): *Civil lydighedsnægtelse. 2.udgave*, København: Gyldendal

Thorne, Kip S. (1994): *Black Holes & Time Warps*, New York, W.W. Norton & Company

Walzer, Michael (1995): 'contract, social' s163-164 i Ted Honderich (red): *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford: Oxford University Press

Weber, David R. (1978): *Civil Disobedience in America*, Ithaca: Cornell University Press